

BİR MEDENİYET TASAVVURU

AHİLİK

Derleyen: Y. DURMUŞ BEYAZIT

BİR MEDENİYET TASAVVURU AHİLİK

İÇİNDEKİLER

Giriş

Ahiliğin ne olduğuna yönelik görüşlere kulak verelim

Ahiliğin temel kaynakları nelerdir?

Ahilikle ilgili deyimlere kulak verelim

Ahilikle ilgili veciz sözlere kulak verelim

Ahilik sözcüğünün kökenine yönelik görüşlere kulak verelim

Ahiliğin kuruluşu ve Anadolu'da yayılışı

Ahilik tasavvufi bir örgütlenme midir?

Bu noktada fütüvvet kavramının karşılıklarına kulak verelim:

Fütüvvet Erkanı

Ahilik kavramı ve tarihçesi

Ahiliğe mensup olanların özellikleri ve Ahiliğin fonksiyonları

Ahilik müessesesinde yönetim

Ahilik müessesesinde eğitim

Giriş:

Toplumların tarihi süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi birikimlerin bütününe kültür denir.

Bazı sözlüklerde; “sürmek, ekip biçmek, tohumların iyileştirilmesi” anlamını karşılarken kimi eserlerde kültür yerine “ekin” kavramı kullanılmaktadır. Bir toplumun gelişim düzeyini, o toplumun diline kültürüne, eğitime yaklaşım tarzına üretme şekillerine bilimle ve güzel sanatla olan asli bağına bakarak belirleyebiliriz. Her türlü ihtiyaçların belirlenmesinde, giderilmesinde, yaşama ve var olma düzeylerinin korunmasında insanoğlunu diğer toplumlara karşı koruyan, toplumlar arası ilişkilerde kimlik kazandıran yine kültürün kendisidir. İşte toplumsal ilişkilerde vaki olan üretim etkinliği hem bireyler arası hem de toplumlar arası referanslar sunar.

Toplumların temel taşı, mayası, dinamiği kültürdür. Onu diğer toplumlardan farklı kılan, toplumun yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Bu yaşayış tarzı belirli bir gelenek içerisinde harmanlanır, tarihin, inancın değerleriyle günümüzün şartlarında varlık bulur. Kendini diğerlerinden ayırır, özgün ve milli değerlerle donanmış bir hüviyet kazanır. Bu özgün kimlik diliyle, sanatıyla, folkloruyla, türküsüyle, halayıyla, pişirme gelenekleriyle, doğaya form verme alışkanlıklarıyla, şehir açma, oba kurma tabiatıyla hatta alma ve satma biçimiyle, siyasi ve sosyal örgütlenme özelliğiyle kendini ortaya koyar. Bizim toplumumuzda ise hem sözlü hem de yazılı kültürün geçmişten geleceğe uzanan bu yolda canlı örneklerine, toplumu diri tutan yapıtlarına, kurumlarına çokça rastlamaktayız.

Geçmişle gelecek bütünlük arz eder bu yapıların potasında, çünkü geçmişle gelecek arasında köprüdür kültür. Böylece kültürel mirasın birtakım yenilikler eklenerek gelecek kuşaklara devredilmesiyle toplumsal süreklilik sağlanır. Hafıza yenilenir, dimağımız tazelenir, düşüncemiz yeşerir, hedeflerimiz, mefkuremiz bu milli ve manevi değerlerle yoğrulan yapılarda insanlığın baki olan mimarları olur. Ahilik geleneğimiz işte bir toplumu dimdik ayakta tutan, Anadolu coğrafyasına bir hayat tasarımının nüvelerini eken köklü bir okuldur.

Ahilik, düşünce, öğretisi, ritüel ve davranışlarıyla XII. yüzyıldan günümüze değin tarihimize siyasi ekonomik, kültürel ve askeri alanlara etki ederek bir medeniyet tasavvurunun temel dinamiklerden birisi olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı gibi, çağlara damgasını vuran bu medeniyetler, ilim merkezi, cihan imparatorluğu gibi mertebelere ahilik bünyesinde hayat bulan yapılarla ulaşmıştır. Toplumumuzdaki büyümenin, yönetme, yön verme, yön alma gibi siyasi iradenin teşekkülünde bu kültürün olduğunu kuvvetle söyleyebiliriz. Bir anlamda Anadolu'nun kaderinde ahilik, ahiliğin kaderinde ise Anadolu soluk alıp verir. Bu nedenle Türk - İslam medeniyetinin zirvesinde yer alan kuruluşlardan biridir.

Ahiliğin ne olduğuna yönelik görüşlere kulak verelim:

Ahi Evran tarafından Hacı Bektaş-ı Veli'nin tavsiyesiyle kurulan esnaf dayanışma teşkilâtıdır.

Aslen Horasan kökenli olup

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan müslüman Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Kendi kural ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir. Ahi Evran'a Ahi Baba da denir.

XIII. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini ve ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan Ahilik; esnafılık ya da ticaret anlayışının ya büyük tekellere ya da bireysel var olma çabalarına terk edildiği günümüzde, insanların ahlaklı yollardan kazanç edebilmesinin tüm ilkelerini ve yollarını yüzyıllar boyu koruyan bir gelenektir.

Kendine kabul ettiği kurallar içinde ne denli toplumsal bir başarıya imza attığının ve doğru olandan taviz verilmediği sürece her insanın hak ve kazanç sahibi olabileceğinin kanıtlandığı bu esnaf örgütlenmesi sayesinde, dükkanını kapatmak zorunda kalan esnafın, çiraklık, kalfalık ve ustalık zincirini yok sayarak atılan her adımın geçmişten gelen geleneklere sahip çıkılmamasının bir sonucu olduğunun ayırımına ister istemez varılacaktır.

Ayrıca seyyah İbn-i Batuta'nın ifadesine göre Ahi zaviyeleri Bektaşî dergahına mensuptur. Hacı Bektaş-ı Veli'yle Ahi Evran'ın Kırşehir'de sık sık bir araya gelip sohbet ettikleri yazılır.

Fütüvvetnâmelere göre,

Ahiliğin anenevi menşei Ali'ye dayanmaktadır. Hazreti Muhammed, Ali'ye "Sen benim yoldaşımın, ben Cebrail'in yoldaşımın, Cebrail de Allah'ın yoldaşdır" diyor.

Sonra Salmân-ı Fârisî'ye Ali'ye yoldaş olmasını söylüyor. Salmân-ı Fârisî'de Ali'nin elinden tuzlu su içerek ona yoldaş oluyor.

Bundan sonra Peygamber Efendimiz, Hazreti Ali'ye: "Ya Ali ben seni tamamlıyorum ve olgunlaştırıyorum," diyerek kıyafetini giydiriyor ve beline bağlıyor. Fütüvvetnâmelere göre; fütüvvetin temeli budur ve fütüvvet ehli arasında kadeh sunmak, şalvar giydirmek ve bel bağlamak, yani yoldaşlık ve kardeşlik kuralları buradan gelmektedir.

Aşıkpaşazade Derviş Ahmet,

Osmanlı'nın kurulmasında etkin olan Ahiyan-ı Rum(Anadoluh Ahileri), Bacıyan-ı Rum(Anadoluh Bacıları) Abdalan-ı Rum(Anadoluh gönül erenleri), Gazıyan-ı Rum(Anadoluh gazileri, askerleri) unsurlar arasında özellikle Ahiliği belirtmiştir. İlk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğu Ahi Teşkilâtı'na mensup şeyhlerdir. Ahi Teşkilâtı'nın müslümanlara has bir kurum olarak iş görmesi 17. yüzyıla kadardır.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanı genişleyip, gayrimüslim oranının artmasıyla farklı dinden kişilerin ortak çalışması zorunlu olmuştur. Din ayrımı gözetilmeden ortaya çıkan bu kuruluşa da gedik denmiştir. 1727 yılından itibaren rastladığımız bu kavram Türkçe bir kelime olup tekel veya imtiyaz anlamına gelmektedir. Kavram olarak "Osmanlı bünyesindeki esnaflığa ve sanatkarlığa girişi tetkik etmek"

demektir. Yapı olarak ahilikten farklı olmamakla birlikte ömrü onun kadar uzun olmamıştır. Zira 1838 Balta Limanı Antlaşması'yla tekel idaresi ortadan kalkmış ve gedikler çözülmüştür.

Galip Demir'e göre, "Türkler'in Rönesansı"dır.

Veysi Erken'e göre, Ahilik ve kurum düzeni bugünlerin şartlarında bile, 5 çekirdek ilke ile, "Toplumsal sorumluluk, Hizmette Mükemmellik, Dürüstlük ve doğruluk, Ortak yaşama" ile örnek bir 'yatay örgütlenme' toplum hareketi şekillendiriyor. Erken, Ahiliğin bu yönüyle, 2000'li yıllar için bile ileri bir örgütlenme modeli sunduğunu kaydediyor.

Ahiliğin temel kaynakları nelerdir?

Anadolu'da mayalanan Türk- İslam medeniyetinin temelinde ahilik vardır. Kazım Ceylan'a göre Ahilik üç ana kaynaktan beslenmiştir.

- * İslam dininin yapıcı, dönüştürücü ve değiştirici özellikleri
- * Türklerin Türkistan'dan getirdikleri kültürler ve yaratılış özellikleri
- * Yaşadığımız coğrafyadan (İran, Anadolu) aldığı kültür unsurları

Buna bağlı olarak özellikle belirtilmelidir ki dinler ve ihtiyaçlar kültür ve medeniyetlerin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır. Kültür ve medeniyet unsurları ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenir. Dinler ise ortaya çıkan bu unsurlara şekil ve form kazandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Ahiliğin ortaya çıkmasında İslam dininin temel referans kaynakları olan Kuran-ı Kerim ve Peygamberimizin sünnetleri ile onlara dayalı olarak hazırlanan "fütüvvenameler" etkili olmuştur. Diğer taraftan Selçuklu ve Osmanlı

zamanında yazılan seyahatnameler(İbn-i Batuta, Evliya Çelebi) Ahi secerenameleri, icazetnameler ile o dönemde yazılan tarih içerikli kitaplar ahiliğin kaynakları arasında anılabilir. Ayrıca Ahi Evran-ı Veli'nin eserleri, kronikler, tahrir defterleri, kanunnameler de bu konuda seçici bilgilere yer vermiştir.

Ahilikle ilgili deyimlere kulak verelim:

Örnek olarak “pabucunu dama atmak” sözü ahiliğin peştamal kuşanma töreni ile ilgilidir. Çıraklıktan kalfalığa geçiş töreni öncesinde eğitimi tamamlanan çırağın pabucu dama atılır. Bir yandan da artık ustalarından, kalfalarından eskisi gibi ilgi görmeyeceğini ortaya koyar bu deyim.

.....:

Geçmiş zamanlardan birinde bir ayakkabıcıdan satın aldığı ayakkabıları kısa sürede yırtılan bir müşteri, ayakkabı satın aldığı esnafın kendisine dayanıksız bir mal sattığını iddia ederek şehrin Ahi Babasına -şehirdeki Ahi teşkilatının üst düzey yöneticisi olup, esnafla ilgili kuralları uygulayan kişi- müracaat etmiştir. Ahi Baba, durumu tetkik edip ayakkabıcının hatasını tespit ettirerek dükkâna kadar gitmiş ve hatalı ayakkabının bir tekini alıp dükkânın bacasına atmış ve diğer tekini de dükkânın kapısına çivileyerek dükkânı mühürlemiş ve kapatmıştır. Bu durumu gören ahali, “Ahi Baba, ayakkabıcının pabucunu dama attı!” diyerek bunu şehrin tamamına duyurmuşlardır. O zamandan itibaren hiçbir esnaf, müşterisini aldatmaya yeltenememiş, daha dayanıklı mallar üretmişlerdir. Çünkü dükkân kapatmak, ağır bir müeyyidedir ve bir kez gözden düştükten sonra insanların güvenini tekrar kazanmak da kolay değildir.

İşte o zamandan bu zamana “pabucu dama atılmak” deyi-
mi Türkçemize yerleşmiş ve gözden düşenler için kullanılır
olmuştur. (kaynak: Ömer Özden)

....:

Ahilikte dayanışma fevkalade önemliydi. Kalfalıktan
ustalığa terfi eden biri belli bir zaman sonra dükkân açmak
istemesine rağmen sermayesi yetersiz ise Ahi Baba’ya mü-
racaat eder ve esnaf sandığından ona yetecek kadar ser-
maye verilir ve dükkân açması sağlanırdı. İşleri iyi giderse,
bir nevi kredi niteliğinde olan bu parayı belli taksitlerle
geri öder böylece kendisi gibi olanların da bu sandıktan
yararlanmasına imkân tanınırdı. Eğer bir esnafın iyi giden
işleri bozulur da bütün çabalarına rağmen düzelmezse yine
Ahi Baba’ya müracaat eder ve kredi alırdı. Diğer esnaf da
ona işlerini düzeltmesi için yardım ederdi. Bütün bunlarla
beraber yine de işleri düzelmez ve sermayesini tüketirse bu
kez Ahi Baba, bu esnafın iflas ettiğini top atışı yaptırarak,
falan isimli esnafın iflas ettiğini halka ilan ederdi. Halk da
“falan isimli esnafın iflas topu atıldı!” derdi.

Böylece iflas edenler için iflas topunu attı deyimi dilimize
yerleşmiş ve o günden bu güne kullanılır olmuştur. (kay-
nak: Ömer Özden)

.....:

Çanak çömlek işleriyle uğraşan bir ustanın yanında yetişmiş
olan bir kalfa, sınavlarını başararak şed kuşatılmış ve usta
olmuştur. Artık dükkân açabilecek duruma geldiğini gören
taze usta, tecrübeli ustasına her ne zaman artık dükkân
açmasına izin vermesi isteğinde bulundukça o da kendi-
sine “sen daha bu işin püf noktasını öğrenemedin!” diy-

erek reddedermiş. Kalfa çok ısrarcı olunca bir zaman sonra “peki aç, ama sen bu işin püf noktasını bilmiyorsun!” diyerek son kez uyarmış.

Ahi teşkilatından destek alıp atölyesini açan yeni usta, çamurunu hazırlayıp testilerini, çanaklarını, çömleklerini şekillendirip fırına sürmüş ve bin derecenin üstündeki fırında pişen ürünlerini çıkardığında bir de bakmış ki hepsi kırılmış, çatlamış, bir tane bile sağlam ürün yok. Bir yerde hata yaptığını düşünmüş, ertesi gün, daha ertesi gün yaptığı tüm kap kaçak kırılmış. Nihayet “Kâr kudurdu sermayeyi yedi” noktasına gelince ustasının ocağına düşmüş. “Sen

bilirsin usta bu ne iştir, bunca yıldır öğrendiklerim işe yaramıyor, beni kurtar!” deyince ustası ona bu işin püf noktasını öğrenmediğini ve kendisini uyardığını belirterek gel tekrar benim yanımda bu işin püf noktasını öğren demiş. Çiçeği burunda usta razı olup geri dönmüş. Bundan sonra ustasına daha çok dikkatle bakmış.

(Muammer Kotbaş, Esnaf, Sanatkar ve

Ahilik Kültürü” Konulu Karikatür Yarışması)

Tecrübeli usta çanak, çömlek, tas, tabak, testi her ne yapıyorsa fırına sürdükten bir zaman sonra çıkarıp kabarcıklara “püf” diye üflüyor ve tekrar fırına sürüyormuş. Nihayet ustası bir

gün ona bu işin sırrını öğretmiş. Usta, "bak evladım, fırına giren ıslak toprak, kurudukça hava kabarcıkları oluşur, eğer bunlara belli bir noktadan usturuplu bir şekilde püf diye üflenip de bu kabarcıklar söndürülmezse fırın içerisindeki kaplar, bu hava kabarcıklarının içindeki havanın basıncıyla çatlar ve kırılır. O yüzden belli bir süre içinde bekleyip hava kabarcıkları oluşan kapları çıkarıp bunları söndürmek için üflüyorum. İşte bu işin püf noktası da budur!" demiş. İşte bu deyim de Ahilerden dilimize armağandır. (kaynak: Ömer Özden)

Ahilikle ilgili veciz sözlere kulak verelim:

.....:

Her seherde besmele ile açılır dükkanımız
Hazreti Selman-ı Pak'tır pirimiz efendimiz
Lafla dükkan açılmaz boş yere etme telaş
Selman-ı Pak de gelse parasız olmaz tıraş
Giden gitsin selamette

Safa geldün ey müsafir, ısmarla kahve içelim
İşçi ile sohbet olmaz bir merhaba der geçelim
Doğru olsan ok gibi, elden atarlar seni
Eğri olsan yay gibi, elde tutarlar seni
Menzil alır doğru ok, elde kalır eğri yay

.....:

Ehl-i aşka müptelayım nemelazım kâr benim,
Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim.
Dolandım misal-i cihan bulamadım başıma bir tane tac,

.....:

Ne eğride tok gördüm ne doğrudan aç.

Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazgana,
Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana.

.....:

Dükkân kapusu Hak kapusu, Hakkına yalvar,
Çeşmim gibidir çeşmeleri akmasa da damlar.

.....:

İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah
Yardımcısıdır doğruların Hazreti Allah.

.....:

İlim ve sanattan haberdar olmayanlar aç olur,
Müflis ve bîvâye kalur, herkese muhtaç olur.

Ahilik sözcüğünün kökenine yönelik görüşlere kulak verelim:

Bu konuda esas olarak iki iddia mevcuttur. İlk iddiaya göre kelime "Arapça kökenlidir. Buna göre "Ahi" kelimesi Ahiyye'nin tekili olan "ah" kelimesine birinci tekil "ya"sı ilave olunarak "ahi" şeklinde telaffuz olunmuş halidir" (Me-hmet Şeker) Bu fikre göre ahi'nin sözlük manası "kardeşim" demektir. Bu iddianın güçlü yanı, Ahiliğin ilk olarak Ara-plarda Fütüvvet Teşkilatı adıyla çıkması, dolayısıyla Ahilik ile ilgili terimlerin Arapça olması gereğidir. Ancak bu kanıt yeterli değildir.

İkinci iddiaya göre Ahi kelimesi "Türkçe Akı kelimesinin za-manla değişimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu görüşün haklılık payı oldukça yüksektir. Zira bu kelimenin Ahi birlikleri içinde zaman zaman Ahi Baba şeklinde ifade edildiğini görüyoruz. Buna göre kelimenin Arapça manası ile düşünüldüğünde "Kardeşim Baba" diye bir tabir uygun düşmüyor" (Prof. Dr. Sebahattin Güllülül) Fakat Divânu Lügati't-Türk'te akı اقى;

Eli açık, koçak, selek, cömert, yiğit, delikanlı gibi manalar ifade eden Akı kelimesiyle düşünüldüğünde "Ahi Baba" tabiri daha mantıklı görünüyor.

Yakup Karasoy yaptığı çalışmasında bu tespitlerde bulundu:

Kutadgu Bilig'de ağı kelimesi 33 yerde (43., 55., 58., 104., 257., 948., 1028., 1191., 1243., 1708., 1731., 1964., 2073., 2169., 2274., 2321., 2589., 2799., 3048., 3660., 3932., 4213., 4424., 4536., 5358., 5578., 5581., 6103., 6105., 6106., 6107., 6488. ve 6569. beyitlerde), ağı bol- 14 yerde (1402., 2050., 2053., 2275., 2532., 2800., 3034., 4138., 4279., 4555., 4556., 5220., 5904. ve 6096. beyitlerde), ay ağı 5 yerde (3407., 4924., 5095., 5098. ve 6413. beyitlerde), ağılık 9 yerde (934., 1402., 1951., 2049., 2325., 2800., 3040., 3932. ve 6106. beyitlerde geçmektedir. (ARAT 1979:13-14).

Atabetü'l-Hakâyık'ta ağı bol- 2 yerde (231. ve 260. beyit), ağı er 7 yerde (227., 229., 233., 234., 237., 245. ve 257.), ağılık 5 yerde (230., 232., 250., 258. ve 260. beyit), ağılık nı ög- 1 yerde (236. beyit) geçmektedir (ARAT 1951:II).

Türk filolojisinin emsalsiz bir abidesi olan Dîvânü Lûgati't-Türk'te ise ağı kelimesi şu şekilde geçmektedir: "v-« akı: Eli açık, koçak. Cevizin iyisine " UG² v-« akı yagak" denir ki "iyi ceviz" demektir.(+)" şeklinde açıklandıktan sonra aynı sayfada dipnot olarak, "(+)Her Türkçe kelimeyi Arapça bir köke bağlamak isteyenler Türkçenin ağı kelimesini Arapçanın v•« kelimesine bağlamışlar. Türkün akıları Arabın v•« leri şekline konmuş. B.A." ibaresi yer almaktadır (ATALAY, C.1, 1999:90)

"Fütüvvet, İslam dünyasında kahramanlık, yiğitlik ve

cömertlik mefkuresinin adıdır. Şövalyelik nasıl Orta Çağ Batı dünyasına ait mahsus bir ülkü ise, Fütüvvet de Orta Çağ İslam dünyasına ait bir ülküdür. Nasıl ki Araplar İslam'dan önce kültürlerinde mevcut olan Fütüvvet anlayışını İslami değerlerle geliştirip devam etmişler, nasıl ki Farslar "cevanmerdi" anlayışını aynı şekilde İslam süzgecinden geçirmişler, Türkler de kendi "Akıllık" ülküsünü İslami ahlak ve değerlerle geliştirerek devam ettirmişlerdir. Arap kültüründe ideal kahraman, sehavet ve şecaat timsali olan Fütüvvet erinin adı "Feta", İran kültüründe "Cevanmerd", Türk kültüründe "Akı"dır. Türk Akıllığı, İslamiyetle Arap Fütüvvet şiarından etkilenmiştir. Akılar birbirlerine karşı kardeşçe tutumundan dolayı Akı kelimesi yerini Ahi kelimesine bırakmış ve Abbasi Devleti'nin sona ermesiyle Fütüvvet yerini Ahiliğe bırakmıştır." (Mikail Bayram)

Ahi Evran ve Ahilik Teşkilatı'nın kuruluşu

Orta Asya'da hüküm süren Oğuz Yabguluğu yıkılınca 1040 Oğuz Türkleri yavaş yavaş Selçuklu egemenliği altına girerek Anadolu'ya göç etmeye başladı. Ekseriyeti göçebe olan Oğuzlar, kopup

geldikleri Orta Asya steplerine benzediği için daha çok Orta Anadolu kırsalını mesken olarak tercih ediyorlardı. Dolayısıyla Orta Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşması hızlı olurken, şehirlerde bu dönüşüm yavaştı. İslam dini de, yerleşik hayatı gerekli kılıyordu. İşte bu sebeple, göçebe Türkmenlerin İslamlaşma sürecini hızlandırmak,

Anadolu'yu Türk yurdu haline getirmek, şehirlerde yaşayan Rum ve Ermeni tacirleriyle rekabet edebilmek amacıyla ve Ahi teşkilâtı Anadolu'da kuruldu. Kısacası Anadolu'da Ahiliğin şekillenmesi ve köylere kadar teşkilatlanması politik ve sosyo-ekonomik bir mecburiyetin ürünüdür

Ahiliğin kuruluşu ve Anadolu'da yayılışı

Bazı araştırmalar Ahiliğin Kırşehir'de ortaya çıktığını ileri sürer. Diğer bir görüşe göre, Bağdat'ta büyük üstatlardan ders alan Ahi Evren, Arapların kurduğu Fütüvvet Teşkilatı'ndan etkilenerek, 1205'te Anadolu'ya gelmesinden kısa bir süre sonra ilk olarak Kayseri'de Ahilik Teşkilatını kurmuştur. Kazım Ceylan'a göre Anadolu'da Ahiliğin oluşumuna etki eden dört temel faktör vardır.

- * Siyasi durum- Anadolu'nun vatanlaşma süreci
- * Sosyo-ekonomik sebepler (yerleşik hayata geçiş)
- * Dini etkenler, fütüvvetnameler
- * Ahi Evran ve Türklerin kültürel değerleri

Tarihi kaynaklardan, Ahi Evran zamanında Anadolu'nun şehir ve kasabalarında ortaya çıkan Ahi kurumlarının, Ahi Evran'a bağlı merkezi bir teşkilat olabileceği imajı çıkıyor. En azından bu kurumlar, onun koyduğu ilkelere bağlı kalmış olmakla, manen Ahi Evran'ın liderliğindeki geniş bir teşkilatın şubeleri gibidir. Fakat onun ölümünden sonra, bağlı olunan ilkelerde büyük benzerlikler mevcut olmakla beraber, İbn-i Batuta'nın belirttiği gibi, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılan bu kurumlar arasında organik bir bağ bulunmamaktadır.

Bu tartışmaya ek olarak **M. Said POLAT, Osmanlı Öncesi Türkiye'nin İktisat Tarihine adlı İlişkin Sorunlar** adlı yaptığı çalışmasında şu görüşlere yer vermiştir:

"Türk esnaf ve zanaatkar zümresi şehirlerde kısa sürede

teşekkül etmemiştir. Osmanlı öncesi Türkiye'nin iktisadi hayatı açısından bakıldığında, yerli esnaf ve zanaatkarla, Türk esnaf ve zanaatkar zümresi arasında pek bir fark yoktu. Fakat Türklerden şehirli göçmenler bir yana, göçebe ve köylü olarak gelip de şehirlileşenlerin şehirlerdeki iktisadi faaliyetlere katılmaları uzun bir süreçte gerçekleşmiş, her şeyden önce şehrin içtimai ve iktisadi hayatına intibakları sanıldığı gibi kolay olmamıştır. Ahilerin ilk şehirli veya şehirlileşen Türklerden neşet edip etmediği, bu zümre ile Türk esnaf ve zanaatkar zümresi arasında bir münasebetin olup olmadığı henüz tatmin edici bir şekilde ortaya konabilmiş değildir. Ahilerin tarihini, her devrin kendine özgü hususiyetlerinden dolayı, belli dönemlere ayırarak incelemek gerekmektedir. Fütüvvet teşkilatının tesirinin başladığı döneme kadar (608 Ramazan/1212 Şubat) olan birinci dönem, fütüvvet teşkilatının tesirlerinin başladığı ikinci dönem ve daha sonra esnaf teşkilatı haline dönüştüğü üçüncü dönem. İkinci ve üçüncü dönem arasındaki tarihi tespit etmek şimdilik mümkün gözükmemektedir.

Moğol istilası öncesinde "ahi", bir sıfat, isim, unvan veya kısaltma olarak mı yoksa baştan beri bir esnaf teşkilatının veya esnaf zümresinin ismi olarak mı kullanıldığı kesinlik kazanmış değildir. İlk defa 9. yüzyılda Güneybatı İran'da yaşamış Sehl b. Abdullah Tüsteri'nin hayatı anlatılırken, Ahi İbrahim diye bir şahıstan, 12. yüzyılın sonlarında Ferideddin Attar söz etmektedir. Daha sonra, 11. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Ahi Ferec Zencani ismine rastlanmaktadır. Hucviri bu şahsı Kuzeybatı İranlı mutasavvıflar arasında zikretmektedir. Cahen bu bilgilere istinaden, ilk ahilerin Türk olma ihtimalini de göz önünde bulundurarak, onların ilk çıktığı yeri İran'ın kuzeybatısı olarak tespit etmektedir. "Ahi" ismine ancak Halife el-Nasır'ın fütüvvet teşkilatını kurmasından ve teşkilat yönetmeliğini Türkiye Selçuklu

sultanı I. İzzeddin Keykavus'a göndermesinden hemen sonra, 13. yüzyılın ilk çeyreğine atıf yapan kaynaklarda rastlanılmaktadır. 1216-7'de Antalya'da düzenlenmiş bir vakfiyenin şahitleri arasında, aslen Kayserili olan Ahi Eminateddin Mahmud b. Yusuf'a³⁷, yine 1262-3 senesinde Divriğ'de ölen Ahi Abdurrahman'a ise bir başka belgenin kayıtları³⁸ arasında rastlanılmaktadır. Bu durumda Ahi Abdurrahman Ahi Eminateddin Mahmud ile aynı dönemde yaşamış olmalıdır. Bunlara ilaveten ahiler hakkında ilk ve en geniş bilgiyi ihtiva eden kaynak

Eflaki'nin eseridir. Onun rivayetine göre, Baha Veled'in müridi olan ve Mevlana Celaledin Rumi hayatta iken 110 yaşında ölen, Konya'da Dericiler Pazarı hamamında yaşayan Ahi Naturi -ölüm yaşı eğer doğru ise- Selçuklu Türkiyesi'nde yaşamış ilk ahilerden biridir. Ahi adını veya unvanını bu insanlar geldikleri yerden mi getirdiler yoksa Türkiye'deki yerleşikler tarafından mı böyle adlandırıldılar bilmiyoruz. Ahi birlikleri başlangıçta ne şuurlu olarak teşkilatlanmış bir esnaf-zanaatkar birliği ne de bir tarikat zümresiydi. Onlar, batını, kısmen siyasi karakterli ve göç ettikleri şehre intibak etmeye çalışan, aralarında memur, tüccar ve ulemanın da olduğu esnaf ve zanaatkar Türkler olarak görülebilir. Şehirleşen Türklerde dikkat çeken önemli bir özellik de cemaat mülkiyetinin varlığıydı. İbn Battûta, ahilerin günlük kazançlarını ikinci vakti reislerine verdiklerini ve bunları birlikte harcadıklarını rivayet etmiştir. Bu rivayet ahilerin şehirlerde müstakil yaşayan esnaf ve zanaatkar zümresinden ayrı bir konumda olduklarını ima ediyor. Erdoğan Merçil'in eseri yayınlana kadar hangi mesleklerin icra edildiği dahi belli değildi. Güllülü'nün şu ifadeleri hem meselenin karmaşıklığını hem de ona nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koyuyor: "Selçuklu ve daha sonra Osmanlı esnaf ve zanaatkar zümresinin içinde örgütlenen ahilik; kendisini doğuran dini, ahlaki, sosyal ve ekonomik şartlara geri götürülmeden anlaşılamayacak kadar karmaşık bir birliktir". Osmanlı öncesi Türkiye'de esnaf teşkilatı ile ahilik arasında bir ilişki olmakla birlikte, ahiliği sadece bir esnaf teşkilatı gibi görmeyi güçleştirecek veriler mevcuttur. Osmanlı dönemine gelince bu iki yapı arasında bir birliktelik oluşuyor.

Bu öncesi için araştırmacıları yanılıya itmemesi gerekiyor. Ahilik ile göçebelik ve şifahilik arasındaki ilişki de bu açıdan üzerinde durulması gereken bir konudur. Nitekim Moğol istilasını öncesinde ahilerin yerleşiklik ve yerleşik hayata yeni geçmiş Türklerden oluşturduğu birlikler oldukları, bunların yerleşikliğe intibakları ölçüsünde şehirlerde veya şehirlerin dışında meskun bir şekilde yaşadıkları anlaşılıyor. Yerleşik unsurlar yeni hayata uyum sağlarken, yerleşikliğe yeni geçenlerin henüz bu intibakı sağlayamadıkları için şehirlerin dışında başlarında begleri eski adetleri ve törelerine uygun bir şekilde yaşadıkları anlaşılıyor. Moğol istilasının sebep olduğu siyasi çözölme ile birlikte yerleşik hakimiyetinin zayıflaması üzerine yerleşikliğe tam olarak uyum sağlayamamış unsurların tekrar göçebe hayatı benimsedikleri ve Moğollara karşı mücadele ettikleri ve ikinci begliklerin teşekkölüne öncölük ettikleri görölmektedir. O açıdan ilk ahiliği bir esnaf birliğinden çok göçebelikten gelen dayanışma zemininde, begler etrafında oluşmuş birlikler olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekiyor.”

Ahilik tasavvufi bir örgütlenme midir?

Bu konuda birçok görüş ortaya atılmıştır. Önemli bir araştırmacı olan Neşet Çağatay’a göre Ahilik bir tarikat değildir. Zira tarikatlarda Ahilikte olduğu gibi zaviyelerin olması pek çok araştırmacıyı yanıltmıştır. Ünlü tarihçi İ. Hakkı Uzunçarşılı’ya göre ise, Ahilik Osmanlı’nın ilk dönemlerinde Alperenlerin toplandığı Babai Tarikatı ve Mevlevi Tarikatı gibi etkili bir tarikat idi. Hatta Uzunçarşılı, Ahilik Tarikatı’nın reisliğini de önce şeyh Edebalı’nın ardından da I. Sultan Murad’ın, bundan da Gelibolu Ahi reislerinden Ahi Musa’nın devraldığını söyler.

Ahiliğin teşkilatlanma yapısı dikkatle incelendiğinde, adabı, kuruluğu, işleyişi tasavvufi özellikler sergilediği gözlenir. Zaten Osmanlı döneminde tekke ve zaviyeler farklı mesleklerde uzmanlaşmış, insanlara vasıf kazandırıcı bir rol üstlenmiştir. Bu anlamda Ahiliğin diğer tekke ve zaviyelerle birer sivil toplum kuruluşları olarak birçok bakımdan benzerlikleri ve tabii olarak farklılıkları öne çıkmıştır. Yalnız Osmanlı, bazı tarikatlara sorun yaşarken Ahilikle bütünleşen bir yapı içinde olmuştur. Ahiliğin diğer tasav-

vufi müesseselerden farkı Ahiliğe girişte kişinin mutlaka bir meslek ve zanaat sahibi olmasıdır.

Sabri Ülgener'e göre de tasavvuf ve tarikatlar, Ortaçağ sonlarından bu yana esnaflaşma hareketiyle aynı zamana rastlamıştır. Tarikatlar da zaten mütevazi ve basık ölçüleri ile çarşı esnafı üzerinde etkili olmuştur. Ülgener'e göre esnaflıkla dervişlik üzerindeki sıkı münasebet esasında İslamiyet'in de ilk dönemlerindeki ticari anlayışa verilen önemden kaynaklanmaktadır. Hatta büyük sufilerden çoğunun hayatını el işçiliği ile kazandığı bilinmektedir.

Yine Çağatay, Ahiliğin temelinde yattığı söylenen fütüvvet anlayışının tasavvufu büyük yakınlık kurduğunu belirtmektedir. Nitekim ünlü Abbasi halifesi Nasır Lidinillah döneminde yaşamış büyük tasavvuf bilgini Suhreverdî'nin XII. asırda kaleme aldığı Fütüvvetnamede hem tasavvuf hem de imamiye akidelerine paralel ilkeler yer almaktadır. Anadolu'da yazılmış ilk Ahilik fütüvvetnamesi olarak bilinen Çobanoğlu Yahya b. Halil Burgazi'nin fütüvvetnamesindeki ilkeler de Suhreverdî'nin ünlü tasavvuf eseri olan Avarif'ül-maarif'teki tasavvufi ilkelerle hemen hemen aynı gözükmektedir. Çobanoğlu Fütüvvetnamesi'nde Ahilerin uyması gereken pek çok ilkeden bahsetmektedir. Zaten Çobanoğlu Fütüvvetnamesi'nin bizzat kendisi, hazırlanan metnin Kur'an'dan, hadislerden, peygamberlerin kıssalarından, velilerin zikirlerinden, ariflerin sırlarından oluştuğunu belirtir.

Bu noktada fütüvvet kavramının karşılıklarına kulak verelim:

Yaptığı bir çalışmada **M. Esat HARMANCI:**

Fütüvvet, genç, yiğit, civanmert, delikanlı ve cömert anlamlarına gelen fetâdan türetilmiş Arapça bir kelime olup, Kur'an'da fetâ, fi tye ve fi tyân şeklinde "genç, delikanlı" manasında, birtakım fazilet vasıfları ile belirginleşen kişilere işaret etmeyip sözlük anlamıyla kullanılmıştır (Kur'an, Yûsuf: 30; Mûsâ: 60). Fetâ kelimesinin terimleşmesinden sonra müfessirlerin; put kıran, hevâ ve heveslerine karşı gelen veya gördükleri baskıya rağmen inançlarını koruyan ve bu uğurda ülkelerini terk eden, mevcudu karşılıksız veren, eziyeti önleyen, şekvayı terk eden kişiler karşılığı kullanımı ile öne çıkmış ve bundan dolayı da sûfiler tarafından bir tasav-

vuf terimi olarak kültüre kazandırılmıştır(Sülemî, 1950: 32; Kurtubî, 1998: 550; Bolat, 2003: 257). İslam öncesi Arap toplumunda kullanılmaya başlandığı bilinen fetâ kavramının ne zaman ortaya çıktığı hususunda kesin bir kanaate varılmamakla birlikte üzerinde çalışma yapan hemen bütün araştırmacılar kavramın, ortaya çıkışından itibaren bazı aşamalar geçirdiğini, zaman içerisinde anlam değiştirdiğini kabul ederler. Bu değişim, ileride değineceğimiz üzere kelimenin din ve tasavvuf dışı bir anlama sahip iken zamanla dini ve tasavvufi bir anlam ifade etmesinden ve bir teşkilatın adı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sürecin anlamlandırılması sadedinde fütüvvetin teşkilatlanması ve ortadan kalkmasına kadar gelen sınıflandırmalar şöyle bir tablo ortaya çıkarmıştır:

1. Cahiliye fetâsıyla bağlantılı bir şekilde İslam'ın ilk yüzyılında belirmeye başlayan sosyal bir kavram olarak fütüvvet,

2. Dokuzuncu yüzyılda sosyal bir yapılanma halinde gençler arası toplumsal, ekonomik ve siyasal bir kuruma dönüşen, Abbâsilerin son döneminde(1179-1225) resmî bir devlet kurumu haline getirilen ve bir teşkilat olan fütüvvet, 3. Yine dokuzuncu yüzyılda artık bireysel yaşayış biçiminden sıyrılıp kurumsallaşmaya başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sūfilikle iç içe geçen tasavvufi fütüvvet,

4. Son aşama olarak da esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine bir sūfi kurum hüviyetini geniş ölçüde koruyan, meslek teşekkülü niteliğindeki Ahilik fütüvveti şeklinde dört aşaması olduğu anlaşılmaktadır.(Bolat, 2003: 257-258).

Fütüvvet ruhunun dinî bir içerik kazanması ilk olarak Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin ve sahabenin vasıfları ile izah edilmeye başlanmıştır. Bu üstün vasıfların her biri bir peygambere yaraşır kılınarak; Âdem'in özür dileyiciliği, Nuh'un dayanıklılığı, İbrahim'in vefası, İsmail'in sadakati, Musa'nın ihlası, Eyyub'un sabrı, Davud'un ağılaması, Muhammed'in cömertliği ve Ali'nin ilmi ile ilişkilendirilmiş ve özendirilmiştir. Fütüvvetin bu dönüşümü yaşamasında elbette tasavvufun rolü büyüktür. Sūfi-fütüvvetin hicri üçüncü ve dördüncü asırdan itibaren

oluşmasından sonra fütüvvet kurumunda sūfî nitelikler ağır basmaya başlamış ve tasavvuftakine benzer bir kurumsallaşma eğilimi onda da baş göstermiştir. İslam'ın ilk yıllarında Hz. Ali'nin şahsında toplamış olduğu ahlakî vasıflarla bize aktarılan fetâ anlayışı yüzyıllar içinde dönüşerek varlığını devam ettirmiştir. Fütüvvetin siyaset alanı ile ilk ciddi yüzleşmesi Abbâsiler döneminde olmuştur.

İktidarın zayıfladığı o dönemlerde devletin düzenini bozmak isteyen kontrolsüz fütüvvet

birlikleri Abbâsî halifesi Nâsır Lidinillâh tarafından düzenli bir teşkilat haline getirilerek kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Nâsır'ın kendisi de fütüvvet erkanı üzere elbise giyerek merasimle teşkilata dâhil olmuş, İmâmiyye mezhebinin temel inançlarına göre fütüvvet kurumunu On İki İmam'ın her birinin adına izafeten adlandırdığı on iki kola bölmüş ve bu kollardan her birine bir temsilci tayin ederek kendisine bağlamıştır. Bu aşamadan sonra da asıl gayesini gerçekleştirmeye yönelmiş, diğer Müslüman hükümdarlara teşkilata katılmaları için elçiler yollamış ve çok sayıda hükümdarı kendisine bağlamıştır. Bu yolla Mısır, Suriye ve Anadolu'daki fütüvvet ocakları tarafından önder olarak kabul edilmiştir. Anadolu hükümdarı

İzzettin Keykavus'un ve Alâeddin Keykubad'ın da Sühreverdi aracılığı ile gönderilen kâse ve şalvar ile bu teşkilata intisap ettiğini kesin olarak bildiğimize göre, Anadolu fütüvvetinin de tasavvufla ilişkili olarak kurumsallaştığını ve kadı, müderris, muhtelif tarikatlara mensup şeyhler ve büyük tacirlerin katılımıyla toplumsal kıymetinin yükseldiğini gördüğümüz gibi bu sürecin, fütüvveti artık teşkilatlı ve kendi içinde tüzüğü olan bir yapıya dönüştürdüğünü de söyleyebiliriz (Bolat, 2003: 262-263). Fütüvvetin tasavvufla olan ilişkisi Halife Nâsır'ın kendisini bir sūfî şeyhi aracılığı ile fütüvvet teşkilatına ithal ettirmesi ile ilişkilendirilse de bu kurumun sūfilikle olan ilişkisi bu vadede söz söyleyenler tarafından özde birlik, dahası aynılık şeklinde ele alınmıştır. Konu üzerinde çalışanların Anadolu fütüvvetinin kökenleri üzerinde dururken yaşadığı ayrışmanın, konjonktürün egemen ideolojisi ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Meseleyi ahî kelimesinin Türkçe ya da Arapça kökenli oluşu üzerinden anlamaya çalışmak, bütün bir fütüvvet ve melâmet doktrinlerini ve Anadolu dışında da son derece yaygın bir şekilde hüküm süren melâmî havayı görmezden gelmek anlamına gelecektir. Meselevî Batınîlik Melâmilik eski Türk

de kolaycılıktan başka bir tutum değildir. Özellikle Türklerin Anadolu'ya geçerken tanıştığı İslam'ın karakteri büyük ölçüde Horasan çevresindeki tasavvuf anlayışı üzerinden şekillenen tasavvufi İslam olduğu için bu karakter, uzunca süren göç ile birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerine de dağılmıştır. Bağdat ekolünün ve Mısır'daki fütüvvetin zaman zaman yağmacı fütüvvet grupları ile melâmet doktrininin dışına çıktığını belirtmekle birlikte esas olarak her ne kadar teşkilatlı bir yapıdan söz edilmese de genel itibarıyla Horasan bölgesindeki fütüvvet sorgulamasının zühd ekseninde şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Horasan bölgesinde şekillenen ve Nişâbur Okulu olarak da adlandırılan bu oluşum sürecinde ortaya çıkan tasavvuf hareketi de çoğu zaman fütüvvet kavramı ile karşılaşılır. Konu ile ilgili eserinde Sülemî, fütüvvet ve melâmet arasındaki ilişkiyi en doğru örneklerle ortaya koymaktadır. Hicretin üçüncü asrından itibaren tartışılan Melâmiliğin fütüvvetin sağlıklı bir şekilde değerlendirmesiyle mümkün olacağı ve bu güne kadar pek çok tanımı yapılan Melâmiliğin her dönemde zahitlik ekseninde şekillendiği kuşkusuzdur. Melâmiliğe bağlanan kimse nefsini terbiye için birçok adap ve erkâna saygı göstermek, nefsinin inkâr edercesine ezmek, bütün beşeri gururunu yok etmek, içindeki riya izlerini kökünden silip süpürmek zorundadır. Tasavvufun ortaya çıkışındaki bu zühd yolu her zaman canlı ve hâkim bir ruh halinde işlemekte idi. Bu dikkat ile yola çıkan sâlikin, dünyevî göstergelerden arınmak, sadeliği ve sıradan olmayı göstermek üzere giydiği hırka, destâr ya da postlar bir süre sonra onların gizli olan manevî donanımlarını bastırarak şekilde üstünlük payelerinin göstergeleri oldu ve sadelik karşılığı giyilen bu sıradan giysiler sonradan birer manevî üniformaya dönüştü. Melâmet ya da fütüvvet bu noktada devreye girip şekilci sūfilige bir tepki hareketi olarak ortaya çıktı. Özde ve zühd doktrininde önceki sūfilerden farklı düşünmeyen bu yeni ekol, bütün şekle ait göstergeleri terk ederek özde oluşan her türlü manevî meziyetleri saklamaya ve gizlemeye özen gösterirken öte yandan aksini çağrıştıracak ya da kınanacak bir görünüme abartılı şekilde imkan hazırlamaya çalıştı. Sülemî'den Abdülbaki Gölpınarlı'ya kadar yapılan melâmet soruşturmalarında ortaya çıkan şey, Melâmiliğin öncelikle fetâ kelimesinin karşıladığı yığıtlıkla ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu zümre, yaşamaya çalıştıkları bu yeni sūfi hayatına levh kelimesinin geçtiği Kur'an âyetini dayanak göstererek, kınayanların kınamasına aldırış etmeme, dahası kınayanların dikkatini üzerinde toplama düsturu ile hareket ederek, her zaman nefsin doğrulup kişiyi ele geçirmesine imkan vermeyecek bir süreci dinamik tutmayı esas kabul etmiştir.

FÜTÜVVET ERKÂNI

1. Fütüvvet Libası:

Fütüvvet ehli, birbirlerini tanımaları (*özellikle farklı bölgelerde*) için özel kıyafet giyerlerdi. Fütüvvet ehlinin özel kıyafeti, şalvardır. Ancak bazılarına göre hırka da bu kıyafetin bir parçası durumundadır. Bu görüş fütüvvetle tarikatlar arasında bağlantı kuranlarca ileri sürülmüştür. Nitekim Sühreverdi şöyle demektedir: "Tasavvuf kisvesi hırka, fütüvvet libası şalvardır. Şalvar, hırkadan bir cüzdür, nitekim fütüvvet de tarikattan bir cüz demektir"²⁶

2. Fütüvvet'e Giriş Töreni:

Fütüvvet'e giriş belirli bir tören çerçevesinde gerçekleşir. Tören şedd bağlama, şalvar giyme ve şerbet içme safhalarını kapsar. Ancak, ferdi, fetâlığa kabul etme safhalarından önce: "*Fütüvvet mahfilinde, yani fütüvvet ehlinin toplandığı odada, orta yerde, fetâların ulusu, ayakta ve kibleye karşı durur, Eûzu besmeleyle fütüvvet hutbesini okur.*"²⁷ Hutbe okunduktan sonra esas tören başlatılır ve fetâ'ya şedd bağlanarak şalvar giydirilir. Tören fetâlığa kabul edilenle birlikte, törene katılanların fütüvvet ehlinin şerbeti olan tuzlu suyun içilmesi ile son bulur.

3. Kardeş Tutma:

Fütüvvet erkânından birisi olan Kardeş Tutma'ya göre fütüvvet ehline katılan genç, bir kişiyi kardeş edinir. Kardeş tutma geleneği kanaatimizce, Hicretten sonra Ensar ile Muhacirlerin kardeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

4. Mahfilde Oturuş Sırası:

Fütüvvet mahfillerinde (*toplama yerleri*) oturma belirli bir adab çerçevesinde gerçekleşir. Fütüvvet eshabı bir yerde toplanınca şalvar giymiş olanlar baş tarafa, giyme-

²⁶ a.g.e., 1950, s.38

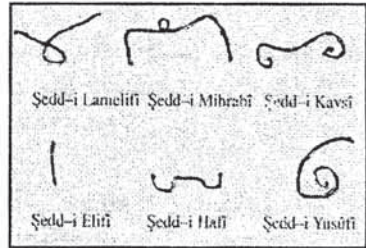
²⁷ a.g.e., 1950, s.41

mişler daha aşağıya, ahisi olmayanlar ise daha aşağıya oturur. Bu oturuş tarzına sadece mahfillerde değil sıradan bir toplantıda bile bu biçime uyulur. Bu erkân, ferde önceden belirlenmiş olan davranışları kazandırmanın bir metodu olarak görülebilir.

5. Şedd Bağlama Şekilleri:

Fütüvvette şedd bağlamanın belirli bir törenle ve belirli şekillerde yapıldığı yukarıda ifade edilmiş bulunmaktadır. Şedd bağlamanın sıradan bir erkân olmadığı bilinmektedir. Şedd bağlama belirli şekillere göre gerçekleştirilir. Şedd bağlama şekilleri muhtelif mânâları ifade eder.

Şedd bağlama şekillerinin hangi anlamlara geldiği ve nasıl bir hiyerarşiyi ifade ettiği fütüvvetnâmelerde geniş bir biçimde anlatılmaktadır. Şedd bağlama âdetinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kaldığı ifade edilmektedir. Şedd'in şu şekillerde bağlandığı rivayet edilmektedir.

6. Pir Tutma:

Fütüvvet geleneğinde "Pir tutma"nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Pir edinmek isteyen kişi hediyeleriyle birlikte Nakîb'e müracaat eder. Nakîb de onu hediyeleriyle Pir'e götürür. Pir huzurunda merasim yapıldıktan sonra, pir tutan kişiye öğreneceği san'ata uygun bir şey, *-meselâ, terzilere makas, kasaplara bıçak, teraziyle iş görenlere terazi, helvacılara tennure vb.*- armağan olarak verilir. Pir tutma erkânının tâlim ile ilgili olduğu söylenebilir.

AHİLİK KAVRAMI VE TARİHÇESİ

A. AHİLİK NEDİR?

Ahilik müessesesinin anlaşılabilmesi ve onun toplumsal hayatta nasıl bir fonksiyon icrâ ettiğini ortaya çıkarabilmek için ilk önce Ahî kelimesinin kaynağı ve tarihi gelişim içerisinde kazandığı anlamlar üzerinde durmak gerekir.

Ahî kelimesinin kaynağı ile ilgili birbirinden tamamen farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; Ahî kelimesinin kaynağı Türkçe olup, "akı" kelimesinin Anadolu'daki söyleniş tarzından neş'et etmektedir. Ahî, kelimesinin Türkçe olduğunu ileri süren araştırmacılara göre Ahî, kelimedeki "k" harfinin "h" olarak telaffuz edilmesinden ileri gelmektedir. Nitekim, Anadolu'da "k" harfinin "h" ve "ğ" şeklinde telaffuz edildiği bilinmektedir.¹ Misâl olarak, okumak, bakmak yerine okumah, bahmah veya okumağ, bakmağ denildiği ma'lumdur.

Buna göre Ahî kelimesi cömert, eliaçık anlamlarına gelen akı kelimesinin "h" sesi ile okunmasından türemiş ve terimleşmiş bir kelimedir.

Ahî kelimesinin reisler için kullanılması, onun Türkçe "akı" kelimesindeki ses değişikliğiyle oluştuğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Nitekim, Ahî müessesesinde reislere Ahî, diğerlerine fetâ, fityan denilmektedir.²

Ahî kelimesini tetkik edenlerin bir kısmı ise kelimenin Arapça'dan Türkçe'ye geçtiği yönünde görüşlerini ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre Ahî, erkek kardeş mânâsı-

¹ a.g.e., 1950, s.6

² İbn Batuta, "İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler" M.E.B. yay., İstanbul, 1971, s.7-8

na gelen "ah" kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan sahiblik ifade eden "ye" zamirinin bitişmesinden oluşan bir kelimedir. Ahî kelimesi bu haliyle "kardeşim" anlamındadır. İkinci görüş benimseyenlerden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri, Ahî kelimesinin Arapça olduğunu lûgatında şu şekilde izah eder;³ Ahî Arapça isim, Ahû yerinde "ahî" kardeş, birader, yar, dost, cemi (çoğul) "ihvan" kardeşler, dostlar, bir tarikata ve mesleğe tâbi olanlar".

Ahî kelimesine Türkçe-Arapça lûgatta da Hüseyin Kâzım Kadri'nin verdiği anlamın yüklendiği görülür.⁴ Yine, Kur'an-ı Kerim incelendiğinde Ahî kelimesinin sahiplik ifade eden zamir ile birlikte tekil veya çoğul olmak üzere kırkdört âyette geçtiği görülür.⁵

Ahî kelimesinin, ikinci görüşü kuvvetlendirecek tarzda olduğunu, fütüvvet ile ilgili yazılmış bulunan fütüvvetnâmelerde ve Anadolu'da yaşamış bulunan Ahîlerin bırakmış oldukları vakfiyelerdeki yazılış şekli destekler durumdadır.⁶

İkinci görüş İbn Batuta seyahatnâmesinde Ahî; "*Müfredi (tekil) "Ah" kelimesinin birinci tekil şahıs şeklinde söylenmesinden meydana gelmiştir.*"⁷ şeklinde izahıyla destekler durumdadır. Sonuç olarak, Ahî kelimesi ile ilgili yukarıda izah etmeğe çalıştığımız iki görüşün de geçerli ve tutarlı yönleri bulunmaktadır. Ahî kelimesinin, cömert, eliaçık anlamına gelen "akı" kelimesinin Anadolu'da "h" sesiyle okunması görüşü doğru olabileceği gibi diğer görü-

³ Hüseyin Kâzım Kadri, "Türk Lûgatı", Cilt I., İstanbul, 1927, s.202

⁴ Sarı, M., "Türkçe-Arapça Lûgat", İstanbul, 1982, s.17

⁵ Muhammed Fuad Abdülbaki, "Mu'cem'ül-Müfehres", İstanbul, 1980, s.23-24

⁶ "Ahî Ahmet Nahcivani Vakfiyesi", A.Ü.İ.F. Der., C. III-IV, s.57

⁷ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s.7

şün de yabana atılamayacağı görülmektedir. Gölpınarlı bunu şu biçimde izah eder.

*"Ahî kelimesi, Arapçada "kardeşim" demektir. 457 Hicride (1065) ölen şeyh Ferec-i Zincanî ile 736'da (1336) ölen Alâü'd-Devle halifesi Aliyy-i Mısırî'nin "Ahî" lakabıyla anıldıklarına ve bu kelimenin, oldukça eski fütüvvetnâmelerde geçtiğine, nihayet fütüvvet ehlinin birbirini kardeş saydıklarına ve Melamilerde "Fılan şeyhin muridi" yerine "Fılanın ihvanından" sözünün kullanıldığına bakılırsa bu sözün Arapça'dan geldiği hakkındaki fikir ve mülâhaza da reddedilemez."*⁸

Ahî kelimesinin tasavvufî bir mahiyete sahip oluşu, bu iki görüşte savunulan anlamları kapsadığı ve böyle bir ayırma gerek olmadığı fikri, bizce daha geçerli bulunmaktadır. Çünkü, "Ahîlik Müessesesi" cömertliğe, elaçıklığına, mertliğe dayandığı gibi, fertlerin birbirini kardeş görmelelerine de dayanmaktadır. Fütüvvet konusunda da izah edildiği gibi İslâm'a mensub olanlar birbirlerini daima kardeş olarak görmüşlerdir. Özellikle kardeşleştirmenin ilk uygulamasının Hz. Peygamber döneminde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Buradan hareketle şunu ileri sürebiliriz. Ahî, Kur'an-ı Kerim âyetlerinde geçtiği şekilde kullanılmış ve Türk'e has bir terim haline gelmiştir. Kardeşlik, bilindiği gibi cömertliğe, yardımlaşmaya ve dostluğa dayanan bir duygudur. Şunu rahatlıkla ileri sürebiliriz ki kardeşlik, sadece bir anadan doğmadan ibaret değildir. Kardeşlik, çok yüksek duygularla bezenmeyi gerektiren özellikleri ihtiva eder.

Ahîlik Müessesesinin mensublarının erkek oluşu Kur'an-ı Kerim âyetlerinde geçen ve erkek kardeş anlamın-

⁸ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s.6

daki "Ahî" kelimesinin hareket noktası alındığı biçimindeki görüşü desteklemektedir. Çünkü genel olarak bütün tasavvufî akımlar görüşlerini Kur'an-ı Kerim âyetleri ile desteklemeğe ve açıklamaya çalışmışlardır. Kaynağını Kur'an'dan almayan görüşler kabul görmemiş ve yayılma imkânı bulamamışlardır. Tasavvufî akımlar özellikle fertler arasındaki düşmanlıkların kalkmasını ve yerine kardeşlik duygusunun hâkim olmasını, teşvik eden âyetleri mehz alırlar. Kaynaklarında bunun Allah'ın istediği olduğunu ifade ederler.

Meselâ;

"Elbirlik Allah'ın dinine (şeriatine) sımsıkı sarılın. Bir-birinizden ayrılıp dağılmayın. Allah üzerindeki (İslâm) nimetini düşünün ki, cahilliyet devrinde birbirinize düşmanlar iken O, sizin kalpleriniz arasında ülfet (yakınlık) meydana getirdi de onun nimeti sayesinde din kardeşleri oldunuz...."

⁹ âyetinde belirtildiği gibi insanlar arasındaki düşmanlıkların kalkması ve dinde kardeş olmalarının gerekliliğinin Allah'ın arzusu olduğunu bütün tasavvufî anlayışlar ileri sürer. Aynı şekilde, Ahî birliklerinin de insanlar arasında kardeşliği oluşturma çabasında oldukları bilinmektedir.

Ahî kelimesi, terim olarak Ahî birliklerinin başında bulunan reislere verilen bir ünvan olarak kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. İbn Batuta'dan öğrendiğimize göre Ahî; evlenmemiş, bekâr ve san'at sahibi olan gençlerle, diğerlerinin (*herhalde bekâr olmayanlar*) kendi aralarında bir topluluk meydana getirerek, kendi aralarında seçtikleri reislerdir. Bu reislerin zaviyeler yapmaları ve bunları tefriş etmeleri gerekir. Zaviyeler bir toplanma ve hizmet yeri olup, gerektiği takdirde gelen ve gidenlere konaklama yeri olarak tahsis edilen mekânlardır.

⁹ Alî İmrân Suresi, Ayet: 103.

Başka bir görüşe göre de "Ahî", birliğin başında bulunan şeyh'tir.¹⁰ Ahî müesseselerinin başında bulunan "Ahî" nin şeyh olduğu görüşünü İbn Batuta seyahatnâmesinde geçen ifadeler de desteklemektedir. Çünkü, bütün tarikatlarda şeyh olan kişinin tekke (*zavıye*) inşa ederek onu müritler (*fetâ*) için bir toplanma, gelene geçene hizmet yeri yaptığı bilinmektedir.

Yukarıda anlatılanlardan şu sonuç çıkarılabilir.

"Ahîlik, Türk illerinde yayılmış bulunan "dini-mesleki" karakterli müesseselerdir. Bu birlikler, başta mensupları olmak üzere, insanlar arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı teessüs ettirmeye çalışmışlardır.

B. AHİLİĞE BENZEYEN ZÜMRELER

Anadolu'da yoğun bir şekilde yaygın olan Ahilik anlayışı gibi sosyal zümreler diğer İslâm beldelerinde de görülmektedir. İslâm beldelerindeki zümreler arasında o kadar çok benzerlikler bulunmaktadır ki, bazı araştırmacılar bunları birbirinin devamı biçiminde algılamaktadırlar. Esasında bu algılama tarzı gözardı edilemez. Zira, etkileşim halinde bulunan toplumlarda sosyal müesseseler ilke ve kurallarıyla birbirlerini etkilerler. Bu anlayıştan hareketle Ahiliğe benzeyen sosyal zümreler şunlardır.

- Ayyarlar, Şatırlar

- Rindler (Runud)

- Gaziler, Alpler

Ahî kelimesinin; Ayyâr, Şattar, Rind ve Gazî kelimelerinin eş anlamlısı olduğu ileri sürenler bulunmaktadır.¹¹

¹⁰ Akkutay, Ü., "Enderun Mektebi", Ankara, 1984, s.19

¹¹ Köprülü, M.F., s.g.e., 1972, s.154

Bu görüş yukarıda adlarını saydığımız zümreler arasında bir bağlantı kurmamızı sağlar. Ahîliğin Azerbaycan ve Maverâünnehir bölgelerinde muhtelif yollarla yayılışı bu anlayışı kuvvetlendirmektedir.¹²

Aynı vazifeyi gören sosyal ve dinî zümrelerin farklı toplumlarda değişik adlar ile ortaya çıkmaları tabii bir durumdur. Bu zümreler aynı medeniyete sahip toplumlarda ortaya çıkınca aralarındaki benzerlik artar. Bunun içindir ki; Ayyâr, Şattar, Rind, Civanmert, Gazi ve Ahîlerin oluşturdukları sosyal zümrelerin birbirinin benzeri olmaları ve birbirlerinden etkilenmeleri tabiidir.

Ayyarlar, Şatırlar İran'da ortaya çıkmış sosyal bir zümredir. Bu zümrenin fütüvvetten etkilendiği¹³ ve bunların reislerine Ayyar (Civanmert) denildiği kabusnâmede geçen;

*"... ayyarlar arasında civanmert oldular ki anda bir nice türlü hünerler ola. Ve her iş'te sabırlı ola, va'disinde gerçek ola ve pâkdâmen ola ve gönlü arı ola ve kendi assısı için kimsenin ziyanın istemeye, belki dostları assısı için kendinin ziyanı olursa reva ola..."*¹⁴

ifadesinden anlaşılmaktadır. Kabusnâme'de geçen civanmert tipi ile Ahî arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Aynı benzerlik "Ahîlik" ve "Alplik" kavramları arasında da kurulabilir. Kavramlar arasında benzerliği, hatta aynıyeti Köprülü şu şekilde izah etmektedir:

"Ahî teşkilatı yalnız şehirlerde değil, köylerde, uçlarda da vardı. Hatta, bu suretle Alpler teşkilatı ile de temas ederek, ona da hüül ettiği için hem Ahî hem Alp sıfatını taşı-

¹² Şapolyo, E.B., "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi", İstanbul, 1964, s.207

¹³ Kuşeyri, a.g.e., 1978, s.326

¹⁴ Keykavus, a.g.e., 1944, s.377

yan, yani her iki zümreye de birden mensub olan kişilere tesadüf ediyoruz." ¹⁵

Yukarıdaki izahtan da anlaşıldığı gibi "Ahi" ve "Alp" kavramları birbirinin müteradifi durumundadır. Nitekim, Alp; eski ve yeni bir çok Türk Lehçelerinde; kahraman, cesur, yiğit, zorlu anlamlarına gelen bir kelimedir ki, şahıs adı olarak kullanıldığı gibi, bir sıfat, bir ünvan ve kabile teşkilatı için de, askerî bir asalet zümresinin ismi olarak da kullanılmıştır.

Alpler İslâmiyet'ten önce de Orta Asya'da yaygın sosyal bir zümrenin reisleri, yani önderleridir. Alpler, Ahiler gibi mert, eliaçık, gözüpek, cesur ve savaşçı bir ruha sahip şahsiyetler olarak kabul edilir. Türklerin İslâmiyet'i din olarak kabulünden sonra Alpler, bu dini tebliğ edenlerden olmuşlardır. Alplerin İslâm dinini tebliğ ediciliğine dönüşümleri, onların, savaşçı ruhu ile İslâm'ın cihat ülküsünün kaynaşmasıyla izah edilir.

Oryantalistlerden Barthold, bu durumla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

"İslâmiyet'ten önceki Türk Alpleri İslâmiyet'in cihat ve gazâ mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra, önce Alpgâzi, yani Müslüman-Türk kahramanı mahiyetini almışlar, tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları halk arasında yerleşince de Alperenler yani savaşçı dervişler şekline girmişlerdir." ¹⁶

Ahiliğe benzeyen zümrelerden birisi olan Rind'ler, Ay-yârlar gibi İran'da yaygın sosyal bir zümredir. Ancak, bunlar da fütüvvetle o derece kaynaşmışlardır ki, Anadolu'da rind, fetâ anlamında kullanılması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

¹⁵ Köprülü, M.F., a.g.e., 1972, s.154

¹⁶ Zikreden, Köprülü, M.F., "İslâm Medeniyeti Tarihi", Ankara, 1963, s.348

Rindlerin, Ahî'nin emrinde olan müridler olduğunu ileri sürenlere de rastlanmaktadır.¹⁷

Netice olarak, cemiyet hayatının var olduğu her yerde aynı gayeye hizmet etmekle birlikte farklı isimler altında faaliyet gösteren sosyal zümrelerin oluşması tabiidir. Bu sebeptendir ki, benzer amaçlara sahip olanlar; Ayyârlar, Rindler, Alpler ve Ahiler, aynı medeniyetin farklı toplumlarında ortaya çıkan ve birbirine benzeyen sosyal zümreleridir denilebilir.

C. AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

Ahiliğin ortaya çıkışını ve Anadolu'da yayılışını kavrayabilmek için, Türklerin, İslâm'ı din olarak benimseme zamanı ve kabul yerleri olan Azerbaycan, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinden itibaren mes'eleyi ele almak gerekir. 751 yılında Çinlilerle İslâm orduları arasında cereyan eden Talas savaşından sonra, İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır.

Türklerin, İslâm dinini kabul etmelerinden evvelki inançlarının İslâm'a yakınlığı bu yayılmayı kolaylaştırmıştır. Özellikle o asırlarda tasavvufî fikirlerin ortaya çıkışları ve bunların cihat şuurunu telkin etmeleri yayılmayı hızlandıran bir âmil olmuştur. Çünkü, İslâm'dan evvel de Türkler savaşçı bir ruha sahip bulunuyorlardı. Yeni din, bunu yok etmediği gibi teşvik etmiştir.

İslâmiyet'ten önce Türkler arasında mümtaz kişiler olarak görülen Ozan ve Kam'larla İslâm evliyalrı ve dervişleri mahiyet itibarıyla birbirine yakın şahsiyetler idi. Gerçekte müslüman Türk "ata" ve "baba"larının faaliyet tarzları katı

¹⁷ Ahmet Effakî, "Ariflerin Menkıbeleri", (Çev. T. Yazıcı) Cilt 2, Ankara, 1973, s.74

prensiblerden uzak, göçebelerin inanış ve mizaçlarına uygun ve uysaldı. Olağanüstü güçlere sahip ve gaypten haber verdileri kabul edilen kamlar ile İslâm evliya ve müşidleri birbiriyle kaynaşırken meydana gelen değişme pek fark edilmiyordu. Esaslardaki yakınlığın en kuvvetli bir yönü şüphesiz İslâmiyet'in emrettiği cihat ülküsü ile Türklerin savaşıklık temayülleri arasında bir münasebetin bulunmasıdır.¹⁸

Türkler'in İslâm'dan önce sahip oldukları ahlâkî değerler onları İslâm'a yaklaştırmaktaydı. İyiliği, doğruluğu telkin eden bu değerler İslâm'ın güzel ahlâkî kaidelerine uygun kurallardı. İslâmiyet'in din olarak Türkler tarafından kabul edildiği sırada, sınır boylarını dolduran ribatlar, cihat mefkûresine sahip mutasavvıf dervişlerin faaliyet üsleri vazifesini görmekteydiler. Bu merkezler İslâmiyet'le birlikte İslâm'ın lübbü (özü) olan tasavvufî fikirlerin de Türk illerinde yayılmasını kolaylaştırmış ve gerçekleştirmişlerdir. Yeni yaşayış tarzı yani İslâm sade olup, Türk'ün karakterine uygundu. Bu sebeple İslâm'ı benimseyen Türkler Dervişgâzi kimliğine bürünüyorlardı.¹⁹

Özellikle ilk Müslüman Türk devletlerinin tasavvufî cereyanları desteklemeleri ve Dervişgâziler için tekke, zaviye ve ribat inşa etmeleri bahsi geçen yaşayış tarzının yaygınlaşmasını kolaylaştırıyordu.

Köprülü: *"... Şark İslâm dünyasına yeni bir nizam getiren Selçukîler zamanında yeni ribatların yapıldığını görüyoruz. Eskiden de olduğu gibi, büyük ve zengin ribatlar, bilhassa hükümdarlar, prensler, büyük devlet adamları,*

¹⁸ Turan, O., "Selçuklular ve İslâmiyet", İstanbul, 1971, s. 14.

¹⁹ Köprülü, M.F., "Abu İshak ve Kazrunî ve Anadolu'da İshakî Dervişleri", *Bellekten*, Cilt. 33, Ankara, 1969, s. 223-234.

büyük tacirler tarafından yaptırılıp vakfediliyor ve masraflarını karşılamak üzere ehemmiyetli emlak ve arazi tahsis olunuyordu."²⁰ ifadesiyle yukarıda belirtilen desteği açıklamaktadır.

Müslüman Türk devletlerinin tekke, zaviye ve ribatları benimsemelerinin, bunların sayılarının hızla artmasına zemin teşkil ettiği söylenebilir. Devlet bünyesinde gelişen ve muhtelif isimlerle anılan bu müesseseler teşvik görmekle beraber, başıboş bırakılmamış devletin denetimi ve kontrolüne tâbi tutulmuşlardır. Tekke, zaviye ve ribatlar devletin gösterdiği doğrultuda faaliyette bulunmuş ve zapturapt altına alınmışlardır. Bu suretle adı geçen kuruluşlar devlet için sosyal yardım, imar faaliyetleri ve askerî üsler rolünü oynar duruma gelmişlerdir. Bu yerler aynı zamanda birer kültür ve eğitim yuvaları olarak da devletin umumî gayesine hizmet etmişlerdir.²¹

Devletin müsamahası ve desteklemesi ile Ahî birliklerinde gelişen tasavvufî fikirler ve yaşayış biçimi, özellikle Ahmet Yesevî gibi mutasavvıfların bahsi geçen fikirleri Türk lisanı ile terennüm etmeleri sebebiyle, büsbütün kuvvetlenmiş ve bunları kitleleri harekete geçirici güç haline dönüştürmüştür.

Bilhassa Selçuklu hâkimiyeti gerçekleşikten sonra, devletin ileri gelenleri ve mutasavvıflar tarafından Rum diyarı olan Anadolu, savaşçı ruha sahip olan Dervişgâzilere ve göçebelere hedef olarak gösterilmiştir. Nişâbur'a gelen kalabalık bir Oğuz kütlesi İbrahim Yınal Bey'e yurtsuzluktan ve geçim sıkıntısından şikâyet edince Selçuklu Beyi onlara;

²⁰ Köprülü, F., "Ribat", *Vakıflar Dergisi, Cilt II, Ankara, 1942, s. 273.*

²¹ Turan, O., a.g.e., 1971, s. 20.

"Memleketim sizin oturmanıza kifayet edecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki, Rum (Anadolu) gazâsına gidiniz, Tanrı yolunda cihat yapınız ve ganimet alınız, ben de arkanızdan gelip size yardım edeyim." ²² tavsiyesinde bulunması yukarda izaha çalıştığımız fikri destekler mahiyettedir.

Teşvik neticesinde gerçekleşen Anadolu'ya göçler, kitleler halinde olmakta ve kabileler içerisinde her zümreden insanla, (*esnaf, tüccar, din âlimi*) gerçekleştiği görülmektedir. Kısaca, muhaceret âdeta bir insan seli durumundadır. İlk muhacerette Türkmenler büyük bir çoğunluk teşkil etmekte oldukları gibi, XIII ve XIV. asırlarda Moğol istilasının etkisiyle meydana gelen ikinci muhaceret dalgasının çoğunluğunu da Türkmenler oluşturmuşlardır. ²³

Bilhassa Büyük topluluklar halinde olan ikinci göçte Anadolu'ya çok kalabalık bir sufi kütlesi gelmişti. Oğuz Türklerinin Anadolu'yu fethettiği asırlarda tarikat yaşayışı son derece etkin ve yaygın bir biçimde İslâm dünyasının her tarafını kaplamış durumdaydı. Kuvvetli siyasî bir merkezîyetin bulunmayışı, hâkimiyetin küçük emirlere geçmesine ve bu halde birçok karışıklıkların doğmasına vesile oluyordu. İslâm diyarındaki asayişsizliği mânevî otoriteye dayanan tasavvufî hayatla bir nebze de olsa giderilme çabalarının artması, emirlerin ve sultanların şeyhlere yönelmesini, tarikatların devlet tarafından resmen tanınmasını ve tarikatların, sultanların ve devlet hayatı üzerinde etkin rol oynamalarını kolaylaştırmıştı. ²⁴

²² a.g.e., s. 35.

²³ Okhan, M.A., "Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle", Ankara, 1950, s.36-37.

²⁴ Köprülü, F., "Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar", Ankara, 1976, s. 197.

Anadolu Selçukluları kuvvetlenip bir devlet kurduklarında bu belde de İslâm-Türk kültür merkezî haline geldi. Anadolu Selçukluları da İslâm memleketlerinin umumî geleneğine bağlı kalarak tekke ve zaviyeler kurdular. Etraftan gelen veya orada yetişen dervişler ve şeyhler, Anadolu'da kuvvetli bir tasavvufî fikrin oluşmasına zemin hazırladılar. Anadolu Selçuklu sultanlarının, şeyhlere hürmet ve iltifat etmeleri, Anadolu'nun cihat ve iskâna elverişli oluşu, büyük mutasavvıfların bu beldeye yönelmelerini kolaylaştırmıştır.²⁵

Anadolu Selçuklu saltanatının genişlemeye başladığı devirde Abbasî halifesi Nasır, siyasi otoritesini kuvvetlendirmek ve bütün İslâm memleketlerini merkezî otorite etrafında toplamak gayesiyle Selçuklu sultanına fütüvvet şalvarı göndermiştir. Halife Nasır Lidinillah tarafından Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev'e gönderilen heyet içinde fütüvvet libasını kendisine takdim etmek üzere Evhad'ud-Din Kirmanî ve damadı Ahî Evren' de bulunmaktaydı.²⁶

Sultan I. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev'in halife tarafından gönderilen elçileri kabul edip, fütüvvet libasını giymesi, fütüvvet anlayışının devletin himayesi altında Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Anadolu'da fütüvvet kendine has isim ve özelliklerle yayılmıştır. Bunun başlıca sebebi Horasan bölgesinden Bağdat yolu ile Anadolu'ya gelen ve halifenin elçiliğini yapan Evhad'ud-Din Kirmanî ile damadı Ahî Evren'dir. Fütüvvet, Anadolu'da Ahîlik adı ile ve tamamen sufi bir karakter arz ederek yayılmıştır.²⁷

²⁵ Ahmet Eflakî, a.g.e., Cilt 1, 1973, s. 122.

²⁶ "Kadın Ansiklopedisi", Tercüman Gazetesi yay., Cilt II., İstanbul, 1984, s. 516.

²⁷ Taeschner, F., a.g.e., 1972, s. 229-230.

Bu isim, daha evvel Horasan ve Azerbaycan'da da kullanılmıştır. Horasan'dan gelen Evhad'ud-Din Kirmanî ile halife ve müridlerinin bu yayılışta etkin oldukları şüphesizdir. Tasavvufî fikirlerin Anadolu'ya yerleşmiş olması, Ahiliğin tarikat görünümünde çok geniş alanlara yayılmasına zemin hazırlamıştır. Zaten 'Ahilik'teki teşkilatlanma ve yayılma tarzı diğer tarikatlar gibidir. Ahilik, şehirlerde, köylerde, kasabalarda, hattâ dağbaşlarında, geçitlerde zaviyeler meydana getirerek varlığını sürdürmüştür. Bu durumu, Anadolu'yu gezmiş olan İbn Batuta da seyahatnâmesinde teyid etmektedir.²⁸ Barkan, Anadolu Ahiliğini mistik bir tarikat olarak kabul eder ve şöyle der: *"Bu mistik tarikat ve teşkilatın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekâlinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir."*²⁹ Bütün bu izahlardan anlaşılacağı gibi Selçuklu sultanlarının teşviki ve sahip çıkmalarıyla ve daha önceden Anadolu'da yaygın bir şekilde mevcut bulunan, Horasan, Azerbaycan ve Maveraunnehir bölgelerinden kaynaklanan tasavvufî fikirler ve bu fikirlerin mensupları Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkışına ve yayılışına zemin hazırlamıştır, denilebilir.

D. AHİLİK MÜESSESESİNİN PİRİ VE ŞEYHİ AHİ EVREN

1. Ahî Evren'in Hayatı

Ahî Evren'in hayatıyla ilgili son yıllarda yapılan araştırmalar, onun şahsiyeti üzerindeki sis perdelerini dağıtmış

²⁸ İbn Batuta Seyahatnâmesi, (Çev. İ. Pamaksızoğlu), İst. 1971.

²⁹ Barkan, Ö.L., "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Cilt: II, Ankara, 1942, s. 283.

ve hayatı hakkında daha geniş bilgi edinme imkânına kavuşturmuştur.³⁰

Ahî Evren'in tam adı Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el-Hoyî'dir. Hoyî nispetinden de anlaşılacağı gibi, Ahî Evren aslen Azerî Türklerinden olup, Azerbaycan'ın Hoy kasabasıdır. Ahî Evren'in tahminî olarak Hicri 567 (Miladi 1175)'de Hoy'da doğduğu ve 93 yıl yaşadığı, büyük bir ihtimal ile de Türkmenlerin devrin Selçuklu sultanına karşı başlattıkları Kırşehir isyanında öldürüldüğü ifade edilmektedir.³¹

Ahî Evren lakabı ile meşhur olan Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el Hoyî'nin çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketi olan Azerbaycan'da geçtikten sonra, Horasan'a giderek Fahr'ud-Din Razî'nin tedaris halkasına katılır ve ondan feyz alır. Fahr'ud-Din Razî'nin büyük kelâm âlimi olması, Şeyh Nasir'ud-Din Mahmud'un da tedaris halkasında Şer'i ilimleri tahsil ettiğini ortaya koymaktadır. İlk tasavvufî terbiyesini Horasan ve Maverannehir'de Yesevî dervişlerinden alır. Zaten adı geçen yerlerde Yesevî tarikatı yaygındır.³²

Horasan'daki tasavvufî düşünceden feyz alması ve onun Horasanlı oluşu, yetiştiği ortam dolayısıyla, düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.³³ Daha sonra Hacc seyahati için memleketinden ayrıldığı ve bu seyahat esnasında Şeyh Evhad'ud-Din Kirmanî ile tanıştığı ve ona murîd olduğu bilinmektedir.

³⁰ Bayram, M., "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı. 191, Ankara, 1978, s. 18-20.

³¹ Bayram, M., "Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti" İ.Ü. E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, İstanbul, 1982, s. 534.

³² Ahmet-i Yesevî, "Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler", (Haz. K. Eraslan) Ankara, 1983, s. 27.

³³ Şapolya, E.B., a.g.e., 1964, s. 27.

Ahî Evren, şeyhi olan Evhad'ud-Din Kirmanî'nin kızı Fatma ile evlenerek aynı zamanda damadı olmuştur. Ahî Evren kayınpederi ve şeyhi olan Kirmanî ile beraber Abbâsî Halifesi Nasır Lidinillah tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir.³⁴

Anadolu'ya gelen Ahî Evren ilk önce Kayseri'ye yerleşmiş ve burada bir debbağlık atölyesi kurmuş, Şeyhi ile beraber Anadolunun şehir, kasaba ve köylerini dolaşarak Ahîlik anlayışının yayılmasına ve teşkilatlanmasına öncülük etmiştir.³⁵

Ahî Evren devrin Selçuklu sultanı I. Alaud-Din Keykubat tarafından sevilmiş ve sultana yakın olmuştur. Bu devirde tarikat pîrlerinin, siyasî faaliyetlere iştirak ettikleri, hatta bazen sultanların üzerlerindeki nüfuzlarının hissedildiği bilinen bir gerçektir.³⁶

Ahî Evren, Mürşidu'l-Kifaye ve Yezdân Şinaht isimli eserlerini Konya'da sultan Alâ'ud-Din Keykubad'a sunmuş ve onun isteği ile İbn Sîna'nın "*Risale fi'n-Nefs'in Natika*" isimli eserini Farsçaya çevirmiştir. Sultanın oğlu tarafından (*II. Gıyas'ud-Din*) zehirlenerek öldürülmesinden sonra, Ahî Evren'in devrin sultanı ile münasebeti azalmıştır. Çünkü, devrin sultanı II. Gıyas'ud-Din'e karşı komplo hazırlamakta olan sadrazam Sadettin Köpek tarafından kurulan bir teşkilata yardım etmekle suçlanan Ahî Evren ve birçok Ahî tutuklanarak, işkencelere maruz kalmışlardır.

Aslında Ahîler II. Gıyas'ud-Din'e karşı oldukları gibi, Ahî dostu olan Kemalettin Kamyar'ı öldürten Sadettin Köpek'e de karşı idiler.

³⁴ "Kadın Ansiklopedisi", a.g.e., Cilt II., s. 516.

³⁵ Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 24.

³⁶ Köprülü, M.F., a.g.e., 1976, s. 195-198.

II. Gıyas'ud-Din'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. İzz'ud-Din Keykavus, babası zamanında tutuklanan Ahî ve Türkmenleri serbest bırakmıştır. Beş sene tutuklu kalan Ahî Evren de serbest bırakılmış ve Denizli'ye gitmesine müsaade edilmiştir. Menakıbnâmelere göre burada bahçıvanlık yapmış, Denizli'de belirli bir müddet kaldıktan sonra yerine talebesi ve müridi olan Ahî Sinan'ı halife bırakarak Konya'ya dönmüştür.

Ahî Evren'in Konya'ya dönüşü özellikle Mevlevîler tarafından hoş karşılanmamış, Moğol yönetimini benimseyen Mevlevîlerle Ahîler arasında çekişmelerin yeniden şiddetlenmesine zemin oluşturmuştur. Mevlevîlerle Ahîlerin arasında cereyan eden çekişmenin bir diğer sebebi de; Türkmenlerin, devlet yönetiminde bulunan Fars unsuruna karşı çıkmaları ve yönetimi ele geçirme arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.³⁷

Mevlevîlerin Moğol yanlısı bir tavır takınmaları ve Ahîlerle olan çekişme ve mücadeleleri Mevlânâ'nın şeyhi Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesine kadar devam etmiş, Şems-i Terbizî'nin öldürülmesi üzerine Ahî Evren Hz. Mevlânâ'nın oğlu Ala'ud-Din Çelebi ile beraber Kırşehir'e gidip oraya yerleşmiştir.³⁸

Bir kısım Ahî ileri gelenleri de Moğol baskısının ulaşmadığı uc'lara gitmişlerdir ki, bunlar ileride Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda önemli rol oynayacaklardır.

Başta Ahî Evren olmak üzere bütün Ahî müridleri diğer Türkmenlerle birlikte putperest Moğol istilasına ve Moğol yönetimini benimseyenlere karşı direnmişlerdir. Özellikle Kayseri şehrinde olan Ahîler bu direnişlere öncülük

³⁷ Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 25.

³⁸ a.g.e., s. 522.

etmişler, fakat ihanete uğramaları neticesinde kılıçtan geçirilmişlerdir. Ahî Evren'in o sırada tutuklu oluşu katliamdan kurtulmasını sağlamıştır.³⁹

II. İzz'ud-Din Keykavuş ile IV. Rukn'ud-Din Kılıçaslan arasında cereyan eden saltanat kavgası ve Moğolların Kılıçaslan'ı desteklemesi sonucu, Kılıçaslan tahta oturmuş, bunun üzerine II. İzz'ud-Din Keykavuş'u tutan Ahî ve Türkmen ileri gelenleri tekrar katliama tâbi tutulmuşlardır. Bu arada Kırşehir Emirliğine Nur'ud-Din Caca tayin edilmiştir. Kırşehir'de ikâmet etmekte olan Ahî Evren ve diğer büyükler, bu tayine karşı çıkarlar ve ayaklanırlar.

Ankara, Aksaray, Çankırı, Kastamonu ve Uç'larda isyanlar başlar ve en büyük isyan ve direniş Kırşehir'de olur. Kırşehir üzerine asker sevk edilir ve isyan edenler kılıçtan geçirilir. Bu isyanda Ahî Evren ve Mevlâna'nın oğlu Ala'ud-Din Çelebi de muhtemelen öldürülmüşlerdir. 1261 yılına rastlayan bu hadise ile Ahî Evren'in hayatı son bulmuş, fakat fikirleri uzun yıllar varlığını korumuştur. Ahîlik anlayışı Osmanlı'nın sosyal hayatı vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

2. Ahî Evren'in Fikirleri

Ahî Evren olarak meşhur olan Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el-Hoyî, daha önce de belirttiğimiz gibi ilk terbiyesini Yesevî tarikatının yaygın bir şekilde bulunduğu Azerbaycan'da almış ve daha sonra ünlü İslâm âlimi Fahr'ud-Din Razi'nin tedris halkasına katılarak ondan ders almıştır. Kayınpederi ile birlikte fütüvvet anlayışını Anadolu'da yaymak için Abbasi Halifesi Nasir'ın elçiliğini de deruhte etmiş-

³⁹ Bayram, M., "Anadolu Selçukluları Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Bellelen*, Sayı 180, Ankara, 1981, s. 465.

tir. Buradan hareketle Ahî Evren'in fikriyatının oluşmasında etkin rol oynayan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Yesevî Tarikatı
- Fahr'ud-Din Razi'nin tedris halkası
- Kayınpederi Evhad'ud-Din Kirmani
- Fütüvvet Anlayışı.

Ahî Evren'in hayat tarzını etkileyen faktörler ve bu etkiyle oluşan, kendisini pir kabul edenleri derinden tesir altına alan fikirleri ve fikirlerinin pratiğe dönüşümleri Ahîliğin anlaşılmasında önemli yer tutar. Bu fikirler iki kısımda incelenebilir:

1. San'atkârlık,
2. Cihat Mefkûresi.

Ahî Evren'e göre Ahîliğe girenlerin bir san'ata sahip olmaları gerekir, çünkü Ahî helal kazanmakla mükelleftir. Helal kazanmanın yolu kişinin kendi emeği ile geçinebileceği bir mesleğe sahip olmasından geçer. Ayrıca, zengin olan başkasına daha çok hizmet edebilir. Ahî Evren'e göre Ahî olan aynı zamanda cihat mefkûresine de sahip olmalıdır. Zirâ, cihat Kur'an'da farz kılınmıştır. Cihat'ın farz olduğuna dair şu ayet meâli bizi aydınlatabilir:

*"Ey müminler, hoşunuza gitmediği halde (din düşmanları ile) savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, birşey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve birşeyi de sevdiğiniz halde o hakkınızda şer olur. Allah bilir, siz bilemezsiniz."*⁴⁰

Ahî Evren iki ana başlık altında toplanabilen fikirlerini Anadolu'da, Ahmet Yesevî gibi, halkın anlayacağı bir lisanla anlatmış ve yaymıştır. Esasında o eser yazacak kadar âlim-

⁴⁰ Bakara Suresi, Ayet: 216.

dir. Ancak, Ahî Evren pratik hayata ağırlık vermiştir. Onun bu yaklaşımı, fikirlerinin Anadolu'da çabuk yayılmasına sebep olmuştur. Ahî Evren Sünni, Şafii ve Ehl-i Sünnet çerçevesinde olan tarikat anlayışına mensup oluşu kesinlik kazanmış bulunmaktadır.⁴¹ Fıkıhta Şafii mezhebine mensup olan Ahi Evren, müridlerine Kur'an ve Sünnet doğrultusunda fikirler telkin etmiştir. Ahîlerin hayatları ve yaşayışları incelendiğinde bu fikirlerin varlığı her zaman görülür. Ahîler, pirlerinin telkin ettiği Kur'an ve Sünnet hükümleri geçince yaşamışlar ve çevrelerindeki kişilere bu fikirler doğrultusunda muamelede bulunmuşlardır.

3. Ahî Evren'in Eserleri

Ahî Evren'e ait olduğu tesbit edilen eserler incelendiğinde, onun dinî ilimlere vakıf olduğu ortaya çıkar. Ahî Evren'in tesbit edilmiş eserleri şunlardır.⁴²

1. Metâliu'l-İman
2. Menahic-i Seyfi
3. Tabsiratu'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi
4. Yezdân-Şinaht
5. Murşidu'l-Kifaye
6. Ağaz u Encam
7. Medh-i fakr u Zemm-i Dünya
8. Risale-i Arş
9. Mukâtebat Beyne Sadruddin Konevî
10. Cihat-Nâme

Bu eserlerden Menahic-i Seyfi, bir ilmihal kitabıdır.⁴³

⁴¹ Bayram, M., "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahî Evren ile İlgisi", *Diyanet Dergisi*, Cilt 18, Ankara, 1979, s. 78.

⁴² Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 21.

⁴³ Bayram, M., a.g.e., 1979, s. 78.

E. AHİLİĞİN ANADOLUDA YAYILIŞI VE OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAKİ ETKİLERİ

Ahîlik ilk ön Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Anadolu'ya gelen Ahî Evren, şeyhi ve kayınpederi olan Evhad'uddin Kirmanî ile beraber Anadolu'yu gezerek, Ahîliği şehirlere, kasabalara, köylere hatta dağ başlarına kadar yaymıştır.⁴⁴

Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubat zamanında Konya'ya gelen Ahî Evren, sultanın iltifatına mazhar olmuştur. Bu durum Ahîliğin Anadolu'da yayılmasını kolaylaştırmıştır. Sultanların müsamahası kadar, Anadolu'nun o dönemdeki dinî ve iktisadî durumu da Ahîliğin çok kısa bir zaman içinde yayılmasında etkin rol oynamışlardır.

II. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev döneminde Ahîler, baskı, zulüm ve katliama uğradıklarından, teşkilatları zaafa uğramış ve baskılardan dolayı bazı Ahî büyükleri uçlara gitmek zorunda kalmışlardır.

Ahîler, her zaman devletin yanında yer almışlardır. Özellikle şu hadise onların devletin yanında yer aldıklarını gösterir: 1243 yılında Moğollar, Anadolu'ya saldırır. Çıkan savaşta Selçuklu ordusu bozguna uğrar ve geri çekilmek mecburiyetinde kalır. Sivas şehri düşer. Bunun üzerine Ahîler Selçuklu'nun önemli şehirlerinden olan Kayseri'yi savunmaya karar verirler. Çünkü, Kayseri Ahî merkezlerinden birisi durumundadır. Ahîler, Selçuklu kale muhafızları ile işbirliği yaparak şehri savunmaya başlarlar. Ancak, kale muhafızlarından bir kısmının ihaneti sonucunda şehir düşer ve Ahîler kılıçtan geçirilir. Devletin yanında yer aldıkları

⁴⁴ Çağatay, N., "Makaleler ve İncelemeler", Konya, 1983, s. 276.

bu hadise sonucunda, Anadolu Ahîliği büyük bir felakete karşı karşıya kalır.⁴⁵

Ahîlerin, sadece büyük şehirlerde değil Anadolu'nun her yerinde var olduklarını, gelen-geçene sahip çıktıklarını İbn Batuta, seyahatnâmesinde belirtmektedir.⁴⁶ Ahîler bu oldukları yerlerde sadece iktisadî faaliyetlerle uğraşmamışlardır. Bilakis, onların siyasî faaliyetleri bazen o dereceye varır ki, devlet idaresinin zayıfladığı yerlerde, idareye sahip çıkmaya dönüşür. Yalnız şunu da belirtmek lazımdır; Ahîler devleti ele geçirmeye çalışan bir topluluk değillerdir, onlar istikrarsızlığa ve zaafa karşıdır.

Devlet idaresinin zayıfladığı yerlerde Ahîlerin devlet idaresine sahip çıkmalarının en güzel örneğini Kayseri ve Ankara Ahîleri göstermişlerdir. Kayseri'deki Ahîler, şehir savunamayan ordunun vazifesini yüklenmişler, Ankara Ahîleri ise şehri yönetmişlerdir.⁴⁷

Ahîler cihat mefkûresine sahip olduklarından, devamlı gazâ yapılan "Uc" bölgelerine yönelmekte idiler. İşte bu duygu, onları Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sahasına doğru harekete geçirmiştir. Çünkü, o yerler gazaya uygun yerler durumundadır. O dönemin istikrarsızlığı, Anadolu Selçuklularının yönetim zayıflığı ve Moğol baskısı, "Uc'lara yönelişi hızlandıran diğer faktörler olmuştur.

Uc'ta faaliyet gösteren Osman Gazi'nin gayesi basit bir toprak kazanma ve orada hâkimiyet kurmadan ibaret değildi. Onun mefkûresi İlä-yı Kelimetullah'ı, yani "*Allah'ın adı*"nı her tarafa yaymaktı. İşte bu sebeple diğer Derviş gaziler gibi Ahîler de Osman Gazi'nin etrafında oluşan hal-

⁴⁵ a.g.e., s. 277.

⁴⁶ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 7.

⁴⁷ Kutlu, Ş., "Ankara Ahîleri", *Belediye Dergisi*, Sayı 11, Ankara, 1954, s. 33.

kaya katıldılar. Bu derviş gaziler, Alperenler, zamanımızdan çok daha ileri bir hizmet anlayışı ile bu topraklar üzerinde hiç bir tercih yapmadan pirlерinin "şu ata bin, batıya git, atın durduğu yerde in ve hemen hizmete başla" emrinin gereğini yapmışlardır. Türk gücünün İslâm'ia birleşmesi ve kaynaşmasından sonra, ortaya çıkarı bu akıncı derviş gaziler, Türk'ün "Gökyüzünü vatanının çadırı yapma" mefkûresini İslâm'ın "yeryüzünü secde yapmaya uygun duruma getirme ve zaman'a ezan sesiyile hâkim olma" anlayışı doğrultusunda harekete geçmişlerdir.⁴⁸

Orta Anadolu'da Selçuklu-İlhanlı Devleti hâkim olurken, uclarda, hudut bölgelerinde ve dağ kesimlerinde Türkmenler hâkim durumdaydı. Doğudaki asayişsizlik ve istikrarsızlık, baskı ve zulüm yüzünden muhaceret eden birçok dîn âlimi, şeyh ve Türkmen babası da bu uclarda sığınak bulurken, aynı zamanda kitleleri peşlerinden sürük-lüyorlardı. Osman Gazi'nin çevresinde toplanan şeyh ve Türkmen babaları peşlerinden sürükledikleri; "... yarı şamanî olan bu Türkmenleri İslâmlaştırıyor; Uclarda İslâm kültürünü ve gaza mefkûresini kuvvetlendiriyor; bu sebeple de bu Türkmen istilaları gaza ve Türkmen beyleri de uc gazileri sıfatını kazanıyordu. Bu ucların dervişlerle ve zaviyelerle dolmuş olmasının sebebi budur."⁴⁹

Ahîlerin uclarda, yani Osmanlı Beyliğinin teşekkül ettiği sahalarda çok önemli roller oynadıkları, fetihlerin gerçekleşmesinde büyük gayretleri olduğu bilinmektedir. Ahîler, fütühatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı savaşçı temin etmekle kalmayıp, halk arasın-

⁴⁸ Kara, M., "Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler", İstanbul, 1977, s. 105.

⁴⁹ Turan, O., a.g.e., 1971, s. 58.

da dinî ve sosyal fikirleri propaganda etmekle de meşgul olmuşlardır. Onlar, faaliyete geçtikleri memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasî teşkilatlarında büyük yenilikler yaparak, yeni gelenlerle yerli ahalinin kaynaşmasını temin etmek suretiyle fütühat işlerini kolaylaştırmışlardır. Rum ilinin, İslâmlaşmasında dervişgazilerin, alperenlerin ve Ahîlerin büyük rol oynadıkları bilinmektedir.

Barkan, bu derviş kütlesinin fetihlerde oynadıkları rolü şu şekilde anlatmaktadır:

*"... bazı delillere göre diyebiliriz ki, orta zaman hukukiyatına karşı yeni bir sosyal nizam ve adalet telakkisi taşıyan ve esrarengiz bir din propagandası şekline bürünen misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikte ve hatta ordulardan evvel fütühata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel ma'nen fethetmiş bulunmaktadır."*⁵⁰

Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü esnasında dervişlerin etkinliklerinden o devrin bütün kaynakları bahsetmektedirler.⁵¹ Hatta Beyler ile derviş pirlерinin her zaman beraber hareket ettiklerini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Rahatlıkla şu iddia ileri sürülebilir: Bunlar bütün faaliyetlerinde beraber olmuşlardır. Nitekim, tâ Osman Gazi'den itibaren bütün beylerle beraber derviş pirlерinin var olduğu ve devleti muhkem (sağlam) hale getirip, yüceltmeye çalıştıkları bilinmektedir. Osman Gazi'nin, Ahî olan Şeyh Edebalî'nin kızı ile evlenmesi bunun delillerinden birisidir. Osman Gazi ile kızını evlendiren Şeyh Edebalî'nin; nüfuzlu, varlıklı ve mütevazi bir Ahî olduğunu bütün tarihçiler nakletmektedir.⁵²

⁵⁰ Barkan, Ö.L., a.g.e., 1942, s. 283.

⁵¹ Hoca Sadeddin Efendi, "Tacüt't-Tevârih", (Çev. İ. Parmaksızoğlu), Cilt I, Ankara, 1974, s. 28-29.

⁵² a.g.e., s. 28.

Edebali'nin, Kırşehir'de meydana gelen Ahî katliamından önce Ahî Evren ile görüştüğü ve Kırşehir'den Söğüt tarafına gittiği tarihi kaynaklarda anlatılmaktadır.⁵³

Edebali'nin aynı zamanda Vefâî'ye tarikatının muridi ve Baba İlyas'ın halifelerinden olduğu da ileri sürülmektedir.⁵⁴ Bütün bu bilgiler Aşık Paşazade'nin varlığından bahsettiği;

- Ahiyân-ı Rum
- Bacıyân-ı Rum
- Abdalân-ı Rum
- Gaziyân-ı Rum

zümrelerinin⁵⁵ beraber hareket ettiklerini gösterir. Nitekim, Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu kabul edilen şahsiyetin Ahî Evren'in hanımı olduğu, Abdal Musa ile görüştüğü⁵⁶ ve Bacıyân-ı Rum mensublarının tezgahlarında dokunan malzemenin yeniçerilere "külah" olduğu görüşü hâkimdir.⁵⁷

Uzunçarşılı, Osmanlı-Ahî münasebetini şu şekilde izah eder: "*Osman Bey'in faaliyeti esnasında, Orta Anadolu'da Ahîlik ve Babailik olarak iki mühim tarikat vardı. Ahî Reislerinden olup, Eskişehir civarında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebali, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı. Tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebali'nin kızı Malhatun'u Gazi Osman Bey almış ve bu suretle Ahîlerin nüfûzundan istifade temin etmişti. Nitekim, Şeyh Mahmut Gazi, Ahî Şemseddin ve oğlu Ahî Hasan ve*

⁵³ Bayram, M., a.g.e., 1982, s. 540.

⁵⁴ Ocak, A.Y., "Babaîler İsyanı", İstanbul, 1980, s. 164.

⁵⁵ Aşıkpaşazade, "Aşıkpaşaoğlu Tarihi", (Çev. N. Atsız), İstanbul, 1970, s.

⁵⁶ Bayram, M., a.g.e., 1982, s. 540.

⁵⁷ Kadın Ansiklopedisi, Cilt: II., 1984, s. 606.

sonra da Osmanlılarda Kadı, Kazasker ve Vezir olan Cendere (meşhur tabir ile Çandarlı) Kara Halil de Ahîlerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliğinin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi."⁵⁸

Bütün bu bilgiler Ahîlerin, Ahî Evren'in Anadolu'ya gelmesi ile teşkilatlanmaya başladıkları, teşkilatlarının çok geniş bir alana yayıldığı, Selçuklular zamanında iktisadî ve ticarî faaliyetleri yanında, askerî ve siyasî faaliyetlerde de buldukları ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda ve kuvvetlenip büyümesinde etkin rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

1. Ahîliğin Yayıldığı Yerler

Anadolu Selçukluları döneminde, Anadolu'da yayılan ve Osmanlı'nın kuruluşunda çok önemli rol oynayan Ahîler, icrâ ettikleri fonksiyonlara göre bir yayılış tarzı gösterirler. Ahîler sadece şehirlerde değil; kasaba, köyler ve dağ başlarında da faaliyette bulunmuşlardır. Ahîler şehirlerde kurdukları tezgahlar ve iş merkezleriyle devletin iktisadî ve ticarî hayatına hâkim olurlarken, aynı zamanda şehirlerle beraber dağ başlarında ve derbentlerde kurdukları zaviyelerde askerî faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

Ahîlerin ıssız yerlerde zaviyelere sahip olduklarını ve bu zaviyelerde gelen-geçene hizmet edildiğini anlatan İbn Batuta, zaviyelerin masraflarını karşılamak üzere vakıflar teşekkül ettirildiğini de bildirmektedir.⁵⁹

Bu teşkilatlanma tarzı, büyük bir ihtimal ile daha önce Gaziler için yaptırılan ribatlardan etkilenmiştir. İbn

⁵⁸ Uzunçarşılı, İ.H., "Osmanlı Tarihi", Cilt 1, Ankara, 1972, s. 105.

⁵⁹ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 61.

Batuta'nın tarif ettiği zaviye tipi ve bu zaviyelerde gösterilen faaliyet daha önce ribatlarda gösterilmiştir.⁶⁰

Özetle şunu söyleyebiliriz ki, Ahîler hizmet edebilecekleri her yere zaviye kurup, müesseselerini en ücra köşelere kadar yaymışlardır.

2. Ahîliğin Bazı Fonksiyonlarının Sona Ermesi

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sırasında önemli görevler yüklenen Ahîlik müessesesinin, Beyliğin devlete dönüşmesi yani müesseseseleşmesinden sonra, bazı fonksiyonlarının sona erdiği veya zayıfladığı görülür.

Özellikle kuruluşta askerî faaliyetler içinde olan, orduya yardım eden, ona ikmal ve lojistik destek sağlayan Ahîlik, bu faaliyetlerini daha sonraları icrâ edememiştir.

Ahîlik, başta askerî faaliyette bulunurken, I. Murat döneminden itibaren "*eli bayraklı, beli kuşaklı*" kısmı yenicheriliğin temelini oluşturarak, bu faaliyetini sona erdirmişlerdir.⁶¹ Devletin silahlı gücü oluştuktan sonra, bu faaliyetin son bulması tabii bir durumdur. Ahîlik bilhassa II. Murad ve Fatih dönemlerinden itibaren bazı fonksiyonlarını kısmen veya tamamen kaybederek esnaf teşkilatına dönüşmüş, geleneklerini ve eğitimlerini bu kesimde devam ettirmiştir.⁶²

⁶⁰ Köprülü, M.F., a.g.e., 1942, s. 275.

⁶¹ Gündüz, İ., "Osmanlılara Devlet-Tekke Münasebetleri", İstanbul, 1984, s. 105.

⁶² Gürata, M., "Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar", Ankara, 1975, s. 79.

A. AHİLİĞE MENSUP OLANLARIN ÖZELLİKLERİ

Ahîlik müessesesi mensuplarının bazı özelliklere sahip oldukları bilinen bir hakikattir. Sosyal, dinî ve tasavvufî fikirlere dayanan bütün akımlar, mensuplarında ortak özellikler ararlar.

Ahîliğe mensup olanların, cemiyet içinde itibarlı şahsiyetler olabilmeleri için, bu müesseseye ilk girişten itibaren bazı özellikleri benimsemeleri gerekir.

Ahîlik'te fert basitten mürekkebe doğru yol alır. Yani, fert önce fetâ (*viğît*), sonra Ahî, en sonda şeyh olur. Ancak, şeyhlik makamına çok az kişi ulaşır. Kademelere göre Ahîliğin mensuplarında sırasıyla şu özellikler aranır.

1. Fetâ'nın Özellikleri

Ahîlik müessesesine yeni giren (*mürîd olan*) de şu özellikler aranır:¹

- Sıdk
- Sefâ
- Emanet
- Takvâ
- Kerem
- Mürüvet
- Hayâ

Bu özelliklere sahip olanlar fetâ'lığa kabul edilirler. Bunlara sahip olmayanlar ahîlik müessesesine alınmazlar.

¹ Burgazî, "Fütüvethâme", (Çev. Gölpınarlı, A.), İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4, İstanbul, 1954, s. 124.

2. Ahî'nin Özellikleri

Fetâ'nın bütün özelliklerini taşıyan bir kişinin Ahî olabilmesi için şu şartları da taşıması gerekir:²

- Cömertlik
- Namazını kazaya bırakmaması
- Hayâ ve edep sahibi olması
- Dünyayı terk etmesi
- Helal kazanç
- İlim sahibi olması
- Büyüklerin (*devlet adamları*) kapısına gitmemesi

Bu şartlara sahip olup, Ahî olan kişinin dört nesnesi açık ve üç nesnesi kapalı olmalıdır:³

Açık olmaları gerekenler:

1. Gönlü açık olmalı
2. Kapısı açık olmalı
3. Eli açık olmalı
4. Sofrası açık olmalı

Kapalı olmaları gerekenler:

1. Gözü kapalı olmalı
2. Dili kapalı olmalı
3. Şalvarı kapalı olmalı

3. Ahîliğin Afetleri

Ahî olmuş bulunanlar, ahlâkî özelliklerden bazılarını kaybettikleri takdirde, Ahîlik yolundan ayrılmış olacakları fütüvetnâmelerde geniş yer almaktadır. Ahlâkî davranış bozuklukları Ahîlik müessesesinde afet olarak kabul edilir

² a.g.e., s. 125-126.

³ a.g.e., s. 132, Şapolyo, E.B., a.g.e., 1964, s. 235.

ve bunlarla mücadele edilir. Kişiyi Ahîlikten düşüren afetler şunlardır:⁴

- İçki içmek
- Zina etmek
- Livata etmek
- Gammazlık
- Münafıklık
- Kibir
- Hased
- Kin
- Yalancılık
- Va'dinde (*sözünde*) durmamak
- Hıyanet
- Namahreme bakma
- Ayıp arama
- Nekeslik
- Gıybette bulunma
- Bühtan
- Hırsızlık
- Haram yemek

Ahîlik müessesesinde afet olarak sayılan ahlâkî bozukluklar toplum düzenini sarsan, hatta cemiyetlerin yok olmalarına sebep olan illetlerdir. Bu davranışların hepsi Kur'an-ı Kerim'in yasakladığı fiillerdir.

4. Ahîliğe Kabul Edilmeyenler

Fütüvvetnâmelerde bazılarının Ahîliğe kabul edilmeyecekleri yazılıdır.⁵

⁴ Nâsirî, "Fütüvvetnâme", (çev. A. Gölpınarlı), İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt. II, İstanbul, 1950, s. 223-225.

⁵ Nâsirî, a.g.e., 1950, s. 315-317; Burgazî, a.g.e., 1954, s. 121-123.

Önkabulle Ahîliğe kabul edilmeyenlerin olabileceğini, bazı mesleklerin erbabının hoş karşılanmadığını zannetmiyoruz. Bilakis, Ahîlik müessesesinin kapısı iyi, ahlâklı olan herkese açıktır. Bu fikrimizi Pir'in müride sanatına uygun bir armağan verdiği anlatılırken, kasap olanlara bıçak ve basat hediye edildiği ifadesi de teyid etmektedir.⁶

Bizce, Ahîliğe kasap gibi kan dökücü, Tellal gibi bağırp çağırın, Avcılar gibi hileye başvuran... v.b. özellikler taşıyan kişiler alınmaz. Ahîliğe kabul edilmeyenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Kafirler
- Münafıklar
- Müneccimler
- İçki içenler
- Dellaklar
- Pişegar (*sözünde durmayanlar*)
- Kasaplar
- Cerrahlar
- Amel-dârlar
- Seyyad (*Avcılar*)
- Mühtekirler
- Kemgözlüler
- Ayıp arayanlar
- Cimriler
- Cıybet edenler
- Bühtan kılanlar

5. Ahî ve Fetâ (Yiğit) Münasebetleri

5.1. Fetâ'nın Ahîye Karşı Görevleri

Ahîlik müessesesinde, özellikle tasavvufî hayatın hâkim olması sebebiyle münasebetler belirli prensiplere da-

⁶ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 53.

yanmakta ve bu prensiplere uyma mensuplar için görev olarak telakki edilmektedir. Buradan hareketle Ahiliğe yeni giren, yani fetâ olanın Ahîsine karşı görevleri şu şekilde sıralanabilir:⁷

– Fetâ, Ahîsinin dediklerine uymalı, ona itiraz etmemeli ve istediklerini yapmalıdır.

– Fetâ, Ahîsinin hiçbir sözüne itiraz etmemeli,

– Ahî'nin yanında terbiyeli durmalı, uygunsuz hareket etmemelidir.

– Fetâ, mümkün olduğu kadar Ahîsine yakın olmalı

– Fetâ, Ahîsinden utanmalı ve korkmalı

– Fetâ, Ahîsine hizmet etmeli

– Fetâ, Ahîsini herkesten çok sevmeli

5.2. Ahî'nin Fetâ'ya Karşı Görevleri:

Fetâ'nın Ahîye karşı görevleri olduğu gibi, Ahî'nin de Fetâya karşı görevleri vardır. Bu görevler şunlardır:⁸

– Ahî, fetâ'ya tarikatın (*Ahîlik müessesesinin*) âdab ve erkânını öğretmeli

– Ahî, fetâya ibadetlerini yapabilmesi için lazım olan dinin ibadet, iman ve muamelat ile ilgili bütün bilgileri öğretmeli,

– Ahî, fetâyı öyle yetiştirmelidir ki, başkaları fetâyı gördüklerinde, onu falan Ahî yetiştirdi dedirtmeli,

– Ahî, fetâya san'atının en küçük inceliklerini öğretmeli.

– Ahî, fetâyı karanlıktan aydınlığa götürececek ilme sahip kılmalı.

⁷ Burgazî, a.g.ö., 1954, s. 127.

⁸ Burgazî, a.g.ö., 1954, s. 128.

6. Şeyh'in Özellikleri

Şeyh, Ahî birliklerinin piri durumundadır. Şeyh, tasavvufî hayatla ilgili seyr-u suluk'unu tamamlamış şahsiyettir. O, vasıflarıyla mürebbi, mübelliğ ve muallim olma durumundadır. Ahîliği gerektiren bütün özelliklere sahiptir.

B. Ahîliğin Fonksiyonları

Ahîlik müessesesinin oluşumunda ve yayılış tarzında Yesevî tarikatı ve fütüvvet düşüncesi ile birlikte Fahreddin Razi'nin tedris halkasının etkili olduğunu, Ahî Evren ile ilgili bölümde belirtmiştik. Gerçekte bir liderin müessese kurmasında en etkin rolü, onun düşüncesi oynar. Liderin fikirleri, müessesenin prensipleri ve görevleri haline gelir. İşte Ahî Evren'in telkin ettiği fikirler, Ahîliğin fonksiyonları haline gelmişlerdir. Ahî Evren'in sahip olduğu, gayenin tahakkuk ettirilebilmesi ancak çok fonksiyonlu bir teşkilatla mümkün olurdu. İşte bu sebeptir ki Ahî Evren çok fonksiyonlu bir teşkilat oluşturma cihetine gitmiştir. Ahî Evren tarafından oluşturulan Ahîlik müessesesinin fonksiyonları, dinî-ahlâkî, askerî, siyasî, sosyal ve kültürel olmak üzere beş kategori şeklinde sıralanabilir.

1. Dinî Fonksiyonu

Ahîlik ortaya çıktığı ve yayıldığı devir itibarıyla tamamen bir tarikat görünümündedir. Bu devirde Anadolu'ya yerleşen bütün sosyal grupların vazifesi, yerleştikleri bölgeleri İslâmlaştırmaktı. Bu sebeple Ahîliğin bünyesinde toplananların gayelerinden birisi ve hatta diyebiliriz ki en önemlisi bu idi. Ahîlik müessesesinin bu fonksiyonunu icrâ ettiğini, esnaf teşkilatına dönüştükten sonra da görmek mümkündür. Ahîlerin, Ahîlik müessesesinde toplanmaları dinî bir gayenin icabıydı. O devrin teşkilatlarında görülen ortak

husus dinî fonksiyonlu oluşlarıdır. Bu sebeple Ahîlik müessesesi de, devrin teşkilatlanış modeline uygun olarak geliştirilmiş olup, dinî ayin ve erkâna ehemmiyet veriyordu.

Ahîlik müessesesine girişte ve yükselmelerde - *Fetâ'lıktan Ahîliğe, Ahîlikten şeyhliğe veya çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa*- bir takım dinî semboller ve ifadeler yer alıyordu. Ahîlik müessesesi dinî fonksiyonu itibarıyla bir ahlâk mektebi görevini yürütmüştür. Bu teşkilat, mensuplarına İslâm ahlâkını kazandırmaya çalışmıştır. Yapılan bütün faaliyetlerde doğruluğun aranması bunun başlıca göstergesidir. Ahîlik müessesesinin dinî fonksiyonunu ortaya koyan ifadeyi, Ahî'nin fetâyaya karşı olan görevlerinde görmekteyiz. Daha önce anlatıldığı gibi, Ahî fetâyaya dinî vazifelerini yerine getirmesi için dinî bilgileri öğretme durumundadır.⁹

2. Askerî Fonksiyonu

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında çok önemli rol oynayan Ahîlik müessesesi, görevini ancak askerî hususları da bünyesinde toplamakla yerine getirebilirdi. Ahîler, cihat ülküsüne sahip oluşları sebebiyle askerî özelliklere de sahiptiler. Onlar, devlet fetihle meşgul olurken, içeride emniyet ve asayiş sağlıyorlardı. Ahîlik müessesesinin askerî fonksiyonu, Osmanlı Beyliği'nin devletleşmeden ve müesseseleşmeden önceki devrine rastlar. Uzunçarşılı, Ahîler beylikler döneminde askerî fonksiyon icrâ ettiklerini şu şekilde belirtir: "Bu beylikler dahilindeki Ahîlerin de askerî teşkilata benzer silahlı teşkilatları olduğu malumunuzdur... Mamafih bunlar, ordu kuvveti olmayıp, mahallî muhafaza kuvvetidir."¹⁰

⁹ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 128.

¹⁰ Uzunçarşılı, İ.H., "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri", Ankara, 1967, s. 204.

Ahîlerin sahip oldukları askerî güç, nizâmî bir ordu kuvveti değildi. Ahîler, başlarında reisleri olduğu halde dahili karışıklıklara ve uclardaki ayaklanmalara karşı bölükler oluşturmuşlardı. Ahîlerin askerî bir fonksiyon icrâ ettiklerini; Anadolu Selçukluları döneminde saltanat kavgalarında taraf olmaları, Moğol idaresi ve onları benimseyenlerle savaşmaları ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faal rol oynamaları da ortaya koymaktadır.¹¹

3. Siyasî Fonksiyonu

Ahîlik Müessesesi ilk oluşumunda siyasî fonksiyonlara da sahipti. Ahîliğin, o devirde siyasî bir rol oynaması tabii bir durumdur. Çünkü, o devirde, sultanlar ve beyler güçlerini muhafaza etmek ve itibarlarını devam ettirmek için tarikat pirlерinin güçlerinden istifade cihetine gitmekte idiler. Nitekim Ahî Evren de Anadolu'ya gelişinde sultanın iltifatına mazhar olmuştu. Siyasî otoritenin tam gelişmemiş olduğu dönemlerde ve özellikle Moğol istilaları sırasında, Ahîlik müessesesi karşımıza mahallî siyasî otorite olarak çıkar. İbn Batuta, seyahatnâmesinde bu durumu şöyle açıklar.

*"Bu ülke (Kayseri) törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde, Ahîlerin hükümeti yönetmeleridir. Ahî, kudreti ölçüsünde geleni gideni ağırılar, giydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binışleri ile aynen hükümdarı andırır."*¹²

Devlet otoritesinin zayıfladığı yerlerde Ahîlerin siyasî fonksiyonu daha bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Osmanlı merkezî otoritesinin kuruluşu esnasında meydana gelen

¹¹ Köprülü, M.F., a.g.e., 1927, s. 153-160.

¹² İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 25.

yönetim kademelerinde genellikle Ahîler görevlendirilmiştir. Bu durum Ahîlerin siyasî faaliyetlerdeki etkinliğini ortaya koymaktadır.¹³ Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu tamamlandıktan ve devlet müesseseleri oluşturulduktan sonra, Ahîlerin siyasî tesirlerinin azaldığı, sadece esnaf kesiminde kısmen devam ettiği müşahade edilir.

Netice olarak; Ahîliğin siyasî fonksiyonu devrin şartlarına göre artmış veya azalmıştır. Merkezî idare kuvvetli olduğu zamanlarda Ahîliğin siyasî görevi zayıflamış, bunun zıddı durumlarda, yani merkezî idarenin zayıfladığı anlarda ise Ahîliğin siyasî fonksiyonu artmıştır.

4. Sosyal Fonksiyonu

Ahîlik müessesesinin en önemli yönlerinden birisi hiç şüphesiz, yardımlaşma ve sosyal dayanışma yönüdür. Ahîlik müessesesinde kuvvetli bir şekilde görülen sosyal yön, diğer tarikatlarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, insanların iyilik üzerinde yardımlaşmaları ve kötülük üzerinde yardımlaşmamalarını öğütlemektedir. Bu sebeple sosyal yardımlaşma duygusu Ahîlerde son derece gelişmiştir. Ahîlerdeki sosyal dayanışma geleneği bazı bölgelerimizde günümüze kadar devam etmiştir.¹⁴ Ahîlik müessesesinin sosyal fonksiyonu dinî inanç ve sembollerle belirlendiği için, bunlar arasında kin ve düşmanlık tohumlarının yeşerme imkânı bulunmamaktaydı.

Sosyal nizam aleyhinde faaliyetin olmayışı, ancak Ahîler arasında yaygın, dinî ve tasavvufî fikirlerden kaynaklanan, dayanışmacı ve başkasını düşüncü sosyal kaidele-

¹³ Güllülü, S., "Ahî Birlikleri", İstanbul, 1977, s. 118.

¹⁴ Aksoy, M., "Gezek Geleneği", Töre Dergisi, Sayı 113, Ankara 1980, s. 41.

rin varlığı ile izah edebilir.¹⁵ Ahîliğin sosyal fonksiyonu, sosyal ahlâka dayanır. Ahîliğin ahlâkî prensipleri ferdiyetçi değil, bilakis ferdin toplum içerisinde şahsiyetini koruyacak şekilde toplumdur. Ahîliğin sosyal fonksiyonunun prensipleri gereğince ne fert cemiyete, ne de cemiyet ferde ezdirilmiştir. Ahîliğin sosyal dayanışma ruhu sayesinde, "... devletin hiç bir tesiri olmadan; şehir esnafı ve halkı, kendi kendisini idare ediyor, en küçük bir suistimal, yolsuzluk ve an'aneye aykırı harekete fırsat verilmiyordu."¹⁶

Ahîler, kendilerine uyanlara sosyal dayanışma ruhunu kazandırmak için, bunları müesseselerine bağlamışlar, kendi bünyelerinde yardımlaşma sandıkları kurmuşlardır. Ahîler aralarındaki dayanışma ve sosyalleşmeyi bütün faaliyetlerine yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Ahîliğin sosyal fonksiyonu dayanışma kadar kontrol özelliğidir. Ahîler kendi kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı olmuşlardır.

5. Kültürel Fonksiyonu

Ahîlik müessesesinde kültürel faaliyetlerin olduğu bilinen bir husustur. Tezgah başında ve atölyelerde san'at öğrenen teşkilat mensupları, zaviyelerde de diğer eğitimlerini tamamlayıp, toplum içerisinde kabul edilebilir davranışlara sahip münevver ve itibarlı şahsiyetler oluyorlardı.

Ahîliğin kültür fonksiyonu eğitimin konusu olduğundan daha, geniş bir şekilde eğitim ile ilgili bölümde izah edilecektir.

¹⁵ Yaman, A., "Osmanlı Toplumunda Ticaret ve Zanaatin Organizasyonu", *Gerçek Dergisi*, Cilt II, Sayı 6, İstanbul, 1974, s. 29.

¹⁶ Turan, O., *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, Cilt 2, İstanbul, 1969, s. 21.

AHİLİK MÜESSESESİNDE YÖNETİM

İnsan Yönetimi İlkeleri

- Vizyon
- Güven
- Katılım
- Öğrenme
- Çeşitlilik
- Yaratıcılık
- Dürüstlük
- Topluluk

Robert H. Rosen

Birden fazla insanın varolduğu her yerde yönetim denilen olgu söz konusudur. Bu sebeptendir ki, birden fazla insanı kapsayan Ahî birliklerindeki yönetimi kavramak için yönetimin ne olduğunun tarifi gerekir. Yönetim, teşkilat amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik olmak üzere elde ki kaynakların belirlenmiş ilkelerle yerinde ve zamanında kullanılabilme sanatı olarak tanımlanabilir.

Yönetimin tanımından hareketle Ahî birliklerindeki yönetim anlayışının tarihî gelişim süreci içerisinde ele alınması gerekir. Böyle bir yaklaşım Ahîliğin yönetim anlayışının doğru anlaşılmasına zemin teşkil eder.

Ahîlik müessesesindeki yönetim anlayışının iki safha halinde incelenmesi lazımdır. Birinci safha, Ahîlik müessesesinin ortaya çıkışından itibaren Osmanlı Devletinin I. Murat dönemine kadar ki yönetim anlayışı, ikinci safha ise Ahîlik müessesesinin esnaf teşkilatına dönüştüğü dönemi kapsayacak şekilde olmalıdır. Bu iki safha arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

A. BİRİNCİ SAFHA: ZAVİYELERDE YÖNETİM

Ahîlik müessesesinin birinci safhasında yönetim tamamen mânevî otoriteye dayanır. Yönetim hiyerarşisini oluşturan kurallara teşkilatın içinde yer alan her fert mutlak olarak uyar. Kurallara uymayan teşkilattan ihraç edilir. Bu safhada yönetim zaviyelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olduğu için, müessesede yönetimle ilgili üç terim ve üç kademe sözkonusudur:

- Fetâ (yiğit)
- Ahî
- Şeyh

Yukarıda izah edildiği gibi Burgazi Fütüvetnâme-si'nde bu yönetim tarzının tamamen mânevî bir otoriteye dayalı olduğu belirtilir. Ahîlik müessesesine yeni girenler yönetimde söz sahibi değillerdir. Fetâlar zaviyede kural koyucu olmayıp kurallara mutlak olarak uyma durumundadırlar. Bunlar, Ahîliğin şartlarını kazandıkları takdirde söz sahibi olabilirler. Ahînin şartlarını kazananlar Ahî olabilirler ve müessesenin yönetiminde söz sahibi olmaya başlarlar. Esasında müessesede yönetim kademelerine geçiş, liyakat ve vazifeye bağlılıkla, yani şeyhe teslimiyetle mümkün olur.

Ahîlikte yükselme yani yönetime gelme, kemale erme ile mümkündür. Fetâ, Ahî ve Şeyh üçlüsü arasında geçiş, kemale ermekle olur.

Yönetim kademelerini işgal edenler arasında mânevî farktan başka fark yoktur.

Zaviyeler döneminde Ahîlik yönetiminde yükselişin mânevîyata dayandığını Burgazi şöyle açıklar:

*"Yiğit ve Ahî ve Şeyh bu üçü birdir. Yiğitlik heves etmektir, Ahîlik başlamaktır ve Şeyh tamam olmaktır. Yiğit-sakal gelmektir, Ahî sakala ak düşmektir, Şeyhlik tamam pir olmaktır... Yiğitlik yola girmeye niyet kılmaktır, Ahîlik yola girip gitmektir ve Şeyhlik menzile girmektir."*¹

Zaviyelerdeki yönetim tarzından; her kademedede bulunan kişinin, bir alt kademedekini yetiştirip üst kademeye ulaştırmasının hedef olarak seçildiği ve bunun, ananın evladını yönetip yetiştirmesi biçiminde tecelli ettiği görülür.

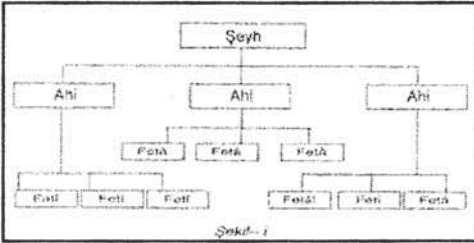
¹ Burgazi, a.g.e., 1954, s. 113.

İbn Batuta, seyahatnâmesinde zaviyeleri anlatırken, zaviyelerde Ahî ve Fetânın bulunduğu bahseder.²

Bütün bunlar göstermektedir ki Ahîlikte, yönetim zaviyeler döneminde, Fetâ, Ahî ve Şeyh üçlüsüne dayanır.

Ahîlik yönetiminde Şeyh zaviyelerin piri ve başkanı durumundadır. Şeyh, zaviyeler arasında yönetim birliğini sağlayan en üst yönetici durumundadır. Ahî ise Şeyhin zaviyedeki temsilcisidir. Ahî üstün vasıfları ile temayüz eden ve Şeyhe vekil olan Fetâ revidir. Ahî, zaviyeyi Ahîlik kuralları doğrultusunda yönetir. Fetâlar arasında görev dağılımını yapar ve Şeyhten aldığı emirleri kendilerine uygular.

Fetâlar ise Ahîliğe yeni girmiş ve yönetilen durumunda olan kitledir. Bunlar aldıkları emirler doğrultusunda yaşarlar.

B. İKİNCİ SAFHA: AHİLİĞİN ESNAF TEŞKİLATINA DÖNÜŞMESİNDEN SONRAKİ YÖNETİM ANLAYIŞI VE YÖNETİM KADEMELERİ

Ahîlik müessesesinin, Osmanlı İmparatorluğunun teşkilatlanması tamamlamasından sonra bazı fonksiyonları sona ermiş ve bir esnaf teşkilatına dönüşmüştür. Bu safhadaki teşkilatlanma tarzı loncaya benzemektedir.

² İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 8.

Bilindiği gibi loncalar, esnaf ve san'atkârların toplanıp işlerini görüştükleri yerlerdir.

Loncalar; esnaf, tüccar ve san'atkârların davranışlarının, birbirlerine karşı tutumlarının, şikayetlerini ve bu şikayetlere hal çaresi bulma yollarının, tecziye ve terbiye usullerinin tesbit edildiği yerlerdir.³

Ahîlerin meydana getirdikleri esnaf teşekküllerinde, yani lonca olarak da tabir edilen yerlerde, tasavvufi düşüncenin ahlâk prensipleri ve yönetimi hâkim unsurdur.

Gerçi, bu prensiplerin giderek zayıflamış olduğu gözlenir. Ancak tamamen ortadan kalktığı görüşü ileri sürülemez.

Ahîlik esnaf teşkilatına dönüştükten sonra, fütüvvet yaşayışında görülen yönetim kademelerinin bazıları burada da varlığını devam ettirmiştir. Hatırlanacağı üzere Ahîliğin oluşmasında fütüvvetin de etkisi olduğu belirtilmiştir.

Fütüvvet müesseselerinde ise bölgeden bölgeye farklılık olmakla beraber şu yöneticiler bulunmaktadır:⁴

- Kadı
- Muhtesib
- Şeyh
- Nakib
- Duacı
- Çavuş
- Yiğitbaşı
- Kethüda
- Kolbaşı

³ Pakalın, M.Z., "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Cilt 2, İstanbul, 1983, s. 369.

⁴ Ergin, O.N., "Mecelle-i Umûr-u Belediye", Cilt 1, İstanbul, 1337, s. 561.

-
- Yiğitbaşı
 - Bölükbaşı

Fütüvvetteki yönetim kademelerinden bir kısmı Ahî esnaf müessesesinde de görülür.

Ahî esnaf müessesesinde yönetim hiyerarşik bir kademelenmeye göre olmaktadır. Yönetim kademelerinin her basamağı bir üst kademeye bağlar.

Yönetim dikey teşkilatlanma tarzına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Aynı şekilde denetim ve kontrol dikey olarak gerçekleştirilir.

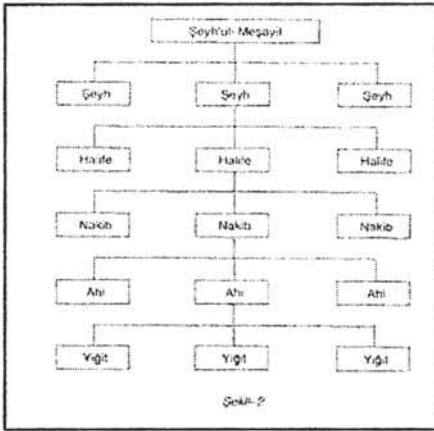
İlk devirlerde Ahî esnaf teşkilatının yönetim kademesinde dokuz mevki bulunmakta idi.

Yönetim hiyerarşisinde mevkiler aşağıdan yukarıya şu biçimde sıralanır:⁵

1. Yiğitlik mertebesi
2. Ahîlik mertebesi
3. Nakipler mertebesi
4. Nakipler mertebesi
5. Nakipler mertebesi
6. Nakipler mertebesi
7. Halife mertebesi
8. Şeyh mertebesi
9. Şeyh'ul-Meşayih mertebesi

Yönetim kademeleri ise şu şekilde şemalandırılabilir:

⁵ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 31.

Selçuklu devrinde, Osmanlı devletinin ilk kuruluş asrına kadar fazla bir farklılık göstermeyen Ahilik esnaf yönetim tarzının zamanla bazı değişikliklere uğradığı ve özellikle Osmanlı döneminde devletin daha sıkı kontrolüne girdiği görülür. Bu değişiklik-

lerden sonra yönetimden bazı kademeler çıkarılmış ve yönetime seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yönetimdeki değişikliklerden sonra, yönetim zincirinde şu kademeler kalmıştır:

Yiğitbaşı

Kethüda

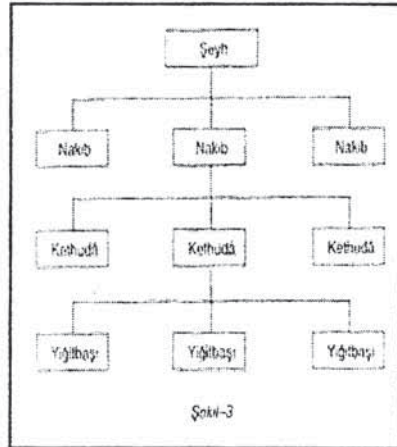
Nakip

Şeyh.

Kademeler şu şekilde şemalandırılabilir:

Bunlar seçimle işbaşına gelmekte ve ehl-i hibreden bir veya daha çok kişinin katılımıyla esnaf heyetini meydana getirmekte idiler.⁶

İdare heyeti, bir

⁶ a.g.e., s. 32.

nevî komiteler yoluyla yönetim tarzının benimsendiğini gösterir. Bununla birlikte idare heyetinin üzerinde iki merci bulunmakta olduğu görülür. Bu merciler hükümetin temsilcisi olup, doğrudan doğruya yönetim faaliyetlerinde yer almamışlardır. Bunların görevi denetim ve ihtilafların giderilmesiyle ilgilidir. İdare heyetini denetleyen ve ihtilafları gidermeye çalışan kurumlar şunlardır:

- Muhtesiplik
- Kadılık

Ahî teşkilatının esas yönetim heyetini meydana getiren yöneticilerle denetleyici merci durumundaki muhtesip ve kadının vazifeleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

1. Yiğitbaşı ve Vazifeleri

Kethüdanın yardımcısı durumundadır. Esnafın itibarlılarından olanlardan seçimle tayin edilir. Yiğitbaşı olarak seçilen kişinin vazifesi kadılıkça da uygun görülüp, tasdik edilmesi gerekir. Esnafın meselelerini ve şikayetlerini halletmeye çalışan ilk merci durumundadır. Halledemediği meseleleri kethüdaya iletir.

Yiğitbaşının başlıca vazifeleri şunlardır:⁷

1. Kethüda ile esnaf arasındaki işleri takip etmek,
2. Esnafı kontrol edip, ihtilaf ve problemleriyle meşgul olmak, ilk planda esnafın karşılaştığı meseleleri halletmek,
3. Esnafı kethüda ile beraber mahkemede temsil etmek,
4. Ceza verilen esnafın cezasını infaz etmek,
5. Kendi esnafına alınan malzemeyi, esnaf arasında taksim etmek,

⁷ a.g.e., s. 33.

-
6. Usta olacak kalfaları tesbit etmek ve onların usta olabilmeleri için müspet kanaat bildirmek,
 7. Ustalık merasimlerinde kethüdaya yardımcı olmak,
 8. Kethüda olmadığı zamanlar onun işlerini yapmak.

2. Kethüda ve Vazifeleri

Esnaf, tüccar ve sanatkârların devletle olan münasebetlerini yürüten kişidir. Kethüdalar seçimle işbaşına getirilir. Kethüdalık, yiğitbaşılığında da olduğu gibi, kadı tarafından onaylanması icap eden bir mevkidir. Bir kişinin kethüdalığa seçilebilmesi için üç usta yetiştirmiş olması ve kidedemli usta olması şartları aranır. Aynı zamanda, kethüdası olacağı esnafın işini bilmesi de gerekir.

Kethüdalık yarı resmi bir görev olduğundan uzun süreye boş bırakılamaz. Kethüdalığın boş kalması sakıncalar doğurduğundan, herhangi bir sebeple uzun bir zaman bu görevi yürütemeyecek olan, kadıdan izin almaları gerekir. Görevi yürütemeyeceklerin yerine yenileri tayin edilir.

Kethüda'nın görevleri şunlardır:

1. Esnafın bütün işlerine nezaret etmek,
2. "*Gedik*" tabir edilen esnaflık ruhsatının intikalini sağlamak ve ustalık aletlerinin devir-teslimini yapmak,
3. Esnaf arasında çıkan ihtilafları halletmek,
4. Hükümetin emirlerini yiğitbaşı vasıtasıyla esnafa bildirmek,
5. Ceza vermek, kadılıkça verilen cezayı infaz etmek,
6. Usta olacakların merasim gününü tesbit etmek.

3. Nakip ve Vazifeleri

Esnaf, sanatkâr ve tüccarlar arasında şeyhin temsilcisi durumundadır. Nakiplik, fütüvvet geleneğinden kalma-

dır. Esnaf üzerinde kontrolörlük görevini yürütür. Gerektiğinde onlara kefil olur. Nakip, esnafın seçimi ile işbaşına getirilir. Nakip daha çok esnaf üzerinde dinî bir otorite durumundadır.

Nakibin görevleri şunlardır:⁸

1. Esnafı denetlemek,
2. Merasimlerde şeyhi temsil etmek,
3. Ustalık merasimlerinde dua okumak,
4. Yeni usta olacaklara peştamal kuşatmak,
5. Şeyhin istediği esnafı zaviyeye davet etmek,
6. Esnafın isteklerini şeyhe iletmek,
7. Zaviyenin hizmetlerine bakmak.

4. Şeyh ve Vazifeleri

Şeyh, Ahî esnaf teşkilatında tam bir otoriteye sahiptir. Esnaf kendi aralarında, büyük ve bilgili olanlardan şeyhini seçerdi. Şeyhliğe seçilecek kişinin mutlaka dindar olmasına özen gösterilir, dinî kusurları olanlar seçilmezdi. Şeyh, yiğitbaşı ve kethüdalar tarafından halledilemeyen meseleleri halleder, esnaf ve hükümet arasında temsilcilik yapar, hükümete karşı esnafın temsilciliğini yapar.

Şeyhin başlıca görevleri şunlardır:

1. Merasimlerde esnafa başkanlık etmek,
2. Kendisine getirilen suç ve hatalar hususunda, gerekirse ehl-i hibreden olanların reyleriyle cezalar vermek,
3. Esnafın hükümete karşı temsilciliğini yapmak,
4. Esnafa lazım olan malzemeyi temin etmeye çalışmak,
5. Esnaf ile ilgili sair işleri yürütmek.

⁸ a.g.e., s. 35.

Bu kademeye kadarki yöneticiler seçimle işbaşına getirilir. Bu sebeple, Ahî teşkilatında demokratik yönetim görülür. Ahî esnaf teşkilatında, başta tasavvufî hayat tarzından kaynaklanan özellikleri ile baskının olmadığı bir yönetim tarzının benimsendiği görülür.

5. Esnaf Heyeti ve Vazifeleri

Esnaf teşkilatındaki idare heyeti (*yönetim kurulu*) seçimle işbaşına gelen Yiğitbaşı, Kethüda, Nakip ve Şeyh'ten ve seçkin, sözüne itibar edilir, ahlâken ve sanat yönleriyle temayüz etmiş ustalardan oluşmaktadır.⁹ İdare heyetine seçileceklerin durumu Mecelle'de şöyle anlatılmaktadır:

"Heyeti idareye intisap edilebilmek için, beş seneden beri üstad sınıfında bulunmak, bir gûna mahkumiyeti olmamak, beynelesnaf (esnaf arasında) sadık ve emanet ve salahhal (iyi durum) ile mevsuf bulunmak, meşrut (şart olup), intihab edebilmek (seçebilmek) için de yalnız üstad sınıfında olmak labuddü (lazımdı)".¹⁰

İdare heyeti her ayın birinci ve üçüncü cuma günleri mütevellinin başkanlığında heyete ayrılmış bulunan odada toplanır.

Mütevelli başkanı onbeş gün içerisinde esnaf ile ilgili cereyan eden olayları ve borç para isteyen esnafın isimlerini heyete arzeder.

Heyet de gereken kararları alır.

Esnaf heyetinin başlıca vazifeleri şunlardır:¹¹

⁹ Barkan, Ö.L., "İktisap Kanunları", *Tarih Vesikaları Dergisi*, Cilt 1, İstanbul, 1942, s. 327.

¹⁰ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, C. 1, s. 695.

¹¹ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 37; Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 146; Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 104.

-
1. Esnaf arasında meydana gelen ihtilafları halletmek,
 2. Kahyalar meclisine sunulacak hususları görüşmek ve karara bağlamak,
 3. Üyelerin onbeş gün içerisinde görüp veya işittikleri konuları (*esnafı ilgili*) görüşmek,
 4. Borç para isteyenlerin durumunu görüşmek ve karara bağlamak,
 5. Meslek ve ticaret ahlâkının korunması için gerekli tedbirleri almak,
 6. Malın kalitesini kontrol etmek ve kalitesini yüksek tutmak,
 7. Fiyatları tespit etmek,
 8. Üretimde düşmeyi önleyici tedbirler almak ve bunları uygulamak,
 9. Esnafı zarara sokacak fiyat hareketlerini kontrol etmek,
 10. İstihsal için gerekli malları temin etmek,
 11. Kalfaların, ustalığa yükseltilmesi durumunu görüşmek ve karara bağlamak,
 12. Esnaf-hükümet münasebetlerini düzenlemek,
 13. Mütevelliyeye esnaf ile ilgili tavsiyelerde bulunmak,
 14. Borç para isteyenlerin durumunu tetkik için iki kişiyi görevlendirmek.

Muhtesip ve Vazifeleri

Muhtesip doğrudan doğruya Ahî birlikleriyle de ilgili olmayan ancak Ahî birliklerini de ilgilendiren bir yönetim birimidir. Mühtesiplik genel olarak toplum hayatının denetimi ile ilgilidir. Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i ani'l-münker ile ilgili ayetlerden ilham alınarak oluşturulduğu bilinmektedir.

Muhtesiplik özellikle Ahilerin esnaf olarak icrâatlarıyla ilgilenen ve mülkî yönetim içinde yer alan mevkidir.

Muhtesip esnafın davranışlarını ve imalatını denetleyen, fertlerin mağduriyetlerini gidermeye çalışan ve mülkî idarenin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmeye çalışan kişidir.

Kadı ve Vazifeleri

Kadılık, muhtesiplik gibi doğrudan doğruya Ahî birliklerinin yönetim hiyerarşisinde yer almayan ancak genel yönetimin bir parçası olması hasebiyle Ahî birliklerini de ilgilendiren hukuki bir otoritedir. Özellikle Ahilerin kendi birliklerinde halledilemeyen meseleler veya Ahilerle birlikte başkalarını da ilgilendiren konular muhtesip tarafından kadılığa iletilir ve kadılık, ihtilafları yürürlükteki hukuka göre çözer. Kadılığın Ahî birliklerinin yönetimini ilgilendiren yönü, hukuk kurumu oluşudur. Muhtesiplik ve Kadılığın Ahî birliklerinin hukuki yönü ile ilgisini Claude Farrere'nin Anadolu'daki şu serüveni açık bir şekilde ortaya koymaktadır; Claude Farrere, Anadolu'nun bir köyünde alışveriş yapar ve pazarda ucuz bulduğu için sebze ve meyveden bolca alır. Kiraladığı eşeklerle aldıklarını teknesine götürmek üzere yola koyulur. Ancak, köyden gönderilen süvariler önünü keser ve onu tekrar köye götürür. Serüvenin geri kalan kısmını Farrere şöyle anlatmakta: "Döndük. Köyde, pazaryerinin ortasında, pazarın gürültüleri arasında beş altı beyaz sakallı bizi bekliyordu. Bunlar, kadı ve köyün ileri gelenleriydi. Hemen yerlere kadar eğilip selamlamakta fayda gördüm. En büyük ciddiyetle selamımı iade ettiler.

Ama bu selamın altında başka şeyler olduğunu seziyordum. Kadının arkasında bir sıra adam suçlu gibi dizil-

mişti; hepsi alışveriş ettiğim adamlardı. Hiç şüphesiz bu zavallılar, mallarını benim gibi kafir köpeğe sattıkları için alenen cezalandırılacaklardı. Yanlış anlamamışım. Kadı, eşeklerimdeki yükün hepsini indirtti. Sonra bütün aldıklarımı cins cins ayırttı; her cins ayrı ayrı tartıldı. Patatesleri bile saydılar. Tahmin edeceğiniz gibi itiraz etmeyi aklımdan bile geçirmiyordum. Bu durumu kötüleştirmekten başka bir işe yaramazdı. Tartı işi bitince, satıcılar birer birer heyetin huzuruna geldiler. Tek kelimesini anlamıyordum ama, şüphesiz sorular soruluyor, ithamlar yapılıyordu. Kadı, sert bir ifadeyle parmağını uzatmış, domatesleri, salatalıkları teker teker işaret ediyordu. Suçlular pişman bir halde suçlarını itiraf ettiler. Sonra bir küçük torba getirildi. Her satıcı kesesini açtı ve kadıya bir kaç kuruş ceza ödedi. Kadı aldığı paraları önündeki torbaya atmadan önce ince ince hesap ediyor, paraları kuruş kuruş sayıyordu. Herkes cezayı ödedikten sonra, torba kapandı ve ağzı bükülerek bağlandı.

Sonra... Sonra... Hikaye inanılmaz bir gidiş almaya başladı. İyi dinleyin: Kadının bir işareti üzerine aldığım eşyalar, bir tanesi eksik olmamak üzere tekrar eşeklerime yüklendi. Ve kadı... Dinleyin... Duyun bunu... Ve kadı, nazik bir el hareketi ile bana izin verdiğini belirterek, kuruşlarla dolu torbayı bana verdi... Evet, bana verdi. Gözlerim faltaşı gibi açılmıştı. Aynı zamanda cami imamı olan kadı, çeşitli diller bilen muhterem bir zattı. Bildiği kadar Fransızcasıyla bana izahat verdi:

– Çünkü satıcılar sana sattıkları eşyalardan kâr ettiler... Evet... Yüzde on kazandılar. Halbuki yabancından kâr alınmaz...

Kitapta şöyle yazar: "Yabancıya misafirin gibi muamele edeceksin..."¹² ifadesiyle anlatmaktadır.

Yukarıda anlatıldığı gibi esnaf (*Ahîler*)la ilgili hukukî ihtilaflar kadıya intikal ettirilir ve kişilerin mağduriyeti giderilir. Sonuç olarak muhtesiplik ve kadılık doğrudan doğruya Ahî birliklerinin yönetimi ile ilgili olmamakla birlikte genel yönetim ve hukuki yönlerini ilgilendiren denetim ve hukuk mevkileridir.

Ayrıca, muhtesip, kadı ile esnaf arasındaki vasıtayı sağlayan kişi durumundadır. Muhtesip bugünkü belediye zabıtaları gibi bir görev icrâ eder. Uzunçarşılı: "*Kadının emrinde, mühtesib, yahut ihtisap ağası denilen bir büyük beledî zabıta memuru vardır ki, bunun vazifesi kadının verdiği hükümleri tatbik ettirmek ve çarşı ve pazardaki hayatın intizamını temin etmektir.*"¹³ diyerek, muhtesibin fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

C. ESNAFIN YAPTIĞI TOPLANTILAR

1. Büyük Kurul (*Kahyalar Meclisi*) Toplantısı

Kahyalar meclisi esnaf mütevellilerinin bir araya gelmelerinden oluşur. Büyük kurul başkanlığına birisi seçilir. Başkanlığa seçilenin vazifesi ömür boyu devam eder. Büyük kurul toplantılarını başkanının mütevellisi bulunduğu esnafın çarşısındaki lonca odasında yapar. Büyük kurul toplantısını her ayın son cuma günü yapar. Büyük kurul bir ay içerisinde ortaya çıkan ve Ahîleri ilgilendiren konuları görüşür ve kararlar alır.

¹² Claude Farrere, *Türklerin Mânevî Gücü*, (Çev: Orhan Bahaddin), *Tercüman 10001 Temel Eser Serisi*, İstanbul, tarihsiz, s. 161-167.

¹³ Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 147.; Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 698.

Büyük kurul başkanlık seçimlerinde müftü ve kadı bulunur ve seçimlerin usulüne uygun yapılmasını sağlarlar.

Büyük kurulun vazifeleri şunlardır:

1. Mütevellilerin (*esnaf heyeti reisi*) vazifelerini yapıp yapmadıklarını ve davranışlarını kontrol etmek,
2. İdare heyetlerinin toplantılarını takip etmek,
3. Mütevellilerin bildirdikleri durumları görüşmek ve karara bağlamak,
4. İdare heyetlerinin, esnaf arasında meydana gelip de halledemedikleri meseleleri hükümete veya mahkemeye intikal etmeden halletmeye çalışmak,
5. Büyük kurulun görüşlerini başkan vasıtasıyla hükümete bildirmek,
6. İdare heyetlerinin bildirdikleri hususları görüşerek tasdik etmek veya reddetmek,
7. Mütevelliler hakkında vaki olan şikâyetleri karara bağlamak,
8. Hükümetin esnaf hakkında aldığı kararları incelemek, esnaf adına hükümete görüş bildirmek,
9. Başkanın, görüşülmesinde fayda gördüğü hususları görüşmek,
10. Olağanüstü toplantılarda hazır bulunmak.

2. Ziyafet Toplantısı

Senede bir defa icrâ edilen bu toplantı, şehir dışında bir mesire yerinde yapılır. Memleketin her yerinde bulunan esnaf ve san'atkârların senede bir defa bir araya gelmeleri suretiyle gerçekleştirilen ve esnafın eğlenmelerine yönelik olarak gelenekleştirilen toplantılardır. Bu toplantıya hariciler ve dahililer denilen esnafın bütününe katılması sağlanır. Hariçtekilerden kasıt, esnafın hasta, malul ve aciz ke-

simi, dahililerden kasıt ise sanatını devam ettiren usta, kalfa ve çıraklardır. Hariciler ve dahililer bir araya getirilerek sabah namazından sonra mesire yerine gidilir. Toplantı ve eğlence akşam vaktine kadar devam eder.

Ziyafet toplantısında yapılan faaliyetler şunlardır:¹⁴

1. Geleneksel yemek olarak, kuşluk vaktinde ciğer kebab, akşam vaktinde düğün çorbası, nohutlu et, piring pilavı, un helvası yenilmesi,

2. İkindiden sonra Hazreti Peygamber ve esnaf pirleri için mevlit okumak ve dua etmek,

3. İdare heyeti başkanı ve büyük kurul başkanının esnafa nasihat etmesi,

4. Esnafın birbiriyle tanışarak kaynaşmayı temin etmek için sohbet toplantılarını düzenlemek.

Ziyafet toplantıları, eğlence, tanışma ve kaynaşmayı sağlamak için düzenlenmiş olduklarından, bu toplantılarda esnafa ilgili kararlar alınmaz. Ziyafet toplantıları genellikle Mayıs ayı içerisinde ve cuma günleri dışında kalan bir zamanda düzenlenir.

3. Yıllık Genel Toplantı

Bu toplantı da, ziyafet toplantısı gibi, senede bir sefer icrâ edilir ve üç gün devam eder. Yıllık genel toplantılara 24 esnafın bütünü (varsa) iştirak eder. Bu toplantıya ayrıca şehrin âlimleri, kadı, mahallenin ihtiyar heyetleri, köylerin imamları, muhtar ve azaların da iştirak etmeleri sağlanır.

Misafirler zengin olan esnaf ve şehrin ileri gelenleri tarafından misafir edilir. Üç gün öğlen ve akşam yemekleri mesire yerlerinde toplu olarak yenilirdi.

¹⁴ Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 105.

Toplantının Yapılış Şekli ve Faaliyetler:

1. Toplantı mesire yerinde yapılır,
2. Büyük kurul, yani kahyalar kurulu icrâ edilir ve gereken davetiyeler onbeş gün önce çıkarılır,
3. Öğlen ve ikinci namazları beraber eda edilir,
4. Öğle yemeği namazdan sonra, akşam yemeği ikinci na-mazından sonra yenilir,
5. Öğlen namazından sonra ulema ve ileri gelenler kible cihetinde yüzleri toplantıya iştirak edenlere dönük olacak şekilde otururlar ve dua ederler,
6. Müftü ve hakimler özellikle kul hakları hakkında vaaz ve nasihatte bulunurlar.

Bu toplantılar cemiyetin önde gelen fertlerinin bütünü kaynaştırma gayesi ile icrâ edilir. Özellikle Ahîlerin dışında kalanların iştirakinin sağlanmasına çalışılır. Yıllık genel toplantı belirli prensiplere bağlı olarak yapıldığından gayet nizam ve intizam içerisinde devam ettirilir.

4. Olağanüstü Toplantılar

Olağanüstü toplantı adından da anlaşılacağı üzere lüzum görüldüğü zamanlarda kahyalar dairesinde icrâ edilir. Resmi makamlar tarafından ahalinin kaldıramayacağı işler teklif edildiğinde veya esnaf arasında devam eden ihtilafların görüşülmesi veya büyük kurulun kesinleşmiş bulunan kararlarının uygulanmasının engellendiği zamanlarda yapılır. Büyük kurul bu toplantıya her esnafın üstadı durumunda olan üçer kişilik heyetleri davet ederek durumu müzakere ve tetkik eder.

Toplantıda görüşülen mevzu hakkında fikir birliğine varıldığı takdirde büyük kurul başkanı, yanına iki mütevellî ve iki üstadı alarak, durumu yetkili mercilere iletir. Toplan-

tıda alınan kararlar yetkili mercilere anlatılır, hükümet ile ahali arasında anlaşmazlıkların giderilmesi için çalışılır. Şayet anlaşma sağlanırsa toplantıya son verilir, aksi durumda ise memleket toplantısına gidilir.

Olağanüstü toplantılar esnaf ile yetkili merciler arasında ortaya çıkan meselelerin görüşüldüğü bir toplantı şeklindedir.¹⁵

5. Memleket Toplantısı

Olağanüstü toplantı ile bir neticeye ulaşılmazsa daha büyük toplantı durumunda olan memleket toplantısına gidilir. Bu toplantı genellikle şehrin en büyük camisinde veya uygun bir mescitte icrâ edilir. Toplantıya bütün mütevelliler, üstadlar, eşrafın bütünü, âlimler ve meşayih davet edilir. Bu toplantıya adalet mekânizmasının başında bulunan müftü ve hakimler de davet edilir. Toplantıda genellikle daha önce olağanüstü toplantı ile yetkili mercilere kabul ettirilemeyen istekler ele alınır ve tekrar yetkililere iletilir. Kararlar geri alınmadığı takdirde dükkanların kapatılacağı ve durumun padişaha iletileceği bildirilir. Daha önce hükümet yetkilileri tarafından alınan kararlar geri alınırsa, toplantıya son verilir. Aksi takdirde durum mahkemeye intikal eder. Genellikle uyuşmazlıkla ilgili mahkemenin aldığı kararlara esnaf uyar.¹⁶

Sonuç olarak, Türk toplum yapısını derinden etkilemiş olan Ahiler gerek tasavvufî hayat şeklinde, gerekse Osmanlılar döneminde kendi kendini yönetecek, murakabesini yapacak, meselelerini halledecek veya gerektiğinde

¹⁵ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 701; Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 150; Gürata, M., a.g.e., s. 106.

¹⁶ Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 107.

devletin yetkililerine iletcek idarî mekânizmasını kurmuş ve asırlar boyunca bu mekânizmasını devam ettirmişlerdir. Esasında Ahî birliklerinin yönetim ve denetim tarzı tahlil edildiğinde, yönetim ve denetimlerinin günümüzde de geçerli olan ve yönetim ilkeleri olarak ifade edilen umdelelere dayalı olduğu görülür.

D. ESNAF TEŞKİLATININ MALÎ VE SOSYAL YÖNÜ

Ahî teşkilatının en önemli yönlerinden birisi de, yönetim faaliyetlerinin ifâ edilebilmesi ve sosyal dayanışmanın sağlanabilmesi için gerekli özelliklere sahip malî hususlara malik olmasıdır.

Ahîlerin ilk önceleri kurdukları zaviyeler ve daha sonraları oluşturdukları birliklerin malî yönlerini de düşünmüşlerdir.

Başta zaviye masrafları ile ayende ve revendeye hizmet için yapılan harcamalar Ahîlerin kazançlarından zaviyeler için ayırdıkları meblağ¹⁷ ve zaviyeler için vakfedilen mülklerin gelirlerinden ibarettir.¹⁸

Belirtilen iki kaynaktan elde edilen gelirlerle zaviyeler, gelen gidenler ve diğer sosyal ihtiyaçlar için harcamalar yapılırdı. Zamanla Ahî teşkilatının esnaf yönünün ağırlık kazanması ve yönetim şeklinin yeniden tanzimi neticesinde malî yapıda yeni bir yapılanmaya gidildiği görülür. Yeni yapılanmada hem yönetim giderlerinin düzenli bir şekilde karşılanması hem de esnaf arasında sosyal dayanışmayı sağlamak ve artırmak üzere esnaf sandıkları oluşturulmuştur.

¹⁷ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 8.

¹⁸ Şahin, İ., "Ahî Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, İstanbul 1985, s. 340.

1. Esnaf Sandığı ve Özellikleri

Her esnaf zümresinin yönetim giderleri ile aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak üzere bir sandığın oluşturulduğu görülür. Sandığın gelir ve giderleri belirli bir murakabe ile gerçekleşir. Sandık, müteveli veya sandık vakfı yöneticisinin yönetiminde faaliyetini sürdürür. Sandık yönetimi olan müteveli, idari heyetine karşı sandığın gelir ve giderlerinden dolayı sorumlu idi.

Esnaf sandığının bünyesinde kese tabir edilen ve sandığa ait malzeme, akar para v.s. menkul veya gayri menkula ait evrakın saklandığı bölümler bulunmaktadır.

Sandıkta bölümleri oluşturan ve departmanların faaliyetlerini gösteren keseler şunlardır:

1. **Atlas kese:** Senetler ve kıymetli evrakın saklandığı bölüm,

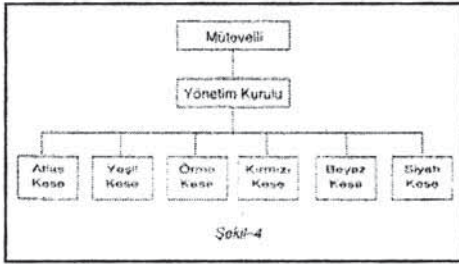
2. **Yeşil kese:** Esnafa ait mülkün ve vakfın tapu senetlerinin saklandığı bölüm,

3. **Örme kese:** Belirli bir miktar paranın, yedek akçe-nin muhafaza edildiği yer,

4. **Kırmızı kese:** Nemaya, işlemeye verilen paranın senetlerinin muhafaza edildiği kese,

5. **Beyaz kese:** Her türlü gider belgeleriyle carî yıl hesaplarının bulunduğu kese,

6. **Siyah kese:** Vadesinde tahsil edilemeyen alacaklar, tahsili imkânsız hale gelmiş senetler ile bunlara ait evrakın bulunduğu kese. Sandığın faaliyetleri, bölümlerden anlaşılacağı üzere belirli bir nizam dahilinde icrâ edilirdi. Sandıkla ilgili yönetim ve bölümler şu şekilde şemalandırılabilir:

2. Sandığın Gelir Kaynakları

1. Esnafın te-
berruları,

2. Çıraklıktan
kalfalığa ve kalfa-
lıktan ustalığa yük-

scülirken ustanın çırağı veya kalfası için verdiği teberru. Aynı teberruyu çırağın, kalfanın babası da yapabiliirdi.

3. Haftalık veya aylık olarak, esnafın gücüne göre toplanan hisseler. Bir nevi aidat durumundadır.

4. Orducu esnafı olarak ayrılan şahsın, çoluk çocuğu için toplanan paralar,

5. Nemadan elde edilen gelirler. Paranın işletilme-
sinden elde edilen gelirler,

6. Müteferrik gelirler.

3. Sandık gelirlerinin Harcanma Şekilleri

1. Ticaret veya işyerini genişletmek isteyen esnafa verilen borçlar,

2. Ramazan aylarında ahali için yapılan masraflar,

3. Esnafın hali vakti yerinde olmayanlara yapılan kar-
şılıksız yardımlar,

4. Vefat eden esnaf için yapılan cenaze giderleri,

5. Felakete uğrayan esnafa yapılan yardımlar,

6. Esnaftan fakir olanların hastalık masrafları,

7. Evlenecek olan fakir ve kimsesiz gençlere yapılan yardımlar,

8. Devlet merasimlerine katılan esnafın tezyini için yapılan harcamalar,

9. Müteferrik masraflar,

10. Onarım giderleri, âlimlere diğer din adamlarına yapılan yardımlar, vergiler, yaz mevsiminde kullanılan sebil sular ve kâr bedelleri.¹⁹

4. Esnaf Teşkilatının Üyeleri

Esnaf birliklerine kayıtlı yani esnaf teşkilatının üyeleri olup, yönetilen durumundakiler iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci grup herhangi bir sebepten dolayı fiili olarak çalışma hayatının dışında kalanlar ki, bunlara hariciler denilir. İkinci grup ise fiili olarak çalışma hayatı içinde bulunanlar, bunlara da dahililer denilir.

4.1. Hariciler

Üç gruba ayrılmaktadır; emekliler, malûller, sakatlar.

1. **Emekliler:** Esnafın ihtiyar kesimi olup, hali vakti yerinde olanlar dükkanlarını kalfaları vasıtasıyla idare etmeye devam edenlerdir.

2. **Malûl:** Bunlar da esnafın ihtiyar üstadlarıdır. Yalnız bunların kalfaları vasıtası ile işletecek dükkanları bulunmadığından, muhtelif masrafları esnaf sandığı tarafından karşılanır.

3. **Sakatlar:** Esnafın herhangi bir kesimine mensup (*üstâd, kalfa, çırak*) iken, sakat kalan veya iyileşemeyecek bir hastalığa yakalananların oluşturduğu gruptur. Bunlara esnaf sandığından yardım edildiği gibi diğer üstad ve kalfalar da yardım ederler.

4.2. Dahilliler

Bunlar dört gruptan oluşur: Yamak, çırak, kalfa, üstad.

¹⁹ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 704.

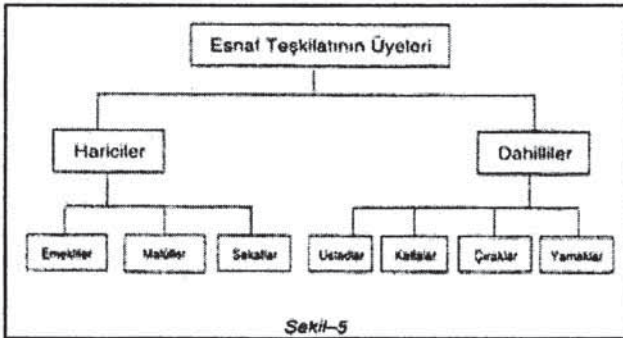
1. **Yamak:** On yaşından küçüklerin oluşturduğu kesim. Bunlar ücretsiz çalıştırılır ve işe devamlılıkları aileleri tarafından sağlanır.

2. **Çırak:** Belirli bir müddet yamak olarak çalışanlar bir törenle çıraklığa kabul edilir ve bunlara haftalık verilir.

3. **Kalfa:** Üç yıl çırak olarak çalışanlar, çalıştıkları san'at dalında maharet kazanmaya başlarlar. Bunlar idare heyetinin odasında debdebeli bir merasimle kalfalığa alınır. Bu merasim de idare heyetinin tamamı hazır bulunur. Diğer üstadlar da davet edilir ve en kıdemli kalfa bu merasimde rehberlik ve hizmet eder.

4. **Üstad:** Üstad olabilmek için kalfanın üç yıl kalfalık etmiş olması ve bu zaman zarfında herhangi bir şikayetin vaki olmaması, kendisine tevdi edilmiş vazifeleri zamanında tam yapmış olması, san'ata bağlı olması, müşteriye iyi muamelede bulunması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi ve özellikle çırak yetiştirmeye ehil olmasına dikkat edilir.

Bu şartları taşıyan belirli bir merasimle ustalığa yükseltilir. Ahî birliklerinde yönetilen durumundaki topluluk üyeleri şu şekilde şemalandırılabilir:

Sekil-5

5. Teşkilat Üyelerinin Cezalandırılması ve Ceza Şekilleri

Ahî birliklerinde cezalandırmanın, zaviyeler döneminde birlikten uzaklaştırma şeklinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Birliklerin bazı fonksiyonlarını kaybetmesi ve meslekî teşekkül haline dönüşmesiyle esnaf zümrelerinin cezalandırılması esnaf idare heyeti tarafından tesbit edilir ve verilen cezalar Yiğitbaşı (*Çavuş*) tarafından yerine getirilir, yani icrâ edilir. Suçun cinsine ve ağırlığına göre cezaları ya esnaf heyeti olan yönetim kurulu ve büyük kurul tarafından ya da kadılar tarafından verilir. Çok az da olsa bazı suçlar sadrazama kadar intikâl ettirilir ve cezaların sadrazam tarafından verildiği vaki olur. Suçun nev'ine göre şu cezalardan biri verilirdi:²⁰

1. Geçici olarak meslekten men etmek,
2. San'attan tamamen uzaklaştırmak,
3. Dayak cezası,
4. Para cezası,
5. Yolsu cezası (*medeni münasebetlerin kesilmesi*),
6. İkaz ve ırsihat,
7. Hapis cezası,
8. Malların mî sadere edilmesi.

²⁰ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 39-40.

AHİLİK MÜESSESESİNDE EĞİTİM

Ahî birliklerinin en önemli özelliklerinden birisi de mensuplarına bir mesleği ve ortak davranışlar örüntüsünü kazandırmayı hedefleyen kurumlar olmalarıdır. Bu özellikleriyle Türk Eğitim tarihinde mümtaz bir yer almışlardır. Ahî birliklerinin ortaya çıkışlarından itibaren eğitim ve öğretim faaliyetlerinde buldukları ve mensuplarını eğittikleri bilinmektedir. Ahî birliklerinin eğitim öğretim faaliyetlerinin tahlil edilmesi, eğitim tarihimizin bir yönünün aydınlanmasını sağlayacağı gibi, günümüzün eğitim faaliyetlerine de ışık tutacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Ancak, Ahî müesseselerindeki eğitimin amacının, metodlarının, vasıtalarının, hangi çevrelerde yapıldığının izah edilebilmesi için eğitimden neyin kastedildiğinin bilinmesi gerekir. Bu sebeple eğitimin tarifinden hareket edilmesi gerekmektedir.

Eğitim kelimesi yerine eskiden Türkçede terbiye kelimesi kullanılırdı. Arapçadan Türkçeye geçen terbiye kelimesi;

"a) Artmak, çoğalmak,

b) Olmak, meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek, geliştirmek, büyütüp beslemek,

c) İslah etmek, düzeltmek, idare etmek, işini gözetmek, şekil vermek"¹ anlamlarına gelmektedir.

Sözlükte ise eğitim; *"Belli bir amaç için gereken bilgileri verme işi, talim, tedris, tedrisat"² olarak tarif edilmiştir. Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan bazen biri diğere Irca edilen tedris ile ilgili iki mefhum olarak literatürde*

¹ Bayraktar, M.F., "İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri", İstanbul, 1984, s. 1.

² T.D.K., "Türkçe Sözlük", Ankara, 1974, s. 257.

yer alır. Eğitim daha çok tavır, davranış, karakter ve bunlara esas olan değerler nizamı ile ilgili olduğundan; "*insan'ın davranışlarına tesir etme sanatı*"dır.³ Öğretim ise ferde bilgi ve beceri kazandırma ameliyesidir. Yukarıda belirtildiği gibi, eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan iki kavramdır.

Bununla birlikte bazen eğitim, öğretimi de kapsayacak şekilde geniş olarak tarif edilmektedir.

İki kavram nasıl tarif edilirse edilsin eğitimsiz bir öğretim düşünülemeyeceği gibi, öğretimsiz bir eğitim de düşünülemez. Dolayısıyla "*toy*" olarak doğan insanı "*kâmil*" hale getirmek için yapılan bütün faaliyetler eğitimin konusunu teşkil eder.

Bu çerçeve içerisinde Ahî eğitim ve öğretimini incelediğimizde karşımıza genel olarak; İslâm eğitiminin prensipleri, faaliyet sahası, gayesi ve vasıtaları çıkar.

Ahî müessesesinin eğitimi de, İslâm eğitiminin bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir. Ahî eğitimi, bilenin bilmeyenin elinden tutması biçiminde karşımıza çıkar. Buradan hareketle Ahîlik eğitimi, İslâm dinî esaslarına uygun olarak ferdin fikirlerinin geliştirilmesini davranış ve duygularının tanzimini hedefleyen, fikir ve düşüncede, söz ve fiilde, usul ve nizamda tutarlı olan, kısaca dünya ve ahirette mutlu olmayı gaye edinen İYİ İNSAN yetiştirme sanatı olarak tarif edilebilir.

Ahî müessesesinin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin ehemmiyeti ancak yukarıda çizilen çerçevede değerlendirilmekle kavranabilir.

³ Gökdemir, A., "*Eğitime Dair*", *Ocak Dergisi*, Sayı 3, Ankara 1972, s. 8.

A. EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN AMAÇLARI

Esasında Ahîlik müessesesinin önemi, onun verdiği eğitim ve öğretimin amaçlarının ortaya konulmasıyla daha iyi bir şekilde anlaşılır. Özetle, Ahî müessesesinin eğitim ve öğretiminin amaçları şöyle sıralanabilir:

- İnsanı mükemmelleştirme,
- Çocuğu hayata hazırlama,
- Davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen, çevresine uyum sağlayabilen ve başkalarının haklarına riayet etmesini bilen insan yetiştirme,
- Mensuplarını bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirme.

Kısaca, Ahî eğitiminin esas gayesi dünya ve ahirette mesut ve bahtiyar olacak insan yetiştirmek ve fertlere bu noktaya eriştirecek hususiyetleri kazandırmaktır.

Fütüvvetnâmeler incelendiğinde de yukarıda belirtilen özelliklerin gaye edinildiği ortaya çıkmaktadır. İnsanın mükemmelleşmesini sağlayan ve özellik olarak kabul edilen değerler fertlere mutlaka benimsetilmelidir. Bu değerler;

- Doğru olma,
- Emanet sahibi olma,
- Hakka saygı gösterme,
- İbadet etme olarak sıralanabilir.

Bahsi geçen değerler, bir fütüvvetnâmede, fetânın özellikleri olarak şu şekilde ifade edilmektedir: "Fetâ'nın ahlâk bakımından yüce, va'dinde doğru, şalvarı temiz (*namuslu*) olması, hükümlerinde insafı elden bırakmaması, malı haram olanın malına hiyanet etmemesi, iki yüzlü, iki

dilli olmaması lazımdır. Fetânın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağız günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerinden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün açlara açılır."⁴

Buna göre Ahî müessesesinin gayelerinden biri, insanı mükemmelleştirmektir. Bunun yolu doğruluk, emanete riayet, takva, ibadet etme ve zinayı terkten geçmektedir.

İnsanın mükemmelleşmesini, eğitiminin gayelerinden birisi haline getiren Ahîlik, fütüvvet edebini, ihvanının (*kardeşlerin*) haklarına riayet ile izah eder. Eğitim amaçları açısından fütüvveti Necm-i Zerkub şöyle açıklamaktadır:

*"Fütüvvet üç kısımdır. Birincisi, dilli kötü söz söylemekten, gıybet ve bühtandan korumak ve bunları bıraktıktan sonra da Ulu Tanrıyı çok anmaktır... İkincisi, gönül fütüvvetidir. O da gönlünü Tanrı için sınık bir hale getirmek, nekesliği bıraktıktan sonra cömert olmak... Üçüncüsü, göz fütüvvetidir. O da haram yüzleri görmekten, onlara bakmaktan gözü korumak..."*⁵

Ahîlik müessesesinin gayelerinden birisi de çevre ile uyumla ilgilidir. Mensuplarına çevreye intibak edebilme özelliklerini kazandırmayı gayeleri arasında gören Ahîlik, bunun ancak haklara riayet etmekle mümkün olacağını telkin eder. Ahîlik anlayışına göre haklar dört gruba ayrıştırılabilir:⁶

- Allah'ın hakları,
- Peygamberin hakları,
- Meleklerin hakları,

⁴ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 209.

⁵ a.g.e., s. 240.

⁶ a.g.e., s. 252-253.

– İnsanların hakları, (*insanın hakları ise ana-baba, arkadaş, hoca v.s. haklarıdır.*)

Ahî müessesesinin eğitim amaçlarından birisi de ferdin dengeli hareket etmesini sağlamaya yöneliktir. Dengeli davranış, organların ve duyguların yaratılış hikmetine uygun hareketleriyle sağlanır. Ahîlik müessesesi mensuplarının dengeli davranışlar içerisinde olmalarını sağlamayı bir eğitim amacı olarak benimser ve uygun ortam hazırlama çabasına girer.

Ahî eğitimde organ ve duyguların hareket tarzları fütüvvetnâmelerde geniş yer tutar.

Bunlar, fütüvvetnâmelerin adab bölümlerinde izah edilmiş ve bunların kazandırılması ahlâkî eğitimin bir parçası haline getirilmiştir. Bunlar, "*Ahîliğin adabı, görgü kuralları*" bölümünde geniş olarak izah edilmiştir.

Ahîlik müessesinin amaçlarından birisi de çocuğun hayata hazırlanması ile ilgilidir. Hayata hazırlama iki yönlüdür. Birinci yön, çocuğuna başkasına muhtaç olmadan hayatiyetini devam ettirebilecek bilgi ve becerileri kazandırmakla ilgilidir. İkinci yön ise, bilgi ve becerilerin yerinde kullanılması, yani terbiye ile ilgilidir.

Ahî müesseselerinde bilgi ve beceriler ferde işbaşında kazandırılır. Kişinin bir usta ve ya bir üstad yanında yetişmesi, mürebbi (*terbiye edici*) siz yetişmesinden daha uygun bir tavır olarak kabul edilir. Genel olarak bu kabul üstadı olmayanın iyi yetişemeyeceği mesleğini tam olarak kavrayamayacağı, meslekî maharetleri kazansa bile ahlâkî davranışlarla, meslekî maharetleri mezcedemeyeceği anlayışından kaynaklanmaktadır.

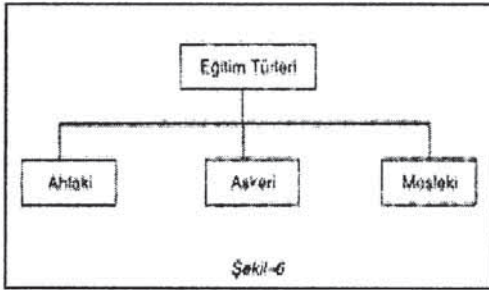
B. EĞİTİM TÜRLERİ VE METODLARI

Ahî müesseselerinin ilk yayılışlarında üç yönlü eğitim faaliyetinin gerçekleştirildiği görülür. Bunlar, Ahî eğitiminin türlerini oluşturmaktadır. Ahîlik müessesesinde eğitim türleri, teşkilatın fonksiyonlarıyla yakından ilgilidir. Daha önce izah edilen fonksiyonlara göre, Ahîlik müessesesindeki eğitim türleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ahlâkî eğitim,
- Askerî eğitim,
- Meslekî eğitim.

Osmanlı devletinin tamamen müesseseleşmesinden sonra, birliklerde gerçekleştirilen eğitim türlerinden askerî eğitim ortadan kalkmıştır. Ahîlik müessesesinde en ağırlıklı eğitim türü ahlâkî olanıdır.

Çünkü, Ahîliğin esas gayesi üstün insan yetiştirmedir. Üstün olma ise ancak ahlâkî eğitim ile sağlanabilir. Eğitim türleri şu şekilde şemalandırılabilir:

Ahîlik müessesesinde uygulanan eğitim metodları eğitimin türüne göre değişmektedir. Eğitim türlerine göre metodlar şu şekilde sıralanabilir.

1. Ahlâkî Eğitim ve Metodları

Ahlâkî eğitim ile Ahîliğin prensipleri olan özelliklerin kazandırılması gaye edinilmiştir. Ahlâkî eğitim ile ferдин cemiyet içinde ve dışında nasıl davranması icabettiği ve hangi özelliklere sahip olması gerektiği öğretilir. Ahîliğin ahlâkî eğitiminin hedefi iyi insan yetiştirmektir. İyi insan olmanın yolu; bilmek ve bildiğini uygulamaktan geçer. İnsan, fikrini, zihnini, duygularını ve organlarını yaratılış gayesine uygun bir şekilde kullanmayı bilir ve bilgisini uygularsa o üstün bir şahsiyet kabul edilir. İşte, Ahîlik müesseselerinde gerçekleştirilen ahlâkî eğitimden amaç mensuplarına bunları kazandırmaktır. Ahlâkî eğitimi kazandırmak için şu metodlar uygulanmıştır:

- Tedric,
- İsticvab,
- Örnek şahsiyetler gösterme,
- Nasihat etme,
- Telkin,
- Darb-ı mesel ile eğitim.
- Emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker
- Semâ

Bütün bu metodlar yerine göre kullanılmıştır. Ahîliğin ahlâkî eğitiminde, herkesin anlayacağı bir tarzda hitab edilmiş ve bütün fertler üstün insan durumuna getirilmeye çalışılmıştır.

1.1. Tedric

İnsan tabiatına uygun bir şekilde, bilgilerin basitten karmaşıklığa, kolaydan zora, azdan çoğa doğru azar azar verilme şekline denilir. İnsan, yaratılışı itibariyle yeni bilgileri yavaş yavaş öğrenme melekesine sahiptir. Aynı şekilde

kötü alışkanlıkların da terki ancak yavaş yavaş olmaktadır. İşte bu sebeple Ahilik müessesesinin ahlâkî eğitiminde bu metod uygulanmıştır. Tedric metodu ile Fetâ'ya yani Ahilik müessesesine yeni girenlere yeni bilgiler kazandırılmış ve varsa kötü alışkanlıkları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Zaviye ve işyerine yeni girenlere başta en basit bilgiler öğretilir ve en basit işlerden başlanır idi. Böyle bir davranış ile hem kişiye zaviye ve işyeri sevdilir, hem de öğretim gerçekleşmiş olurdu. Tedric metodu ile Ahilik müessesesine yeni girenlerde varsa mevcut bulunan kötü alışkanlıklar ortadan kaldırılmaya çalışılırdı. Bunun için ilk önce kötülüğe sebep olan şeylerden başlanır. Tedric metodu sadece pratikte değil, teorik derslerde de uygulanmış ve öğretime en basit dinî bilgilerden başlanılmıştır.

1.2. İsticvab (soru-cevap)

Bu metod daha çok teorik olarak okutulan derslerde uygulanmıştır. Zaviyelerde okutulan dersin özelliğine göre konu öğrencilere yani fetâlara bildirilir, fetâlar konuyu dersten önce hazırlar ve böylece konu karşılıklı bir şekilde tartışılarak işlenir.

Soru cevap metodu Hz. Peygamber tarafından kullanılmış ve teşvik edilmiştir. İşte Ahiler bunun için bu metodu kullanmışlardır. Genel olarak isticvab metodunun iki faydası bulunmaktadır:

- Muhatabın dikkatini konu üzerine çekmek,
- Muhatabın bilgisini ölçerek, öğreteceğini muhatabın bilgisini dikkate alarak öğretmek.

İsticvab metodunun faydalı olması için soruların rastgele değil, muhatabı uyaran, zihni mevzuya hazırlayan, yönlendiren özelliğe sahip olmaları gerekir. Özellikle terbi-

ye ocakları durumunda olan Ahî zaviyelerinde bu yöntemden geniş bir şekilde istifade edilmiştir.

1.3. Örnek Şahsiyetler Gösterme

Ahîlik müessesesinin ahlâkî eğitiminde çok kullanılan metodlardan birisidir. Bu yöntemde kazandırılmak istenilen davranışlar hangi şahsiyette temayüz etmişse o örnek gösterilir ve fetânın o şahsiyet gibi olması istenir. Özellikle, Hz. Peygamberin insanlara numune-i timsal olarak gösterilmesi bu metodun kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Bu metod şu misalle de izah edilebilir. Hz. Ebubekir doğruluğun, Hz. Ömer adaletin, Hz. Osman hoşgörülülüğün ve yumuşak huyluluğun ve Hz. Ali ise cesaretin timsali olarak kabul edilmektedir. İşte Ahîlik müesseselerinin gerçekleştirdiği ahlâkî eğitimde bunlar örnek şahsiyetler olarak gösterilir ve fetâyâ bu şahsiyetlerin davranışları hedef olarak gösterilir. Bu metodun Ahî müesseselerinde kullanıldığının bir delili de şudur: Her sanatın bir kurucusu olduğu ve onun, o sanatı en iyi icrâ ettiği fetâlara belirtilir ve öğretilir. Fetâlar, tezgah başında ise kendisini eğiten en yakın şahsiyete benzemeye çalışır. Bu metod insan tabiatına uygundur. Çünkü, insanlar genelde üstün şahsiyet olarak kabul edilene benzemek istemektedirler.

1.4. Nasihat Etme

Ahî müessesesinde uygulanan ahlâkî eğitim metodlarından birisi de nasihat etmedir. Nasihat etme metoduna genelde Ahî müessesesinin prensiplerinden birisinin terki veya kötü bir davranışta bulunduğu takdirde müracaat edilir.

Nasihah etme, kötü olarak görölen bir hatanın düzeltilmesi gerektiğini bildirme usulüdür.

1.5. Telkin Metodu

Telkin metodu bir şeyin fazla tekrarına dayanır. Ahîlik müessesesinin prensipleri genelde telkin metodu kullanılarak öğretilirdi. Bir davranış ne kadar tekrar edilirse o derecede alışkanlık haline gelir.

Telkin metodunda, telkinde bulunanın şahsiyeti çok önemlidir. Bu sebeple Ahîlik müessesesinde telkin metodunu daha çok üstün vasıflı şahsiyetler kullanmışlardır. Telkin metodu iknaya dayanır.

Telkin metodu da, diğer metodlar gibi Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır. Kur'an ayetlerinde telkin edilen bir olay farklı surelerde tekrar edilmektedir.

1.6. Darb-ı Mesel (*Misal Getirme, Temsil ile Anlatma*)

Ahî ahlâk eğitiminde takip edilen bir diğer metod da darb-ı mesel dediğimiz benzetmeler ile konunun anlatılmasıdır. Bu metod zaviyede anlatılan şifahî konularda çok kullanılmakta idi. Çünkü, bu usul tasavvufî eğitimde geçerlidir. Bu metodla ilgili olmak üzere bir fütüvetnâmede şu temsili hadise anlatılır:

"Meğer bir zamanda bir ulu Ahî varudı, birkaç kişiler ana hizmet kılarudı. Bir oğlancık dahi varıdı, Ahî ol oğlancığa koy izzet kularudı. Ol yanundağı kişiler malûl oldular: Andan Ahîye ayıtdılar: Bu cümlemize terbiye kılansun, illâ ona katı izzet idersun dediler. Ahî, bunların herbirinin eline bir kuş virdi, ayıtdı: Varın (her) biriniz bir halvet içinde hiç kimse görmesin boğazlan dedi. Pes herbiri bir yirde boğazladılar, getirdiler. Ol oğlan alub gittiği kuşu geri diri getürdü. Ahî ayıttı. Neyiçün sene boğazlamadın, diri

*getirdun didi. Oğlan aydur: Her kanda kim vardumısa gördüm kim Tangrı orda nazırdır, cihanda hiç halvet yir yokdur. Ahî ayıtdı: Her gördünü mi ben ana izzet ettiğim nedendir, bunda çok kabiliyet ve anlamaklık vardır."*⁷

Bütün fütüvetnâmelerde darb-ı mesellere rastlamak mümkündür.

1.7. Emr-i bi'l-maruf, nehy-i an'il-münker

Bu metod iyiliği emretme, kötülükten sakındırma metodudur. Ahî fetâda veya fetâ başka bir fetâda bir kötülük gördüğü takdirde o kişiyi uyaracak ve kötülüğü ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Bu metod diğerlerine nazaran biraz farklılık gösterir. Maruf emredildikten sonra davranış düzeltilmezse, davranış nehy-i an'il münker ile ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu metodun kullanılmasının sebebi, iyiliğin emredilip, kötülükten sakındırma vazifesinin Ahîliğin şartları arasında görülmesidir.⁸

1.8. Semâ

Ahîlik müessesesinin eğitim metodlarından birisi de semâ denilen eğlencelerdir. Ahî zaviyelerinde semâ ve raks olduğunu İbn Batuta seyahetnâmesinde belirtmektedir.⁹

Ahîlerin semâ ve raks denilen eğlenceleri gerçekleştirdiklerini ve hatta mevlevilerin de bu ayinlere katıldıklarını Menakib'ul-Arifin'de okumaktayız.¹⁰ Ahîlik müessesesinde semâ ve raks bir eğlenceden çok, bir eğitim metodudur. Semânın bir eğitim metodu olarak kullanıldığı ve Ahîlerin

⁷ Burgazi, a.g.e., 1954, s. 128-129.

⁸ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 217.

⁹ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 16.

¹⁰ Ahmet Eflakî, a.g.e., 1973; Burgazi, a.g.e., 1954, s. 128.

onunla gönül rahatlığına erdiklerini belirten Burgazî bunu şöyle izah etmektedir:

"Semâ ki arifler anda zevk u safa bulur, canun rahatudur-ki ol nağmeyi aşıkların canı işidür, kuş gibi uçar cilve urur dosttan yana. İmdi semâ canun katığıdır, gönül arzusudur. Ve gökler ve firîştelerün bile semâ içindedür. Şeş cihat (*altı yön*) her lahza cümbüştedir.¹¹

Burgazî bu ifadesiyle semânın bir gaye ile yapıldığını ve semâ ile Ahîlerin eğitildiklerini ortaya koymaktadır. Tasavvufî hayat mektebi kabul edilen tarikatların bir kısmında semâ metodu, nefis eğitimi (*terbiyesi*)nde kullanılan bir yoldur. Bu yol, Allah'a ulaşma ve kavuşma yollarından biri kabul edilmektedir.

2. Askerî Eğitim ve Metodu

Ahîlik müessesesinin askerî eğitimi olduğu devreler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devletinin ilk asrına tekâbul eder. Bu dönemlerde Ahîlik müessesesinin askerî fonksiyonu devam etmektedir. Ancak, Osmanlı Sultanlarından I. Murad döneminde, bu müessesenin "*eli bayraklı, beli kuşaklı*" tabir edilen kısmı yeniçeriliğin temelini oluşturacak bir yapıya dönüştürülmüş ve birliklerin askerî fonksiyonu sona erdirilmiştir. Bununla birlikte Ahî birliklerinin askerî talim tarzlarının inceleme konusu yapılması gerekir. Ancak, Ahî birliklerinin askerî eğitim usullerini o devrin şartlarına göre değerlendirmek gerekir.¹²

Ahîlik müessesinde askerî eğitim geleneği ribat geleneğinden geçmiş olmalıdır.¹³ Çünkü, Ahîlik müessesese-

¹¹ Gündüz, İ., a.g.e., 1983, s. 105.

¹² Köprülü, M.F., a.g.e., 1942, s. 267-269.

¹³ Şapolyo, E.B., a.g.e., 1963, s. 248.

sinden önce devletin güvenliği için sınır boylarında oluşturulan ribatlar askerî vazife yüklendiklerinden dolayı askerî eğitimi yapmakta idiler.

Ahî birliklerinin askerî eğitimlerinde silah kullanma haberleşme şekilleri, destek ve ikmal hizmetleri, açlığa ve susuzluğa dayanma, sır saklama v.s. konular öğretilir. Kısaca, iyi bir asker olmayı sağlayan ve gerektiren bütün davranışların kazandırılması hedeflenir. Askerî eğitimde daha çok tedric ve usta-çırak metodları uygulanır. Ahîlikte askerî eğitim, zaviyenin hizmet bölgesine göre şekillenmekle beraber, genel eğitim tarzları aynı idi. Ahîlik müessesesinin, askerî eğitim yeri olduğu ve orduya destek sağladığı, gösterilerde teşkil edilen Ahî alaylarından da anlaşılır.¹⁴

3. Meslekî Eğitim ve Metodu

Ahîlik müessesesinin meslekî eğitimde takip ettiği usuller incelendiğinde, karşımıza tedric ve işbaşında eğitim metodları çıkar.

3.1. İşbaşında Eğitim

Ahîlik müessesesindeki, meslekî eğitimde izlenen işbaşında eğitim metodunun bir diğer adı da, usta-çırak eğitimi metodudur. Ahîliğe girenler aynı zamanda çırak sınıfından sayılır ve bir ustanın yanında sanat öğrenmeye başlar. Sanat dalının cinsine göre bir yol takip edilirdi. Çırak ustanın yanında işin yapılış tarzını öğrenir ve istendiğinde kendisi tatbik ederdi. Sanatta belirli bir mesafe katedildiği takdirde, usta, çırağına iş verir ve yapması istenir. İstenilen seviyeye gelen çırak bir merasimle kalfalığa terfi ettirilir.

¹⁴ Akyüz, Y., "Türk Eğitim Tarihi", Ankara, 1982, s. 41-42.

Bu eğitim tarzı ustalığa kadar devam eder, kemale erdiği kabul edilen ve usta olan dilediği takdirde mustakil bir iş yeri açar.

3.2. Tedric Metodu

Daha önce ahlâkî eğitim metodları arasında anlatılan bu yol, meslekî eğitimde yani beceri kazandırmada geçerli olduğu ve günümüzde de uygulanan bir tarz durumundadır. Çıraklığa alınan kişiye meslekî bilgiler, maharetler ve hünerler, basitten karmaşıklığa, kolaydan zora doğru uzanan bir süreçte kazandırılmaya çalışılır. Bu metoda göre işyerine giren çırağa, işyerinin en basit işleri verilir ve bunları kavradıkça daha ağır işler verilir.

Ancak, bu metod ile çırağa sanat sevdirebilir ve benimsetilebilirdi. Meslekî eğitimde çırağa davranışlar (*beceriler*) belirli sıra ile kazandırılır ve bunların kazanılıp kazanılmadığı devamlı kontrol edilir.

Ahîlik müessesesinde meslekle ilgili davranışlar sadece işin kendisi ile ilgili değildir. Davranışlar, mesleğin bütününe yerine getirilmesi ve diğer sanatkârlara karşı davranışları da kapsamakta idi.

Ahîlik müessesesinin meslekî eğitimindeki tedric metodu ile meslekî beceriler yanında, şu davranışların da kazandırılması gaye edinilmiştir. Meslekî beceriler dışında esnaf ve sanatkârlara namaz saatlerinde dükkanlarını kapatma, sonra açma gibi zamanla ilgili davranışlar, dürüst çalışma, üretimi arttırma, komşu esnaf ve sanatkârların hakkını gözetme, çırağını iyi yetiştirme v.s. davranışların kazandırılması hedeflenmiştir.¹⁵

¹⁵ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 339.

C. EĞİTİM VE ÖĞRETİM MEKANLARI

Ahîlik müessesinin eğitim ve öğretim çevreleri zaviye ve işyerleridir. Zaviyelerde ahlâkî eğitim, işyerlerinde ise meslekî eğitim ve öğretim gerçekleştirilir.

1. Zaviyeler

Zaviyeler, bilindiği gibi Selçuklular zamanında teşekkül ettirmeye başlanmış ve Anadoluya gelen dervişgazilerle Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Zaviyeler ilk kuruluşlarından itibaren çok yönlü hizmet yerleri olup, her türlü faaliyetin icrâ edildiği merkezler durumundadır. Dolayısıyla zaviyeler Ahîlik eğitimi için aynı zamanda da eğitim ve kültür çevreleridir.

Zaviyeler, şehir, köy, kasaba hatta dağbaşlarında kurulmuşlardır. Bunların kuruluşu, orduların gelişinden önce gerçekleşmiş ve askerî harekatlara lojistik destekler sağlamışlardır. Zaviyeler eğitim ve öğretim kurumu olabilecek şekilde tefriş edilmiş ve düzenlenmiştir. Sohbetler ve tedrisat oturarak yapıldığından düzenleme ona göre yapılmıştır. Zaviyeler, genellikle insanı cezbedecek şekilde en güzel halılar, avizeler ve bakırdan yapılmış şamdanlarla donatılmıştı. Zaviyeler, çok fonksiyonlu hizmet ifâ ettiklerinden muhtelif kısımlardan oluşturulmuştur. Solanlar sohbet ve tedrisatın yapılabileceği yerler olarak düşünülmüş ve bu şekilde tanzim edilmiştir. Zaviyelerin durumunu izah eden Nâsirî bunu şöyle açıklamaktadır:

"Topluluğun yüz tuttukları, ashap zümresinin kandille, mumla toplandıkları yerin adına âsîtane demişler, eşîğini de göğe kadar yükseltmişlerdir. O yerin dört tarafı açık olması, Kabe gibi iyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır. Ay

*ve Güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarını beyaz olması lazımdır.... Oraya ya kilim, yahut yün keçe döşenmeli, her ikisi de iyidir... kapısına perde takılmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz.*¹⁶

Zaviyelerin bir bölümü, fütüvvetnâmede belirtildiği gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerine tahsis edilebilecek bir yapıda uygun olması için yani mimarî özelliklere sahiptir.

Zaviyeler, Ahîlik düşüncesinin bağlı bulunduğu İslâm medeniyetinin irfanının, medreseye nisbetle daha serbest olan tefekkürün, bilhassa kültür ve inanın gelişmesine hizmet etmiş nadide mekânlardır.

Daha önce belirtildiği gibi Ahî zaviyeleri, verdikleri bilgi, semâ ve musikî ile gönülleri fethetmiş; mimarisi, adab, erkân, kıyafet ve dekorasyonu ile geniş ölçüde fikir, irfan ve medeniyete merkezlik yapmış birer eğitim ve öğretim çevreleridir.

2. İşyerleri

Meslekî eğitim çevreleri ise işyerleri ve çarşılardır. Bu yerler ferdin meslekî yönden yetişmesi için gerekli bütün özellikler düşünülerek hazırlanmışlardır. Bedestenlerde yani işyerlerinde ferde hem bir meslek öğretilir, hem de fert sosyalleşir.

Bedestenlerin meslekî becerilerin kazandırılma yerleri olması kadar, sosyalleştirme merkezleri olduklarını aşğıdaki bedesten kitabesi göstermektedir:

Sevgi göster herkese ha!

Selamdan kaçınma sakın insanları ayırma ha!

Hepsine adil ver hakkın niyetin iyi olsun ha!

¹⁶ Güvenç, B., *Türk Kimliği*, Ankara, 1993, s. 366.

Herşeyin gerçeğini söyle

Hayırdan ayrılma ha!

Eser kalsın sen gidersin iyi belle unutma ha!

Önce hizmet sonra sensin¹⁷

(Babadağ Çarşısı Kapısında Kıtâbe)

3. Diğer Yerler

Ahîler zaviye ve işyerleri dışındaki mekânları da eğitim çevresi olarak telakkî ederler. Özellikle şifahi eğitim her yerde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla sohbet meclisi vasıtasıyla gerçekleştirilen eğitim için bütün yerler eğitim çevresi durumundadır.

Sohbet mekânları gibi zikir meclisleri de Ahîler için eğitim çevreleridir. Zikir meclisleri ferdin nefis eğitiminin gerçekleştirilmeye çalışıldığı mekânlardır.

Sonuç olarak, Ahîlik eğitim ve öğretiminin çevreleri (*faaliyet alanları*); zaviyeler, işyerleri, sohbet meclisleri ve zikir meclisleri şeklinde sıralanabilir.

D. EĞİTİM VE ÖĞRETİM VASITALARI

Ahî birliklerindeki tâlim ve terbiye faaliyetleri için kullanılan vasıtalar iki başlık altında incelenebilir:

1. Eğitici,
2. Diğer vasıtalar

1. **Eğitici:** Ahînin fetâ'ya karşı görevleri başlığı altındaki bölümde izah edildiği gibi üst konumundaki fert, alt konumdaki ferdi yetiştirmede bir vasıta durumundadır. Ahî

¹⁷ Uslu, M., "Ahî Birlikleri ve Loncalar", *Millî Eğitim ve Kültür Dergisi*, Sayı 14, Ankara 1982, s. 42.

fetâ'nın, şeyh Ahî'nin kemale ulaşmasında aracıdır. Aynı özellik zaviyelerin dışında da, yani işyelerinde de geçerlidir. İşyerlerinde usta kalfa çırak yamak münasebetlerinin işleyişi zaviyelerdeki gibidir. Burada da üst-astı yetiştirmede bir vasıta kabul edilir.

2. Diğer vasıtalar: İnsan unsuru dışında kalan tâlim ve terbiye araçları mesleklere göre farklılık gösterir. Bu sebeple, Ahîlik müesseselerinde de eğitim vasıtaları, eğitimin cinsine göre değişiklik göstermektedir. Esasında eğitim türüne göre vasıta kullanmak tabii olduğu kadar, bir zorunluluktur.

Sanat müesseselerinde eğitim ve öğretim vasıtaları, öğretimin türüne göre farklılaşır. Meselâ, terzilik mesleği ile kunduracılık mesleğinde kullanılan vasıtalar birbirinden farklıdır. Bu sebeple meslekî eğitimde iş ve sanat türlerine göre kullanılan vasıtalar tek tek belirtilecek olursa fuzuli bilgiler ortaya çıkar. Kısaca, meslekî eğitim ve öğretim faaliyetlerinde sanat türüne göre günün teknik alet ve edevatı ders aracı olarak kullanılmıştır.

Ahîliğin askerî eğitiminde; gürz, kılıç, at, pala ve bunun gibi vasıtalar kullanılmıştır. Meslekî ve askerî eğitim faaliyetleri dışında nefis terbiyesi de sohbet ve zikir meclisleri ile semâ vasıta olarak kabul edilmiş ve mensupların devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Kültürleştirme ile ilgili kültür derslerinde kitap başta gelen vasıtaadır. Dinî bilgileri öğretmek için Kur'an-ı Kerim, Hadis kitapları, İslâm tarihi, örnek şahsiyetlerin hayatını anlatan menakibnâmeler ve fütüvvetnâmeler kullanılan vasıtalaradır.

Sonuç olarak Ahî birliklerinde, toy olan ferdi kâmil bir şahsiyet haline getirebilmek için, başta insan unsuru olmak üzere günün şartlarına uygun her vasıttan faydalandığı söylenebilir.

E. MESLEKİ YETİŞTİRME DERECELERİ VE TÖRENLERİ

1. Meslekî Yetiştirme Dereceleri

Ahîlik müessesinde meslekî yetiştirme dereceleri, meslekî eğitimin konusudur. Meslekî yetiştirme dereceleri Ahîlik müessesinde bilgi ve becerinin seviyesini ortaya koyan önemli unsurlardan biridir.

Ahîlik müessesinde asıl gaye üstün insan yetiştirmektir. Bu hem ahlâkî yönden hem de meslekî yöndendir. Dolayısıyla asıl gaye ahlâklı, dürüst ve faziletli bir meslek erbabı yetiştirmektir.

Meslekî dereceler üçtür:

- Yamak ve çırak,
- Kalfa,
- Usta.

1.1. Yamak ve Çırak

Bir sanata girecek kişinin on yaşından küçük olmaması gerekir Yamaklık meslekî eğitimin ilk derecesi ve basamağıdır. Veli, yamak olan kişinin işe devamını taahhüt eder¹⁴².

İki sene parasız ve devamlı çalışan yamak yeterli bilgi ve beceri kazanırsa çıraklığa yükseltildi. Çırak olacak çocuğun ustası, kalfaları ve velisi o mesleğin pirinin dükkanında toplanırlar.

Reis icab eden nasihatları yaptıktan sonra çırağa verilecek haftalık ücreti tayin eder. Çıraklık, meslekî eğitimde ilk yetişmişlik derecesidir. Çıraklık devresi, meslekî bilgilerin en basitlerinin kazandırıldığı seviyeyi gösterir.

1.2. Kalfa

Bir sanat dalında üç yıl çıraklık eden kişi kalfalığı gerektiren maharetler kazandıktan sonra bir törenle kalfalığa yükseltilir. Çıraklıktan kalfalığa terfi eden kişiler kendilerinden sanatlarıyla ilgili istenen işleri rahatlıkla yaparlar. Kalfalar, ustanın bulunmadığı zamanlarda, ustanın yetkisine sahiptirler. Onlar bu, yetkiyi gerektiğinde kullanırlar ve işyerini idare ederler.

1.3. Usta

Üç sene kalfa olarak çalışan bir kişi sanatının bütün maharetlerini kazandığına dair ustasında kanaat hasıl olursa şatafatlı bir merasimle ustalığa yükseltilir.¹⁸ Usta olan kişi şartlar gerçekleşirse, şahsına ait bir işyerine sahip olur. Aksi takdirde başka bir işyerinde usta olarak çalışmaya başlar.

2. Meslekî Yetiştirme Törenleri

Ahîlik müessesine girme ve bunun içinde yetişme belirli kademelerde gerçekleşir. Bir kademedен bir üst kademeye belirli törenlerle geçilir. Bu törenler Ahîlikle ilgili fütüvvetnâmelerde geniş şekilde yer almaktadır. Ahîlik müessesinde belirli kademelere gelmiş olanların meslekî hayatlarını inceleyecek olursak, bunların en alt kademedен en üst kademeye kadarki terfilerinde belirli törenlerin yapıldığı görülür.

Ahîlik müessesinde meslekî yetiştirme ile ilgili gerçekleştirilen törenler şu şekilde sıralanabilir:

- Çıraklık töreni (*yol atası ve yol kardeşi edinme*),
- Kalfalık töreni (*yol sahibi olma*),
- Ustalık töreni (*icazet*).

¹⁸ Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 154.

2.1. Çıraklık Töreni (*yol atası ve yol kardeşi edinme*)

Ahîlik müessesine kabul edilecek gençler için düzenlenen yol atası ve yol kardeşi edinme töreni, bir giriş töreni niteliğindedir. Bu tören çıraklığa kabul törenidir. Ahîliğe girecek gençler ilk önce bir rehber edinirler. Rehber, Ahîliğe girmek isteyen (*çırak olmak isteyen*) kişiyi Ahî baba adı verilen reise bildirir ve ona kefil olur. Zaviyede bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıda, genç (*çırak aday*) önce tevbe eder ve Ahî baba tevbeye müteakib bir dua okur. çırak adayı bu toplantıda kendisine bir yol atası (usta) ve iki yol kardeşi (*arkadaş*) seçer, bu seçim çırak-usta arasında bir çeşit sözleşmedir.

Bu törenin yapılaş şekli muhtelif fütüvvetnâmelerde geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Kısaca tören zaviyelerde şu şekilde gerçekleştirilir:

Mecliste, yeni talib (*çırak olmak isteyen*) yol atalığına, ustalığa ve iki yol kardeşliğine (*arkadaş*) kimleri seçerse nakibe bildirir. Ben falanı usta, filan iki kişiyi de arkadaşlığa seçtim der. Nakib töreninin yapıldığı yerin ortasına çırak adayı ile birlikte gelerek, meclistekilerine selam verir ve gencin çırak olmak istediğini belirtir. Ayrıca, nakib çırak olmak isteyen delikanlının seçtiği usta ve arkadaşları da bildirir. Meclistekiler "*mübarek olsun*" der, salavat ve tekbir getirirler. Bunun üzerine aday, hazırlanan hediyeleri yol atası ve yol kardeşlerinin önüne getirir ve diz çöktürür. Adayın yol kardeşleri de yanına gelir ve birisi sağına birisi de soluna geçerek diz çökerler. Ata ve oğul (*usta ve çırak*) sağ ellerini birbirlerine sunup, el tutuşurlar. Ellerin üzerine bir mendil bağlarlar. İki yol kardeşi çırak adayının eteğinden tutarak birlikte ustalarını dinlerler. Usta, Hz. Peygamberin sanatla ilgili bir hadisini okuduktan sonra şöyle nasihat eder:

"Pirinizden asla yüz çevirmeyiniz, farzları terk etmeyiniz, sünnete uygun hareket ediniz. Dininizi, malınızı ve ırzınızı koruyunuz, nereye giderseniz izzetinizi koruyunuz. Edeple oturun ve söylenen şeyleri güzel bir şekilde dinleyiniz. Sözüünüz hikmetli olsun, yapılması gereken hizmetin yapılışında kusur etmeyiniz. Kendi kazancınıza dayanmayan şeyleri almayınız." Ustanın bu konuşmasından sonra, usta ve üç çırak şöyle dua ederler: *"... eğer yarın hak dergahında ve peygamber huzurunda kabul benim olursa sizsiz cennete girmeyeyim ve eğer kabul sizin olursa ben-siz cennete girmeyesiniz ve bana şefaath edesiz."*¹⁹

Tören bittikten sonra genç artık Ahilik müessesine çırak olarak kabul edilmiş olur. Bu törenden sonra usta ve çırakları arasında sıkı bir bağ meydana gelmiş olur.

Ahilik müessesesindeki eğitim ve öğretime zemin teşkil eden, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan tören mânevî bir havada cereyan eder. Merasim sonunda usta ve çıraklar birbirlerine karşı hak ve vazifelerini büyük bir sorumlulukla yerine getirmeye çalışırlar.

Çırak, ustanın gösterdiği yolda yürür, ona sadakat, samimiyet ve itaat duygularıyla bağlanır. Ustanın gösterdiği şekilde hareket eder.

2.2. Kalfalık Töreni (yol sahibi olma)

Çırak, bağlı bulunduğu sanat kolunda çıraklık devresini başarıyla tamamlarsa kalfalığa yükselme hakkını kazanır. Çıraklıktan kalfalığa geçiş yine bir törenle gerçekleştirilir. Kalfalığa yükseltilme törenine aynı zamanda yol sahibi olma töreni de denilmektedir.

¹⁹ Güllülü, S., a.g.e., 1977, s. 160.

Yol sahibi olma töreninde, sonra çıraklar müessesesinde söz sahibi olmaya başlarlar. Çıraklık töreninde olduğu gibi kalfalık törenini de nakib yönetir. Kalfa olacak kişi, kalfalık alametleri olan şed bağlama ve kuşak kuşanmaya hak kazanmış olur.

Törende, kalfa adayı şed bağlar ve kuşak kuşanır. Bu törenin çıraklık merasiminden en önemli farkı, o sanatın dalının nakibi, kalfa adayı için meclistekilere hitaben; "*Azizler bu müridin iradetine ne buyurursunuz.*"²⁰ şeklindeki bir ifadeyle fikir danışmasıdır. Meclistekilere danışmanın başlıca sebebi kalfa olacak kişinin kısmen de olsa mecliste ustasından ayrı olarak tek başına hareket etme vasfını kazanmış olması ile ilgilidir.

2.3. Ustalık Töreni (*İcazet*)

Ahî birliklerinde ustalık törenleri genelde ilkbahar mevsiminde yapılırdı. Kalfalık süresini başarıyla tamamlamış ve ustalık becerilerine sahip olmuş kişi ustalığa hak kazanır. Özellikle usta kalfasının olgunlaştığına kanaat getirir ise ustalığını teklif eder. Ustalığa yükseltme töreni de, diğer törenlerde olduğu gibi, nakib tarafından idare edilir.

Ustalık töreni şu şekilde yapılır. Törene bütün nakibler ve ustalar çağırılır. Bunlar iki halka oluşturur. Ön sırada nakipler, arka sırada ise ustalar oturur. Müftü ve kadı da törende yer alır. Ticaret ahlâkı ile ilgili ayet ve hadisler müftü tarafından okunduktan sonra, usta olacak kalfa, sağında nakib solunda ustası olduğu halde meclise girerler, oradakilerini selamlarlar. Müftünün işareti üzerine imam bir aşır okuyarak merasim başlatılır. Nakib ayağa

²⁰ a.g.e., s. 161.

kalkıp yeni ustayı yanına çağırır, fütüvvetin gereklerini saydıktan sonra doğrular, sadakat, müşteriye saygı, malına hibe karıştırmamak, v.s. konularda kendisine nasihat eder.

Daha sonra usta adayının ustası söz alır ve kendisini yetiştirmek gayesiyle elinden gelen bütün gayreti harcadığını, buna Allah'ın şahit olduğunu belirterek, kalfasının usta olmaya layık olduğunu ve her halinden memnun olduğunu ifade eder. Usta kalfasına dua ederek öğütler verir. Sonra şöyle der: *"Âlimlerin dediklerini, nakiblerin öğütlerini, benim sözlerimi tutmazsan ana, baba, hoca, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, yetim hakkını alırsan ve Allah'ın yasaklarından sakınmazsan hakkım haram olsun."* Bu dua ve nasihatlerden sonra, usta kalfasının kalfalık peştemalını çıkarıp, kendi eliyle ustalık peştemalını kuşatır. Bütün bu yapılanlardan sonra, dua edilir, yeni usta birer birer meclisteki büyüklerin ellerini öper, dualarını alır, böylece tören nihayete erer.

Ahîlik Eğitiminde Meslek Ahlâkı ve Görgü Kurallarına Temel Teşkil Eden İlkeler

Ahî birlikleri Kur'an ve sünnetten hareketle oluşturdukları ilkelerini mensuplarına benimseterek ferdi, fetâlıktan şeyhliğe ve yamaklıktan ustalığa giden tarzda kemâle ulaştırmaya çalışmışlardır. Benimsetilmek istenen ilkelerle ferdin meslekî ve ahlâkî (*kendisi ve toplumla ilgili*) davranışları olgunlaştırılmaya çalışır. Benimsetilmeye çalışılan ilkeler fertte meslekî ahlâk ve görgü kuralları olarak tezahür eder. Ahîlikle meslekî ahlâk ve görgü kurallarının temel ilkelerini oluşturan ilkeler kısaca şu şekilde sıralanabilir.²¹

²¹ Çalışkan, Y., İkiz, M.L., *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik*, Ankara 1993, s. 21-23.

-
- İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak,
 - İşinde ve hayatında, kin, hasetlik ve gıybetten kaçınmak,
 - Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
 - Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak,
 - Şevkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dürüst olmak,
 - Cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak,
 - Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,
 - Alçakgönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçınmak,
 - Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek,
 - Hataları yüze vurmamak,
 - Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güleryüzle ve güvenilir olmak,
 - Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
 - Herkese iyilik yapmak, iyiliklerini istemek,
 - Yapılan iyilik ve yardımı başa kakmamak,
 - Hakka, hukuka, hakkaniyete riayet etmek,
 - İnsanların işlerini içten, gönülden ve güleryüzle yapmak,
 - Daima iyi komşulukta bulunmak, komşunun eza ve cahilliğine sabretmek,
 - Yaradandan dolayı yaratıkları hoş görmek,
 - Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak,
 - İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak,
 - Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak,

-
- Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak,
 - Allah için sevmek, Allah için nefret etmek,
 - Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak,
 - Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,
 - Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak,
 - Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
 - İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
 - Hakkı korumak, hakka riayetle haksızlığı önlemek,
 - Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık vermek,
 - Belâ ve musibetlere sabır ve tahammüllü olmak,
 - Müslümanlara lütufkâr ve hoş sözlü olmak,
 - Düşmana düşmanın silahıyla mukabelede bulunmak,
 - İnanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak,
 - Fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek, böbürlenmemek,
 - Yapılan iyilik ve hayırda hakkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek,
 - Âlimlerle dost olup dostlara danışmak,
 - Her zaman her yerde yalnız Allah'a güvenmek
 - Örf, adet ve törelere uymak,
 - Sır tutmak, sırları açığa vurmamak,
 - Aza kanaat, çoğa şükür ederek dağıtmak,
 - Feragat ve fedakârlığı daima kendi nefsinden yap-
mak

F. MESLEK AHLÂKI V EMESLEKÎ KONTROL

1. Meslek Ahlâkı

Ahîlik müessesesinin meslek ahlâkı, doğruluk ve sadakate dayanmaktadır. Bütün işlerde doğru hareket ön planda tutulmuştur. Ahînin meslekî ahlâkının dayandığı prensibler şu şekilde sıralanabilir:

- Müşteriyi aldatmamak
- Malı överek yalan söylememek
- Hileli ölçüp tartmamak
- İhtikâr (*karaborsacılık*) yapmamak
- Müşteriyi kızdırmamak
- Alışverişte iyi muamelede bulunmak
- Çalışanın sorumluluğunu bilmesi
- Çalışanın işinde dikkatli olması
- Çalışan ferdin işi savsaklamaması

Bu prensipleri yaşayış felsefesi haline getirmiş bulunan Ahîlik müessesesinin mensupları arasında pazarlık görülmez. Çünkü, Ahî ahlâkı ile yoğrulmuş bulunanlar, fahiş fiyatla mal satmayı veya fahiş fiyat isteyerek malın değerinin pazarlık konusu yapmayı büyük ahlâksızlık olarak kabul ederler.

Ahîlik müessesesinin meslek ahlâkının bir diğer özelliği de ustaya bağlılıktır. Müessesenin mensubu, usta dahi olsa kendisini yetiştirenlere her zaman saygılı davranmayı ahlâkî bir meziyet olarak kabul eder.

2. Meslekî Kontrol

Her müessesede olduğu gibi Ahîlik müessesesinde de kazandırılmak istenen davranışların bazılarının mensuplar

tarafından kazanılmadığı veya zamanla zayıfladığı söylenebilir. Hatta bazen kazandırılmak istenen davranışların tam tersinin yapıldığı da görülebilir. İşte böyle durumlarda Ahîlik müessesesinin mensupları, meslekî kontrolü müessese içinde kendi aralarında sağlamaya çalışmışlardır. Asıl kontrolün fertlere dinî değerlerin kazandırılması ile mümkün olacağı ilkesi kabul edilmiştir. Ahîlere göre dinî duyguları mükemmelleşen fert kendini daima Allah'ın kontrolünde hisseder ve sahtekârlığa yönelmez. Bu yaklaşım tasavvufî düşüncelerin zayıfladığı dönemlerde bile genellikle kabul görmüş ve kontrol teşkilatın bünyesinde sağlanmaya çalışılmış, ihtilaflar mümkün olduğu kadar mahkemeye intikâl ettirilmemiştir. Bu durum Ahî birliklerinin bazı fonksiyonları ortadan kalkıncaya kadar devam ettirilmiştir.

Ahî birliklerinin fonksiyonlarının bir kısmının zayıflaması ve iktisâdî faaliyet ve fonksiyonunun ağırlık kazandığı esnaflık teşkilatı devrinde ise kontrol esnaf nizamnâmeleri ve narh defterleri esas alınarak sağlanmaya çalışılmıştır.

Kontrol vasıtaları olan esnaf nizamnâmeleri ve narh defterleri teşkilatın dışında hazırlanmakta idi.

G. AHÎLİK MÜESSESESİNDE GÖRGÜ KURALLARI

Ahî teşkilatı eğitiminin asıl gayelerinden birisi ferdi sosyalleştirerek şahsiyet haline getirme ve üstün insan kılma olduğu daha önce ifade edildiği gibi, fütüvvetnâmelerde genişçe işlenmektedir. Özellikle bugün ferdin sosyalleşmesi için gerekli kabul edilen görgü kuralları olarak ifade edilen bütün kaidelerin Ahî zaviyelerinde, Ahî teşkilatının mensuplarına kazandırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu kaidelerin ferde mal edilebilmesi için cumartesi akşam-

ları zaviyelerde dersler verilmiş²² ve tatbiki mümkün olanlar tatbik edilmiştir.

Fütüvvetin ancak bu kurallarla tamam olabileceği beyan edilmekte ve "*nefs terbiyesi ders terbiyesinden hayırlıdır*" hadisi esas alınarak kurallar benimsetilmeye çalışılır.²³ Ferdin tavır ve davranışları haline getirilmek istenen adab-ı muâşeret kaideleri olarak kabul edilen edepler şu şekilde sıralanabilir:

1. Yemekte edepler 12 tanedir:

- Sağ dizin yukarıya dikilmesi,
- Sol ayağın aşağıda durması,
- Lokmanın çiğnenmesi,
- Lokmanın küçük olması,
- Yemeği dökmemesi,
- Ağzında lokma varken konuşmaması,
- Başkasının lokmasını gözetmeme,
- Ekmeği ısıtıp bırakmama,
- Ekmeği yemeğin suyuna batırmamak,
- Sümkürmemek,
- Ağzını şapırdatmamak,
- Yemekten sonra ellerini yıkamak ve silmek.

2. Su içmekle ilgili edepler 3 tanedir:

- Bardağı (*tası*) iki eli ile tutmak,
- Dinlene dinlene içmek ve bitirmek,
- Dökmemek.

3. Söz söylemekteki edepler 4 tanedir:

²² Güllülü, S., a.g.e., 1977, s. 108.

²³ Burgazi, a.g.e., 1954, s. 138.

– Sert konuşmamak (*ağızdan birşey sıçramaması için*)

- Konuşurken sağa sola bakmamak,
- Sen, ben değil de siz, biz olarak hitap etmek,
- El kol hareketleri ile birşeyi ifade etmemek.

4. Elbise giymekte dört edep vardır:

- Sağdan başlamak,
- Sarığı oturarak sarmak,
- Yürüyerek birşey giymemek, dururken giymek.

5. Evden çıkmaktaki edepler:

- Çıkarken sol ayakla çıkmak,
- Neşeli çıkmak,
- Endişeli çıkmamak,
- Çıkarken yukarıya bakmamak.

6. Yürümekteki edepler:

- Sert yürümek,
- Çukurlara basmamak,
- Yanlara bakarak yürüme (*dikkatli olma*),
- Taştan taşa seğırtme,
- Yol ortasında yürümek,
- Kimsenin ardınca bakmamak,
- Büyüğünün önünde yürümek,
- Birisiyle giderken bir işle meşgul olup, onu bekletmemek.

7. Mahallede:

- İŖi olmadıkça mahallede gezmemek,
- KarŖıdan gelene yakın olma,
- Açık kapı ve pencerelerden bakmamak,
- Çocuklara uymamak,

8. Pazarda:

- Omuzunu kimseye vurmamak,
- Uzaktakileri ağırmmamak,
- Kahkaha ile gülmemek,
- Tükürmemek,
- Sümkümmemek,
- BirŖey yememek ve içmemek.

9. AlıŖveriŖte:

- YumuŖak söylemek,
- Az almak,
- Aldığı Ŗeyi geri vermemek.

10. Eve birŖey getirmede:

- Elbisesini taŖıma vasıtası yapmama,
- Açıktan getirmeme,
- Eve varır varmaz yememe.

11. Eve girerken:

- Haber verme,
- Sağ ayakla girmek,
- Selam vermek,
- Çevreye bakmamak,
- Besmele ile eve girmek.

12. Oturmaktaki edepler:

- Sağ dizi dikmek ve sol ayağın yerde olması,
- Kendi yerini bilmek,
- Ayağı örtmek,
- Ev sahibi konuşmadan konuşmamak.

13. Misafirlikte:

- Çağırmaya gelenin önünde yürümek,
- Yiyecek ne var diye sormamak,
- Yemekten sonra çok oturmamak.

14. Hasta Ziyareti:

- İkindiden sonra gitmek,
- Güleryüzlü olmak,
- Hastanın sağ yanına oturmak,
- Çok oturmamak,
- Fatıha okumak.

Esasında adab-ı muaşeret kaideleri yediyüzden fazla olarak tek tek sayılmış ve ahîye öğretilmeğe çalışılmıştır. Buraya kadar yapılan izahattan anlaşılacağı üzere Ahîlik eğitimi, ferdin bütün gün (24 saat) yapacağı işleri ve ifâ etmesi gereken davranışları kapsamayı hedeflemiştir. Böylece fert, düzenli bir eğitimle, yaratılış gayesine uygun şekilde hareket eden olgun bir kişiliğe kavuşturulmuş olur.

KAYNAKÇA

Ahmet Tevhid, Ankara'da Ahiler Hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümen-i Umumî Mecmuası, İstanbul, 1332

Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkubeleri, Cilt 1-2, İstanbul, 1973

Ahmed-i Yesevî, Divan-ı Hikmetten Seçmeler, (Haz: Kemal Eraslan) Ankara, 1983

Akkutay, Ülker, Enderun Mektebi, Ankara, 1984

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1982

Aksoy, Mustafa, Gezek Geleneği, "Töre Dergisi" Sayı 113, Ankara, 1980.

Alıçlı, S., Ahiliğe Dair, "Mimar Sinan Dergisi", Sayı 11-12, İstanbul, 1972.

Aşıkpaşazade, Aşık Paşaoğlu Tarihi, (çev. N. Atsız), İstanbul, 1970

Babacan, Sami, Alp-Eren ve Gazi Dervişlerin Anadolunun Türkleşmesindeki Yeri, "Millî Eğitim ve Kültür Dergisi", Sayı. 6, Ankara, 1980

Barkan, Ömer Lütfi, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, "Vakıflar Dergisi", Sayı. 2, Ankara, 1942

Bayraktar, Mehmet Faruk, İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, İstanbul, 1984

Bayram, Mikâil, Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) Örgütünün kurucusu Fatma Bacı Kimdir?, "Belleten", 1981, s.180

Bayram, Mikâil, Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile ilgisi, "Diyanet Dergisi", 18. Cilt, s.2, Ankara, 1979

Bayram, Mikâil, Ahî Evren Kimdir?, "Türk Kültürü Dergisi", s.191, Ankara, 1978

Bayram, Mikâil, Sadr'ud-Din Konevî ile Hacı Nasir'ud-Din Tusi'nin Mektuplaştıkları İddiası Üzerine, "Tarih Araştırmaları

Dergisi", İstanbul, 1979

Bayram, Mikâil, Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti, "Tarih Enstitüsü Dergisi", s.12, İstanbul 1982

Bayram, Sadi, Ahilik ve Loncalar, "Milli Kültür Dergisi" Cilt I., Ankara, 1977

Erken Veysi, Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, 2012

Burgazi, Fütüvvetnâme, (Çev. A. Gölpınarlı), İ.Ü.İ.F. Mecmuası", S.1-4, İstanbul, 1954

Cahen, Claude, Sur Les Traces Des Premiers Akhis "Köprülü Armağanı", İstanbul, 1953

Claude Farrere, Türkler'in Mânevî Gücü, (Çev: Orhan Bahaddin), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, İstanbul, Tarihsiz.

Çağatay, Neşet, Makaleler ve İncelemeler, Konya, 1983

Çağatay, Neşet, Ahilik, Ankara, 1974

Çalışkan, Yaşar ve İkiz, M.Lütfi, Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara, 1993

Debbağlı, Ahmet, İslâm İktisadına Giriş, İstanbul, 1979

Demir, Galip, Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı, İstanbul, 2000

Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-u Belediye, Cilt I., İstanbul, 1337

Erken, Veysi, Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik, SE-BA Yayınları, Ankara, 1998 (YENİ)

Gökdemir, Ayvaz, Eğitime Dair, "Ocak Dergisi", s.3, Ankara 1972

Gölpınarlı, Abdülbaki, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, İ.Ü.İ.F. Mecmuası, Cilt 11, s.1-4, İstanbul, 1950

-
- Güllülü, Sebahattin**, Sosyoloji Açısından Ahî Birlikleri, İstanbul, 1977
- Gündüz, İrfan**, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, İstanbul, 1984
- Gürata, Mithat**, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, 1975
- Güvenç, Bozkurt**, Türk Kimliği, Ankara, 1993
- Halil Ethem**, Ankara Ahilerine Ait İki Kitabe, "Tarih-i Osmani Encümeni Umumi Mecmuası", 41. Cüz, İst, 1332
- Hoca Saeddin Efendi**, Tacüt-Teravîh, Cilt I., (çev.İ. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, 1974
- İbn Batuta**, İbn Batuta Seyehatnâmesinden Seçmeler, (İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, 1971
- İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi**, Dergah Yayınları, Cilt I., İstanbul, 1981
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, Cilt III, İstanbul, 1983 (Tercüman Yayınları)
- Kara, Mustafa**, Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul, 1977
- Kazıcı, Ziya**, (M. Şeker):İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1982
- Keykavus**, Kabusnama, (çev.Gökyay, O.Ş.), İstanbul, 1944
- Köksal, Asım**, İslâm Tarihi, Mekke Devri, İstanbul, 1981
- Köprülü, Mehmet Fuat**, Ebû İshak Kazruni ve Anadolu'da İshaki Dervişleri, "Belleten", Cilt 33, Ankara, 1969
- Köprülü, Mehmet Fuat**, (W. Barthold), İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara, 1963
- Köprülü, Mehmet Fuat**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976

-
- Kutlu, Şevket**, Ankara Ahileri, "Ankara Belediye Dergisi" S.11, Ankara, 1954
- Muhammed Fuat Abdalbaki**, Mu'cem'ül-Müfehres, İstanbul-1980
- Ocak, Ahmet Yaşar**, Bahailer İsyanı, İstanbul-1980
- Ocak, Ahmet Yaşar**, Emirci Sultan Zaviyesi, "Tarih Enstitüsü Dergisi", İstanbul, 1978
- Oral, M.Z.**, Ahî Ahmet Nahcivanı Vakfiyesi, "A.Ü.İ Fakültesi Dergisi", S. 3-4 Ankara, 1954
- Okhan, M.A.**, Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara, 1950
- Pakalın, Mehmet Zeki**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, İstanbul, 1983
- Sarı, Mevlüt**, Arapça-Türkçe Lugat, İstanbul-1980
- Soykut, Refik Hilmi**, İnsanlık Bilimi Ahilik, Ankara, 1980
- Soykut, Refik Hilmi**, Orta Yol Ahilik, Ankara, 1980
- Sülemi**, Tasavvufta Fütüvvet, (çev. S. Ateş) Ankara, 1977
- Şahin, İlhan**, Ahî Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair, "Türklük Araştırma Dergisi", S.1, İstanbul, 1985
- Şapolyo**, Enver Behnan, Kırşehir Büyükleri, Ankara, 1967
- Şapolyo**, Enver Behnan, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964
- Tabakoğlu, Ahmet**, Türk Çalışma Hayatında Fütüvvet ve Ahilik Geleneği, "Kaynaklar Dergisi", İstanbul, 1984
- Tarım, C.H.**, Tarihte Kırşehir-Gülşehri, İstanbul, 1948
- Tarus, İlhan**, Ahiler, Ankara, 1947
- Taeschner, Franz**, İslâm Ortaçağında Futuvvat, İ.Ü.İ. Fak. Mec. Cilt 11, İstanbul, 1950.

-
- Taeschner, F.**, İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri, "Belleten", s.142, Ankara, 1972
- Turan, Osman**, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul, 1969
- Turan, Osman**, Selçuklular ve İslâmiyet, İstanbul, 1971
- Turan, Osman**, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, Cilt II, İstanbul, 1969
- Uslu, Mustafa**, Ahî Birlikleri ve Loncalar, "Millî Eğitim ve Kültür Dergisi", s.14, Ankara, 1982
- Ceylan, Kazım**, Türk İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevî Sistem, 2012
- TDK**, Türkçe Sözlük, Ankara, 20002
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, Osmanlı Tarihi, Cilt II, Ankara, 1975
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1967
- Ülgener, Sabri F.**, Din ve Zihniyet, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri Ahakı, İstanbul, 1981
- Yaman, Abdullah**, Osmanlı Toplumunda Ticaret Zanaatın Organizasyonu, "Gerçek Dergisi", 2, Cilt. s.6, İstanbul, 1974
- II. Ahilik Sempozyumu, 2 CİLT, Kırşehir, 2012
- Ahiliğe Genç Bakışlar, AEÜ, 2012
- Yazır, Elmalılı Hamdi**, Hak Dini Kuran Dili, Zaman gazetesi

BİR MEDENİYET TASAVVURU

AHİLİK

Derleyen: Y. DURMUŞ BEYAZIT

Geçmişle gelecek bütünlük arz eder Ahiliğin potasında, çünkü geçmişle gelecek arasında köprüdür kültür. Böylece kültürel mirasın birtakım yenilikler eklenerek gelecek kuşaklara devredilmesiyle toplumsal süreklilik sağlanır. Hafıza yenilenir, dimağımız tazelenir, düşüncemiz yeşerir, hedeflerimiz, mefkuremiz bu milli ve manevi değerlerle yoğrulan bu yapılarda insanlığın baki olan mimarları olur. Ahilik geleneğimiz işte bir toplumu dimdik ayakta tutan, Anadolu coğrafyasına bir hayat tasarımının nüvelerini eken köklü bir okuldur.

Düşünce, öğreti, ritüel ve davranışlarıyla XII. yüzyıldan günümüze değin tarihimize siyasi sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri alanlara etki ederek bir medeniyet tasavvurunun temel dinamiklerden birisi olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı gibi, çağlara damgasını vuran bu medeniyetler, ilim merkezi, cihan imparatorluğu gibi mertebelere ahilik bünyesinde hayat bulan yapılarla ulaşmıştır. Toplumumuzdaki büyümenin, yönetme, yön verme, yön alma gibi siyasi iradenin teşekkülünde bu kültürün olduğunu kuvvetle söyleyebiliriz. Bir anlamda Anadolu'nun kaderinde ahilik, ahiliğin kaderinde ise Anadolu soluk alıp verir. Bu nedenle Türk - İslam medeniyetinin zirvesinde yer alan kuruluşlardan biridir.

